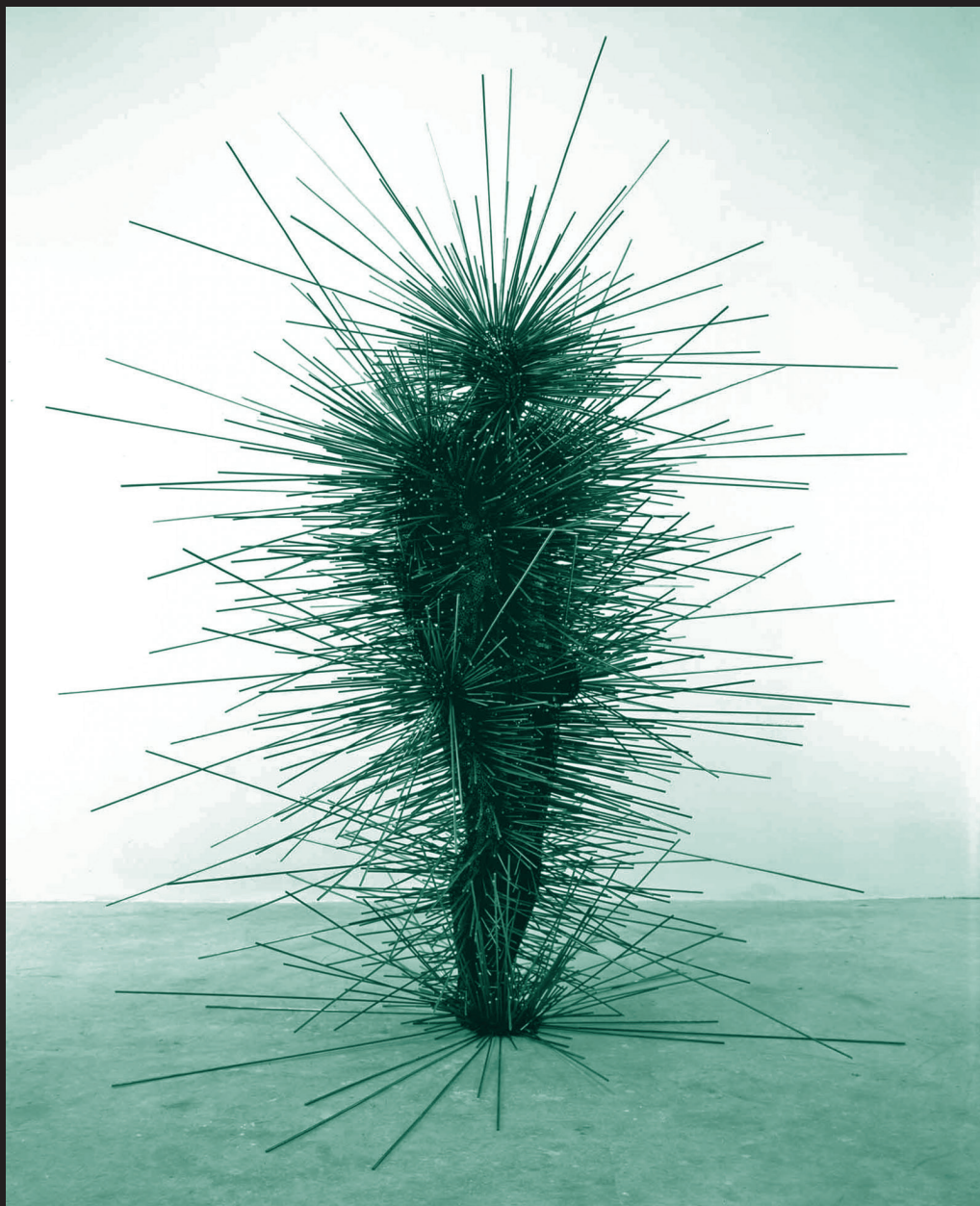

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2023 · MÁJUS ■

XXXII. ÉVFOLYAM, 2023. MÁJUS

T A R T A L O M

- 3 **G. ISTVÁN LÁSZLÓ** _____ ■
3 Bukott angyal (versek)
4 Szindbád
- 5 **LUGOSI VIKTÓRIA** _____ ■
Akit itt felejtettek (*A deszki árva*) (regényrészlet)
- 12 **BÁNFALVI SAMU** _____ ■
Amelyben vallomást tesz (versek)
Amelyben levetkőzteti miután felöltöztette
- 14 **SÁNTHA JÓZSEF** _____ ■
Duchamp Lenin koporsójában (novella)
- 22 **PERTICS GERGŐ** _____ ■
22 Ricsárd Gój Belúh (*Nagyanyám magánya*) (versek)
23 Franz Szafarin (*A bérpolyák*)
23 Szibril Hoyszcasuk (*A pléhmoha*)
24 Viktor Transzilvánia (*Sebák Talabum ércoksmája*)
24 Tohotmil Bohtov (*A papírgróf*)
24 Csúz Idaho (*A fröccsöntött Lajos beköszön*)
25 Dorothy Kappanzusz (*A kötvényszarvas búsan zengett*)
25 Ob Bosztrók (*A falicsempész*)
26 Ábel Sublót (*Nyomtekercek*)
26 Zák Efrájim (*Péniszirigység*)
- 27 **ZÖLDY PÁL** _____ ■
Fecskendős kocsi (novella)
- 31 **BIRÓ SÁRA** _____ ■
grimm (versek)
rontás
- 32 **HORVÁTH ADÉL** _____ ■
nyunyóka (novella)
- 36 **ENDREY-NAGY ÁGOSTON** _____ ■
36 szenbazuru (versek)
37 Három mese a szabadulásról
- 38 **P. SZABÓ DÉNES** _____ ■
Karantén után, üres hassal (novella)
- 41 **SIROKAI MÁTYÁS** _____ ■
41 Idegenek (versek)
42 A dromedár álma
42 ISS
43 Túl az eseményhorizonton

- 44 **N. TÓTH ANIKÓ** _____ ■
 Ünnepi (novella)
- 47 **ADA LIMÓN** _____ ■
 47 Gyilkolási módszerek (versek Gyukics Gábor fordításában)
 47 Veréb, veréb, mit is mondtál?
 48 Cápák a folyókban
 49 A póráz
- 50 **RÉKAI ANETT** _____ ■
 Nem elég (novella)
- 54 **JUHÁSZ RÓBERT** _____ ■
 54 támaszték (versek)
 54 otthonosan
 55 Túl a névelőkön
 56 nilustól északra
- 57 **ALMÁSI MIKLÓS** _____ ■
 Milliomosok, milliárdosok (esszé)
- 61 **ANDRÁS SÁNDOR** _____ ■
 Viselnéd a szemem (*Kortárs amerikai költészet és próza*) (tanulmány)
- 70 **SZILÁGYI MÁRTON** _____ ■
 Párizstól Orosházáig (*Justh Zsigmond: A puszta könyve*) (tanulmány)
- 79 **ALBRECHT KOSCHORKE** _____ ■
 Kódok és narratívák (*Meggondolások a funkcionális differenciálódás poétikájáról*) (tanulmány Weiss János fordításában)
- 86 **KRASZTEV PÉTER** _____ ■
 A történelem megkísértése (*Alek Popov és Horváth Viktor kvázi-történelmi prózája*) (tanulmány)
- 90 **BÁNKI ÉVA** _____ ■
 Kivéve Tar... (*Deczki Sarolta: Tar Sándor*) (kritika)
- 93 **MARTZY RÉKA** _____ ■
 „Naponta tanulunk bele” (*Kustos Júlia: Hullámtörő*) (kritika)

KALLIGRAM
 Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
 ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:
 Ágoston Attila (koordinátor)
 oz.kalligram@gmail.com

Száz Pál
 palika.100@gmail.com
 Szilágyi Zsófia
 szilagyi73@gmail.com
 Tóth-Czifra Júlia
 toth.czifra.julia@gmail.com

Oláh Péter
 olah.peter.kalligram@gmail.com
 GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
 Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,
 Keserű József,
 Márton László,
 Németh Zoltán,
 Hizsnyai Zoltán,
 Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
 KALLIGRAM, spol. s r. o.
 SK-810 00 Bratislava 1
 Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
 a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
 pošta, a. s., Stredisko predplatného tlače;
 Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
 214; e-mail: predplatne@slpostas.k

Magyarországi elérhetőség:
 ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap
 (Realizované s finančnou podporou
 Fondu na podporu kultúry národnostných
 menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a Kalligram Polgári
 Társulás / OZ Kalligram, Hlavná
 / Fő utca 37/19, SK-929 01
 Dunajská Streda / Dunaszerdahely
 [JČO:42291810] és a Pesti Kalligram
 Kft., 1094 Budapest, Tűzoltó u. 8. sz.
 fél em. 2. Adószám: 12241273-2-43

Nyomda / Tlačiareň: Colortoys Bt, Győr.
 Példányszám / Nákla d: 500 db/ks
 Ára / Cena: 700 Ft / 3 EUR.

Magyarországon terjeszti
 a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
 és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
 10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

Bukott angyal

Az a fajta nap nélküli forróság uralkodott, amikor az izzadság egy szürke ég belsejéből a félig szakadt pólók rejtékébe ér. Rossz bódé előtt álltunk sorba, a fröccsöntött műanyag pult kopásai összevethetők voltak a tenyérvonalak nyirkos és gyűrött redőivel. Alig haladt a sor. Előttem a bukott angyal, mögöttem egy arc, nem lehetett tudni, állat vagy ember. Ilyenkor mindig beállok, szólt az angyal, annyira elfogy a nyálam így dél felé, hogy néhány pohár savanyú fröccs lemegy. Bólintottam. Magát nem zavarja, kezdte, hogy a zsír illata megkülönböztethetetlen a szélcsend illatától? Mindkettő mintha sercegne: amikor nem fúj semmi, a közvetítés hiánya rossz rádióadás, ilyenkor

dolgom van, valóban. Nem mertem megkérdezni, hogy mi. Eszik is valamit? Á, csak a fröccshöz néhány palacsintát, túrósat mindig, mert a mazsola úgy néz ki a tézta belsejéből, hogy le kell nyelnem ezeket a vizslató szemeket. És miért zavarja? Mert óvatosnak kell lennem. És lángost nem eszik? Nem, az zavarna, mert mozog a fogam. Tejfog? Mít képzelsz? A bukott angyal szájában a fog maradandó. Ami mozog, az is? Az is. És miközben már nem is tudom mit kértem, és rápillantottam az utánam jövő állatra, az angyalt néztem, ahogy zsíros kezével beletúr a szájába, és egy nagy, alsó metszőfogat hintáztat előre-hátra-előre, mintha valamire várna, ami kiesésében is, ha egyszer bukott angyal, már mindörökre maradandó.

Szindbád

A szomorú szemű ember egy lepukkant étteremben ül, a piroskockás terítőn előtte mérhetetlen mennyiségű morzsa. Ha eszik, mindig homok recseg a foga közt, a félig kihűlt oldalas avas zsírszigeteket hagy a tányérján, mintha ormótlan hajót szerelne szét, mikor életlen késsel nyiszatolja. Arcán a mitesszerek és a pattanások régi, elavult térképet idéznek, itt-ott korábbi tengerészek által felvésett jelek: kincset vagy veszélyt jelölnek, lehet, hogy több hétig vesztegelni kell, mire fizethet és a falatok végére ér – már-már lebegnek az asztal körül a terítékek. Az ázott sörálátétek két keze mellett gazdátlan, úszó mentőbóják egy sokkal régebbi hajóról. Zsíros képéhez

használ egy jobb napokat látott papírszalvétát, ki tudja melyik óceánmélyi szeméthalomból sodródott arra, hogy ha kell, épp kéznél legyen. Várja, hogy fizessen, arcán a közöny és a magával soha számot nem vető szenvedés semmire nem kötelez. Irgalmat, undort egyaránt bedarálva rajzolja vonásaira a maszkot, ami nem karneváli, nem is a bohóc közönséget untató maskarája. Várja, hogy fizessen, két karját, mint gazdátlan evezőket maga mellé fekteti, a hullámszél elöl behúzza. Figyeli mind a két kezét. Mire hozzák a számlát, minden ujjá helyén fájdalmas duzzadások, az elnyűtt használat vagy talán a köszvény miatt is, mire szedelőzködne, látja, az összes ujj helyett használhatatlan, semmire sem való eszközök koccannak a tányérhoz, pohárhoz. Csörömpölnek az ég felé meredve. Valaha arisztokrata volt. Ha mozgatja a kezét, ujjak helyett tíz halkész várja csak, hogy a hideg elöl a kesztyű mélyébe rejtsek.

G. István László 1972-ben született Budapesten. Költő, műfordító, tanár. Legutóbbi verseskötete: *úgy felejtí nyitva*, Magvető, 2021.

Akit itt felejtettek

A deszki árva

Apám vállán nem lehetett sírni. Kisgyerektől is a gyengeség jelének tekintette, ezért minden örömmel azon voltam, hogy visszafojtsam, amíg haza nem érek anyámhoz, de sokszor kudarcot vallottam. Ha meglátta a könnyeim, nem szólt, csak elhúzta a száját, mintha romlott húsba harapott volna. Szégyent vallottam. Pedig korán megtanított arra, hogy a könnyörtelen az emberi, a kegyelem a kivételes.

Később sokszor vágytam a biztatására, hogy amire készülök, az sikerülni fog, mert képes vagyok rá, vártam, hogy megpaskol a gerincem közepe táján, ami az apák és fiaik között olyasmit szokott jelenteni, hogy az emberek már csak ilyenek, ne lógasd az orrod, lesz még jobb is. Apám fiút akart, és én igyekeztem megfelelni neki.

A negyvenes éveimben jártam, amikor kiderült, hogy a nevem eltorzított formája a jelszó a laptopján, és akkor olyan melegség öntött el, hogy legszívesebben átöleltem és csak szorítottam, szorítottam volna, hogy érezzem a teste melegét, az én erős, drága apám testét. De nem tettem meg.

Mire megengedtem volna magamnak, hogy haragudjak rá, és bátorkodtam volna nem szeretni, megbetegedtem, és akkor egyszeriben megsajnáltam. Ez egyszerűbb volt, mint korábban bármi más. Erőfeszítés nélkül, könnyedén ment, és megvolt az a hozadéka is, hogy újra közel éreztem magamhoz, mert igazán csak azt sajnáljuk, akihez közünk van.

Most, hogy már nincs köztünk, nem maradt más dolgom, mint megérteni. És választ találni a kérdésre, vajon apám a vágyait nem tudta uralni, vagy a félelmeit.

Fél nyolc van. A város kéken villódzó ablakai mögött a fáradt anyák most dobják rá a megvajazott kenyérre a vastagon szelt parizert. Van, ahol trappista sajt is kerül a tányérra. Paradicsom nem, az még primőr. A második műszakból a fotelbe huppanó apák kikiabálnak a konyhába egy sörnyitóért. A tévén két csatorna fogható, de mindenki a híradóra kapcsol. Mi egy elegáns szálloda terasz felőli nagy üvegablaka előtt ülünk, páholyból nézzük a kivilágított budai várat. Körülöttünk egyetlen magyar szót sem hallani, de hát csak az tudja itt megfizetni a vacsorát, aki Nyugaton él. Apám kivétel. Gyapjú skót kocka a barna alpakák között.

A család amerikai barátnője apámnál idősebb, de úgy riszálja a hangját, mint nálunk a lányok a gimiben az első B-ből, ahonnan kilencen jelentkeztek Lendvai tanár úr magyarszakkörére. Mind Annának hiszi magát, és a gyönyörű Vronszkij szavait lesi.

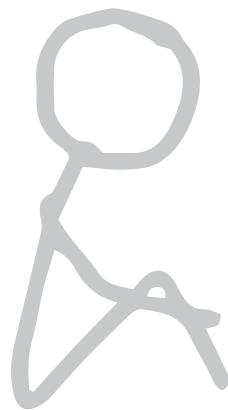
Apám nem szép. Magas, a szeme is kék, dús fekete hajába nevetés közben időnként beletúr, de az arcában van valami ormótlan aszimmetria, amit nemigen lehet hova tenni. Talán az állkapcsa hosszabb a kelleténél, vagy az állcsontja áll ki jobban, mint az szokványos, de valami kiszögellés a fejformáját ősvivé, szinte állatiassá teszi. Ugyanakkor a beszéde finom, mesterkéltségnek nyoma sincs, könnyed és humoros. Kiváltképp egy ilyen elegáns vacsora után szellemes, amikor egy-egy konyakot is megiszik. Ez csak elvétve, ünnepi alkalmakkor fordul elő. Az öblös poharat lezserül tartja a kezében, a felső ujjpercein fekete szőröcsomó meredezik. Lehetne gusztustalan, de inkább férfias. Nem tudom, hogy mit tesz a nőekkel, mitől válnak a jelenlétében nyafka tizenévesekké, milyen összetevőkből áll az a vonzóerő, amit sugároz, mi az a textúra, mi az a valami, csak azt, hogy apám olyan, mint egy kávéautomata: a sárm, hallom anyám hangján, gombnyomásra folyik belőle.

A Gundel-palacsinta kikanalizott öntetének maradéka csíkokat hagy a tányéron, Katherine néni, a hazalátogató régi barát hátravetett fejjel nevet, apám mosolyogva tartja a lámpa felé a poharát, a terasz visszafogott világításában az áttetsző konyakszínt szemléli, narancssal kevert melegbarna, bársonyos árnyalat. A háttérben áttűnnek a vár mézsárga fényei, a sarokban álló hangszóróból felhangzik a *The Winner Takes It All*, a 80-as nyár slágere, mindenki elégedett. Egyáltalán nem zavar, hogy Irén, apám barátnője, és mi, ott annál az asztalnál már rég áttetszővé, láthatatlanná váltunk, nem létezzünk. Irén számára követhetetlen a szellemi pingpong, hallgat, én egy darabig belebeszölök a beszélgetésbe, de érzem, hogy mellékszereplő vagyok. Már csak ők vannak a teraszon, Katherine néni és apám, a hódoló és a hódító. Büszke vagyok az apámra.

Több mint húsz évvel később egy konferencia ebédszünetében megrakott tálcával tornyosul fölém egy középkorú hölgy. Nálam idősebb, de hát már én sem vagyok fiatal. Megkérdezi, hogy leülhet-e mellém. Persze, mutatok körbe a mellettem lévő üres székekre, épp tele a szám. Egy pillantással nyugtázom, hogy a selyemruhája többre került, mint az összes holmim együttvéve, amit három napra magammal hoztam, és olvasom tovább a konferencia délutáni programját, amikor egyszer csak az apám nevét hallom, és a kérdést, hogy ugye, én vagyok az, a lánya. Ennyit a programról. Sok-sok évvel korábban, meséli a nő, valamilyen üzleti ügyben, amit csak homályosan említ, segített apámnak tolmácsolni, és hogy apám milyen mély nyomokat hagyott benne. Kírított abból a régi világból, mondja, és el se hinném, hogy milyen kel-

lemes emlékei fűződnek hozzá. Na, azt el tudom képzelni, villan át az agyamon, persze hallgatók. Különleges ember az én apám, teszi hozzá. Nagyokat pislog, szipog, elővesz egy zsebkendőt a méregdrága táskájából, megtörli az orrát. Leteszem a villát, zavaromban idéetlenül mosolygok, végül is mit lehet erre mondani? A nő csak ül, két kézzel fogja az ölében a ridikül fülét, nem emeli fel a tekintetét, rendkívül kínos. Hogy megtörjem a csendet, kérdezősködni kezdek, régi taktika, be szokott válni, csak éppen a máskor működő kérdések, hogy mivel foglalkozik, miért jött a konferenciára, és melyik szekcióba készül, ebben a helyzetben falsul hangzanak, terelésre jók, máskülönben haszontalanok. Végre nekikezd a salátájának, mindenre válaszol, engem semmi sem érdekel, small talk, így megy ez, végül, sokadik nekifutásra, kihalássza az utolsó répaszálakat is a salátástál legaljáról, felnéz, a villa a kezében megáll a levegőben, a tekintetével fogva tart majd kiböki: nagyon sármos férfi volt az édesapja. Ugye, tudja?

Helyben vagyunk, gondolom.

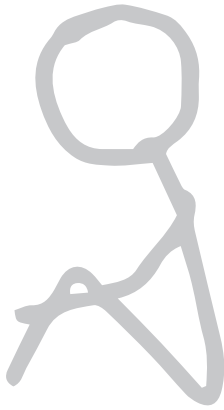
Ki ne tudná, hogy mi zajlik a konferenciák éjszakába nyúló estéin. Különösen, ha elég változatos a koktélpultok választéka, és fizetni sem kell az alkoholért. Zia, a nő, aki ebédnél hozzám csapódott, csak a pezsgőre hajtott, aminek az egyhangúságát legfeljebb Kir Royallal oldotta, és már a kilenc órás koncertnél eltökélte, hogy nem mozdul mellőlem. Bő fél óra és három újabb pohár után már célozgatott rá, hogy az apám sosem volt közömbös neki, én pedig, mint az örült, fejszámolásba kezdtem, hogy ha én harmincnyc el vagyok, ő meg hússzal több, akkor amikor huszonhárom volt, akkor apám harminchárom lehetett.

Két villámgyors Kir Royal után már azt magyarázza, hogy mi mindent tanult tőle, mert tehetséges, de amúgy a világban járatlan vidéki kislány volt, amikor találkoztak, az apám vitte először operába és itatott vele pezsgőt, mert ő korábban még bárban sem járt, Mahlerről pedig azt hitte, hogy az egy ruhaanyag. Kényszeredetten nevetek.

– De hát, ha annyira hasonlít a moherre, nem? – kérdezi, és hátraveti a fejét, ahogy a hosszú hajú nők szokták huszonévesen. Arra gondolok, hogy apámmal reggel együtt satíroztuk a bohócos kifestőkönyvet, ebédnél pedig talán már ennek a Ziának magyarázta, hogy Mahler nem egy ruhaanyag. Nekem, aki még mindig az első és minden bizonnyal az utolsó pohár italomat szopogatom, aminek az alján régóta már csak olvadt jég lötyög, ez meglehetősen sok. Pedig még korántsem volt vége.

– Tudtam én, hogy másokkal is osztozok az apádon, nyugodtan mondhatom, nem? Te sem vagy már hamvas szűzlány – és összekoccintja a pezsgőspoharát az enyémmel, a lendület túl nagyra sikeredik, az övéből van minek kiloccsannia. – Sírdogáltam egy sort, mert anyádról persze tudtam, és rólad is, de hogy egy másik hosszúcombúval is flangál a Váci utcában, amit a saját szememmel láttam, az szíven talált. Puff! El tudod képzelni? – A választ nem várja meg. Nem tudom eldönteni, hogy azért beszél ekkora elánnal, mert végre rázúdíthatja valakire a múltját, vagy mert már annyiszor elisméltelte, hogy rutinból ömlik belőle a szó.

– De aztán az albéletben megittam egy üveg Törleyt, képzeld, édeset, infernum, akkoriban még rettenetes volt az ízlésem, és arra jutottam, hogy fiatal vagyok, egy darabig a töredékkel is beérem, az is több, mint ami az anyukámnak valaha jutott.

Kétségbeesetten nézegetek körbe, hál' istennek egy kollégám elkapja a tekintetemet, odalép, és hív, hogy várnak rám a többiek, négyen is előadunk az intézetből. Zia megfogja a férfi karját, az arcáról lehervad a mosoly, fagyosan és hirtelen tökéletesen józanul bámul a kollégám szemébe, és ellentmondást nem tűrően mondja:

– Öt perc, és már megy is. – Széttárom a karom, mint a kinek nincs mit tennie.

– Azért ez a pasas nem egy nagy szám – néz Zsolt, a fejlesztési igazgatónk után, aki egy sörrel lavírozik a tömegben.

– Ide figyelj! Kétszer mentem férjhez, és már a másodiktól is fényévekkel ezelőtt váltam el, hidd el, jó orrom van hozzájuk. – És mielőtt szabadkozhatnék, ugyanazzal a levegővel folytatja. – Ez egy komolytalan, tetzesosza alak, nem érzed, hogy hiányzik belőle a kraft? Ez egy pancser – int a fejével a háta mögé, amerre Zsolt eltűnt, de a tömeg már összeczárt, nyoma sincs. – Apropos, ha tudnál egy rendes pasast... Az se baj, ha nem olyan rendes, csak pasas legyen – nevet. – Mert ez a felhozatal – mutat körbe – sivár, mint a szikes alföldi táj. Apád azt mondaná, hogy sébig, na, ezt is tőle tanultam, jó, mi?

Szép, szabályozott fogai vannak, de az egész nő valahogy túl nagy. Nálam legalább egy fejjel magasabb, ami persze nem nagy kunszt, de túl kerek rajta minden, a válla, a combja, a fenéke pedig a kelleténél két számmal nagyobb. Ő is tudja, remek esésű, de bő, A vonalú ruhát visel, mint a magukkal elégedetlen nők általában. Próbálom elképzelni huszonhárom évesen, talán túl feltűnően méregetem, mert magyarázkodni kezd.

– Nem mindig néztem ki így, gondolhatod, ismered az apádat – és szabad kezével úgy markol bele a hasán lévő úszógumiba, hogy a selymet fedő laza muszlinon kidagad a vastag hurka.

– A hajam a derekamig ért, és hatvan kiló voltam. – Megpróbálom elképzelni, elismerően biccentek. Közben arra gondolok, hogy szegény anyukám két évvel később azért adta be a válópert, mert rájött, hogy apámnak szeretője van. És ezek szerint már két évvel korábban is volt. Abban a pillanatban határozottan úgy érzem, mázlista vagyok, hogy az anyukám már nem él.

Ez egy estére bőven elég. Búcsúznék, de Zia nem hagyja magát.

– És azt tudod – kérdezi, miközben nyilvánvaló, hogy fogalmam se lehet róla –, hogy minden évben felhívtuk a másikat a születésnapján? Pontosabban: én hívtam fel, mert ő elfeledkezett az enyémről, de hát tudod, férfi, azok mind ilyenek. Jobb híján én figyelmeztettem, mert ami jár, az jár. Így aztán, ha máskor nem is, de novemberben és februárban mindig együtt ebédeltünk. De már két éve hiába hívom, hallo, hogy apádnak halvány lila segédfogalma sincs róla, hogy ki vagyok. Demencia? – kérdezi, és a beállt csöndben a gyomromban érzem a diszkóból kiszűrődő basszus dörmögését. Duc, duc, duc.

Úgy futok a szobámba, mint akit kergetnek.

Zia másnap, az előadásom után is feltűnik, gratulál, sójt, megvárja, amíg szétszélednek az emberek, és egyszerre csak megint ott maradok vele, kettesben. Biztosítom róla, hogy csak öt percem van, várnak. Azt mondja, hogy az neki éppen elég. Sajnálja, ha tegnap éjszaka túllőtt a célon, jóvá tenné, segíteni szeretne. Nem értem, miről lehet szó.

– Csak azt akartam megkérdezni, hogy tudod-e, hol van a briliáns? Mert ha nem, akkor talán még most kellene megkeresni. – Bambán nézhetek rá, nyilván lerí az arcomról, hogy fogalmam sincs, miről beszél.

– Apád néhány éve, már nem tudom mikor, csak azt, hogy egy remek halétteremben voltunk, röhögve mesélte, és tudod, hogy apád esetében ezt nem lehet egy sima nevetéssel leírni, az inkább nyerítés, de mindegy is, nevezzük röhögésnek, és távol álljon tőlem, hogy ezzel meg akarjam sérteni, különösen most, ebben az állapotában, remélem, ezzel téged sem bántottalak meg – szabadkozik –, szóval, apád teli szájjal röhögött, amikor elmesélte, hogy hogy cseszett ki mindenkiel. Őrült humorosnak találta, hogy vett egy méretes briliánst, valami nagyon-nagyon nagyot. Nem értettem, hogy ebben mi olyan vicces, úgyszólván kibökte, mert igazából, azt hiszem, alig várta, hogy valakinek végre elmondhassa. Azt vihogta, hogy úgy eldugta azt a követ, hogy lehetetlenség lesz megtalálni. Hogy az ki van zárva, hogy bárki rájöjjön, hova rejtette. Én meg, gondolhatod, elképzelni sem tudtam, hogy ennek mi értelme van, mi értelme lehet, meg is kérdeztem, hogy miért dugta el, ha egyszer megvette. És tudod, mit mondott? Na, tippelj – noszogat Zia, mintha egy bugyuta vetélkedőben versenyeznék egy kalap pénzért, a hatásszünetben gépi dobpergéssel. – Hatalmas kőre gondolj, nem ám egy egykarátos kavicsra! No, miért rejtette el? Na, miért?

– Fogalmam sincs.

– Hát persze! Ne is erőlted meg azt az okos kis fejed, mert úgyszólván találsz ki – átnyúlt a könnyöklőn, ahol egymással szemben álltunk, és a mutatóujjával megkocogtatta a homlokom. Egyre kellemetlenebbnek éreztem ezt a túlzott bizalmaskodást. Szabadulni akartam, de a kíváncsiságom már erősebb volt. Egy tapodtat sem tudtam volna mozdulni, míg meg nem tudom, miért dugott el az apám egy Koh-I-Noort.

– Valami olyasmire gondolj, ami rá vall. Ami kiszámíthatatlan és pimasz. – Ráztam a fejem. – Szabad a gazda? – kérdezte, és én bólintottam.

– Azt mondta, azért, mert amikor őt már rég elföldelték, ti még akkor is kerestek majd a követ. Hogy látja maga előtt, ahogy mindent felforgattok, hogy újabb és újabb ötleteitek lesznek, egyre csak kutattok, és egyre dühösebben, és épp ez a lényeg. Amíg kerestek a követ, addig végig rá gondoltok, róla beszéltek, őt emlegetitek. És hiába, mert ő még a sírból is legyőz titeket.

Ízlett a rántottás zsemle, kifejezetten jólesett, egyáltalán nem volt száraz, a tojás pedig langyosan omlott a számban, ami meglepett, mert egy kórházi büfében nyilván nem vajban sütik. Minden falatot élvezettel nyeltem, egyben rettenetes lelkiismeret-furdalással. Hogy ehetek ekkora élvezettel, amikor az apám haldoklik? Egyáltalán, hogy lehet, hogy érzem a zsemle ízét? Rendes embernek ebben a helyzetben egy falat sem megy le a torkán. Vagy ha le is tuszkol valamit, azt se tudja, mit, de hogy nem találja finomnak, az holtbiztos. És az is, hogy nem használja a holtbiztos szót, amikor a folyosó másik végén, az ajtón túl a nyolcvanéves apukája már alig lélegzik.

Az apukám. Ahogy erre gondoltam, keserű lett a torkom, és a következő falat öszszecsomósodva vánszorgott a nyelöcsövemben, mintha nagy tablettás gyógyszert nyeltem volna.

Pedig nem hívtam apukának, legalábbis az utolsó éveket leszámítva, ahogy ő sem simogatta meg a kezem soha, csak amióta az Alzheimer-kór előrehaladott stádiumába jutott.

Az egyetemi menzán vettem ilyen szendvicset utoljára, egy másik életben, akkor, amikor az ember még azt hiszi, bármi megtörténhet vele, és a bármi olyan, mint egy mikulászsák, nem tudni, mi van benne, csak azt, hogy minden darabja édes és borzongató. Persze apám már akkor megmondta, hogy mindig csak rosszabb jön, de nem hittem neki. Azóta se akarom elhinni. Pedig ez a nap erős bizonyíték. Mint máskor is, pecsétes engedélyt kérek a doktornőtől, hogy másnap sétára vihessem apukát a kertbe. Sétának hívjuk, de mindketten tudjuk, hogy tolókciszást jelent, ám ma a doktornő, ahelyett, hogy a zsebébe nyúlna a nyomtatványért, közli, hogy már nem lesz másnap, még másnap reggel sem. Kötelessége tudatni, hogy itt az idő a búcsúra. És az ember ezt azonnal megérti, még ha a mondat maga értelmetlen is, hiszen lesz másnap reggel, az mindig lesz, csak az én apukámnak nem lesz, nekem igen, lesz, és a szó leszorosabb értelmében más lesz, más, mint azelőtt bármikor. Más nap. Mert árva leszek. Apámnak tehát igaza volt: mindig rosszabb jön, mert ez a reggel rosszabb, mint a tegnapi, amikor még nem tudtam, hogy ez lesz az utolsó, ugyanakkor ez még mindig jobb, mint a holnap, amikor már nem lesz több. Logikus. De biztosan rosszabb ez a mai nap, mint az előző nyolc év bármelyike, amikor az apukám egyre kevesebbet értett a világból, amiben addig olyan remekül tájékozódott, vagy a korábbi három évé, amikor napról napra fogytak az emlékek, képességek, míg végül elfogytak a szavak is?

Vagy ez is olyan, mint a rántottás zsemle meg a holtbiztos? Hogy nem lenne szabad...?

A tojás utolsó falatjával hosszan várok, maradjon valami jó. Csak ne lássa meg senki, kiváltképp a nővérek, akik amúgy sem tartanak semmire, mert többnyire csak hetente jönök, nem úgy, mint az apám felesége, Irén, aki mindennap vele van, és aki nyilván mond is rólam ezt-azt. A nővérek – Jucikám édesek és Erzsike drágámok, ahogy Irén szólítja őket – nekem csak biccentenek, de vele beszélgetnek, Irén hozzájuk tartozik, közülük való. Irén a kórteremben, apám szekrényének alsó polcán tartja a benti papucsát, ami elválasztja az afféle lityi-lötyi látogatóktól, mint amilyen én vagyok. És Irénnek nemcsak papucs van, hanem ülőpárnája is, amit a felső polcon tárol, és ami kényelmessé teszi az udvari műanyag széket, amit a tolókcosi mellé húz, és ahonnan apukát eteti. Irén áldás apukának, nekem és a nővéreknek is, helyettük etet, sétáltat vagy tol, az udvaron velük fújja a füstöt, nincs az a délelőtös, aki ne találkozna vele. Irén a kórházban olyan, mint a finomliszt a CBA-ban: az ember csukott szemmel is tudja, hogy a második sorban balra találja.

Látom magam kívülről, ahogy ülök a kórházi hokedlin, a fejem kissé lehorgasztva, de a szemem fennakadva pásztáz, hogy jön-e valaki, nem akarom, hogy lássák, amint eszem, mert szégyellem magam, ahogy Irén, sok-sok évvel ezelőtt, otthon, amikor apám ereje teljében ült a fotelben, és kérte tőle a körömmollót. Irén be ment érte a hálósobájába, ezer éve külön aludtak, de ezúttal életében először egy pillanatra a szükségesnél jobban kitartha az ajtót, mielőtt sietve behúzta volna maga mögött, és én a másodperc törtrésze alatt felmértem a berendezést a nyitott fotelágglyal. Ismertem ezt a típust, gyerekkoromban nekünk is volt otthon, az a háromszatú faj-

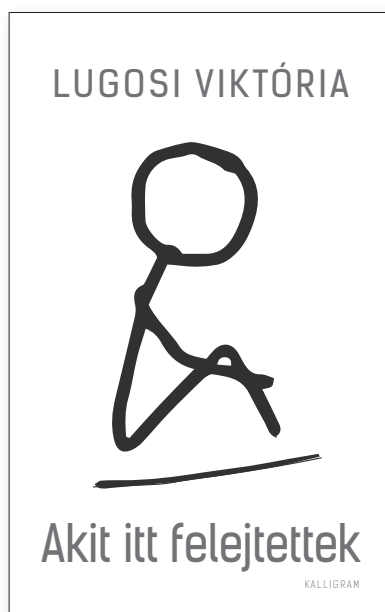
ta, amin három párna adja ki a matracot, és alkalomadtán ki lehet nyitni a betoppanó vendégnek. Ez volt Irén szobájában, ez az ágy, mögötte valamilyen fakó falvédő, egy kis asztal, tele újsággal, nyilván *Nők Lapja*, egy kicsi, hordozható tévé és egy nagy foltos Dieffenbachia az ablak előtt. Dühösen csapta be az ajtót, ahogy visszasietett az ollóval, és úgy nézett, mintha legalábbis én tehetnék róla, hogy nem vigyázott eléggé, vagy ha már így alakult, lehetett volna bennem annyi tapintat, hogy behunyjam a szemem.

– Nem túl nagy szoba – mondtam mosolyogva, hátha a szolidaritástól meglágyul, de ez nagy hiba volt, Irén nem az a meglágyulós típus.

– Nekem tökéletes. Én akartam, hogy el tudjak vonulni – mondta apám felé tartva, és lesütött szemmel nyújtotta át a körömollót. Apám hálószobája, ahova ő vonul vissza, cirka ötször ekkora volt, egyik oldalát a selymhuzatú, intarziás dupla neobarrokk ágy uralta, és egy óriási tévé, de elfért benne egy szépen restaurált biedermeier asztal négy fotellel, egy hozzá való szekrény, egy sublód, amelynek a tetején álló tűz-aranyozott bronz kandallóóra és a hozzá tartozó kandeláberpár kölcsönzött méltóságot, és persze apám, akit csak akkor láttam ott, a hálószobájában, ha leteperzte a nátha. Ő nem szégyellte magát.

A lelkiismeret-furdalással familiáris viszonyban vagyok, ezért ha valaki, pláne az apám nem szégyelli magát, arra újra és újra rácsodálkozom. ■ ■ ■

■ ■ ■
Lugosi Viktória 1962-ben született Budapesten. Első regénye, az *Ajvé* 2000 óta már hat kiadást ért meg. A *Dafke* 2009-ben, a *Vándorhomár* 2018-ban jelent meg. A *Hümmögő* c. gyerekregénye elnyerte az Év Gyerekkönyve Ibbly-díját. Az *Akit itt felejtettek* a negyedik regénye.

BÁNFALVI SAMU

Amelyben vallomást tesz

Idegen tájak költöztek belém, és nemcsak az agyamat fertőzték meg, hanem a testemet is, nevei vannak ezeknek a vidékeknek, valós nevei, és én állok a langyos vulkáni pernyében és évezredekkel később egy múzeum jegypénztáránál lesem az eladónő düllelt szemeit, visszacsókolnám őket az üregükbe, és állok Reykjavík pikkelykődében, súrlódnak a tárgyak egymás felületén, mint a mélyben a közös testű halrajok, bálnaremegés van a bőröm alatt, verejtékem ámbra, az Ardennek erdőinek édes bomlású avarát tömöm a számba, a rémület vezetérendszer a testem, kitapinthatóak a tájak, belülről szúrnak a fák és a templomtornyok, libabőr, mondják, félek. Pier Paolo Pasolini, hol vagy, Mapplethorpe, te gyönyörű buzi, every faggot suspects beforehand, mondtad, mikor megkérdezték, sejtetted-e az AIDS-ed, testi sejtések cikáznak bennem is, egy reszkető alak iszonyodik koponyámban a hétköznapi illesztékeiktől, úgy akarok a tárgyakhoz érni, ahogy ti tapintottatok szerelmeitek vonalait, de kihaltatok egy becsapódástól, azóta puhaság van és gyengédség, nem koccannak a csontok, nem fonódnak közös görcsbe az inak, gyengéd vagyok én is, hamis tájak fuldokolnak a bőröm alatt, az alvadt égbe szagolok és megébredek, apró vulkánok mordulnak, bálnák indulnak a felszín tükörpajzsa felé, ez az iszonyat kell ahhoz, hogy végre megszűnjön a testrészek hierarchiája – – írom ezt ébren, a nyugodt józanság állapotában, mikor tudom, mely végtagokkal mit követtem el, melyik érzékszervem fél a legjobban, hogy mennyire szeretem az ujjbegyeim és a szám, az Ardennek erdőit kifésüli a szél. Nyomás alatt átlátszóvá zsugorodott kristályok robbannak káprázattá olyankor, és azt hiszem, rettenetes dolgokat követtem el, pedig csak azt akarom: olvassák ki a testemet, gyűrjék meg a lapjait, és szakítsák be a sarkokat.

Amelyben levetkőzteti miután felöltöztette

Csehy Zoltánnak

Az volt a perverziója, hogy prűd festményeket alkotott, amikkel a szüzesség erényét hirdette. Százötven évvel később, a modern átvilágítás-technika fedte fel az igazságot. A ruhadarabokat egyesével festette a meztelen testekre, és rétegenként külön szignózta a műveket. A művészettörténészek kötelességből kíváncsi tekintete kellett hozzá, hogy visszafelé újraalkossák őket, a kelmék tagadása alá furakodjanak.

A magánéleti részletek leplezett izgalma:
nem az esetkezelés érdek, hanem hogy megbaszta-e a modelljeit,
paráznságát takarja-e újabb és újabb rétegekkel,
vagy a látványt akarja kisajátítani –
de ezek csak képzelgések. A festőt is
én találtam ki, álló fasszal kóvályogva
a Nemzeti Galériában, kék fényű tekintettel
világítva át a bémésködők csomagolásán.
Mert miattatok járok kiállításra, ti szép ácsorgók.
A figyelem, ahogy szoborra avatja a testet:
ilyenkor minden irányból megvizsgálható,
mint egy körplasztika.

Nézem, ahogy néztek, és mikor a festmény szívóerejének engedve
áthajoltok a piros sávon, és megszólal a sípoló jelzőhang,
lesütöm a szemem.

Duchamp Lenin koporsójában

Délben már a vonaton ültem, öt, gombászni induló paraszt társaságában gondoltam át a közeli tennivalóimat, elsősorban a megtartandó előadás anyagát tanulmányoztam a tizenhárom óráig tartó utazás alatt.

Tarafa kisvárosiassága meglepőnek tűnt, a szállásomul kijelölt fogadó egyetlen vendége voltam, ahol a vendéglős, egy hatvan év körüli asszonyság tarka szoknyában forgolódtott körülöttem, miközben az udvaron marhák legeltek, tyúkok, libák és egyszarvúak szaladgáltak. Kiadós és nagyon finom reggelit kaptam, az utcákat borító pocsolyákon keresztül aztán egyből a Kongresszusi Központ felé vettem az irányt, amely meglepetésemre, száz méterre volt a fogadótól. Egy nemrég felújított birkahodály benyomását keltette, előtte egy részekkel teli vizesárok, s a gondnok sajnálkozását fejezte ki, hogy nem kaptam meg D. professzor táviratát, amelyben arról tájékoztatott, hogy *Az újrahaznosítható tér* nevezetű kongresszus a helyi pópa váratlan halála miatt három hónap késéssel kezdődik csak.

Őszinte derűvel és felszabadultsággal vettem bele magam a kényelmes derékkaljakkal feldúsított és a májusi fagyok miatt jólesően meleg dunyhák közé, mialatt még egyszer megpróbáltam áttanulmányozni a számomra kevésbé egyértelmű kongresszusi dokumentációt. Míg odakint heves hóviharak szele fűtült be a konyhából fűtött kemencém kéményébe, disznórőfögések és számárorordítások andalították el a nagyvároshoz szokott, eltompult érzékerveimet. Délután a postámat is megkaptam, maga a ház asszonya hozta be, és némi kíváncsisággal szerette volna megtudni, mi járatban vagyok ezen a vidéken, ahol csak hébe-korba fordul meg turista, külföldi pedig szinte egyáltalán nem. Még mindig az első installáción gondolkodtam, s néminemű tájékoztatást vártam a vendéglősnőtől, miként is vélekednek az emberek Tatlin emlékművéről, immár nyolcvan év távolából, s hogy Duchamp művészetéről hallottak-e valamit.

Az asszonyság egyáltalán nem volt bizalmatlan velem szemben, s ezt jó jelnek tekintettem, mindazonáltal a legkevésbé sem volt elégedett, úgy gondolta, hogy ezeken az apró, elhagyatott településeken a pénz hiánya határoz meg mindent, ám négy kiadó szobája rendszerint üres, az állatok tartása, preparálása pedig rengeteg pénzt emészt föl.

Már belépésekor némi zavar támadt bennem, mert mintegy húsz évvel fiatalabb alakjában lépett be a szobámba. Mintha első találkozásunkkor rosszul mértem volna fel a korát, különösen pedig testi adottságait, amelyek most, a szobámban való ser-tepertélése közben, szinte egy buja nő incselkedésének tetszetek. Keringve járt a bútoraim között, miközben a kezeivel az ágyam faragott díselemeit simogatta. Mezítelen lábbal lépkedett, s ez jelenlétét még inkább légiessé tette, akár egy burkából szabadult pillangó, merészen szárnyalt a bálnál tágasabb mozdulatokat lehetővé tévő térben. Egyedül maradván, amelyet a legcsekélyebb mértékben sem én kényszerítettem ki – láthatóan zavarba hoztam suta oldalpillantásaimmal –, az első rajzom értelmezésébe *temetkeztem* bele. *Duchamp Lenin koporsójára vár* (Papír, akvarell, 18×25 cm). Egy elhagyatott külvárosi buszmegállót jelöltem meg e jelenet helyszínéül. Szegletkövekkel kirakott járdaszigeten várakozik egy, vélhetően csatornatisztító munkás szakszerűen felbontott teteme, miközben hátul egy lepusztult gyár klinkertéglás homlokzata látszik: *Garndner Babapúdergyár* felirattal. A megálló tábláján egy koporsó és ötágú vöröscsillag. A macskaköveket gyom veri fel, de néhány, hurkapálcikára applikált, naivan kedves virág is kikandikál a kövek közül. A háttér optikailag tiszta, szinte dalszerű, az égen egy-két éles vonalakkal körberajzolt báránnyelű, távol, egészen parány óriásként egy muzsik verdesi fakeretes szárnyaival a leget. Az épület leginkább egy makettra emlékeztet, nincs rajta semmi megjegyezhető, a fal piszkos foltjai simára csiszoltak. Csak hosszas tanulmányozással vehető észre, hogy mindegyik körrajz egy-egy emberi szervet ábrázol. A fény a néző szemszögéből világítja meg egyenletesen a képet, így minden tárgy árnyék nélküli, vagyis minden forma önmagába ágyazódik, ezzel is fokozva a várakozás határtalan optimizmusát.

A második installáció címe: *Lenin üres koporsója* (Papír, akvarell, 18×25 cm). A sík közepén, a horizontális felületre merőlegesen, talányosan beillesztve a perspektívába, szinte kiemelkedik a padlatából ez a régi odvas fák romlását mutató koporsó-belső. A háttér egy kiszáradt tómeder, amely körül sűrűn, apró haltetekem csontvázaik tapadnak bele a márgás iszapba. A faanyag régi ikonokat idéző szépsége őriz valamit a láda hosszú időn keresztül való belakottságából. A volt párna helye mögötti deszkák majdnem romlatlanok, csak kisebb elszíneződés jelzi e simára csiszolt felületek érintetlenségét. A középső rész felülete a bomló szerves anyagok kimarásaitól szennyezett, itt már a farostok szerkezete egy határozott emberi korpusz lenyomatát őrzi. A széleken megmaradt a fafelület természetes bronzossága, míg a test lenyomata az anyag természetellenes korhadását mutatja. Mindez azonban csak a koporsó középső harmadát érinti, szó sincs arról, hogy bármiféle test-egész mutatkoznék ezen a fafelületen, hiszen az alsó harmad olyannyira ép, mint a Lenin fejét tartó vaskos párna alatti sík. A koporsó oldalfalai teljességgel érintetlenek, még csiszolások, újabb konzerválások, lakkozások pigmentjei sem fedezhető fel rajtuk. Mivel csak az idom belsejébe látunk, azt gondolhatjuk, hogy a vele szemközti világ olyan üres, mint egy vajköpülő edény.

Mindenekelőtt az érett anyagfelszínek dinamikája érzékelteti, hogy ebben a koporsóban a világörténelem egyik jelentős figurájának a korpusza feküdt megfelelő *hadék nélkül*, majd egy évszázadig. A test hiánya a képen olyan képzetet kelt, mintha

egy kiállítóterem megfosztatott volna a műtárgyaktól, mindentől, amely a létezését igazolja, s most ürességében csak az egykor volt képek, tárgyak elüszkösödött helye valóságos; más vonatkozásban pedig e tér arra vár, sőt, erőteljesen arra szólít fel, hogy újra belakják, hogy helyet adjon akár másféle szellemi irányultságú kegytárgyoknak. Minden szellemi mesterkedésem arra összpontosult, hogyan jelenítem meg ebben a mégis csak halott sírgödörnek mutatkozó mélyedésben a nagy kortárs, Duchamp szellemét. A legtermészetesebb és legkihívóbb gesztus az lenne, ha beapplikálnám a Mester *Utazó bőröndjének* tárgyait, amelyek hellyel-közzel egész életművét mutatják be, a *Lépcsőn lemenő akitől*, a *Forráson*, a *Nagy üvegen*, a különböző, és esetleges installációkon keresztül egészen az *Adva van* kukucskaló lukkal bíró kamra ajtajáig. Egy nyitott tér lenne mindez, fedél nélküli koporsó, amelyben a szellem fontos és túlsúlyos nyomai szerveznék újjá a Lenin testének hiánya következtében a valóságból kiszakadt ürességet. Ez a tér voltaképpen pusztá seb, hiszen egy halott szervezet bomlásának, folytonos restaurálásának a helyszíne is egyben. Az emberek arra kíváncsiak, gondolom most, amire kíváncsivá tesszük őket. Rávezetjük az érdeklődésüket a Lenin testétől megfosztott másik jelentéssel bíró térre. Egyébként is, mint az efféle kegyhelyeknél megszokott, Lenin testének hiánya csupán egy olyan szüntelen helyreigazítás, amelyről azt gondoljuk, jobban szerette a saját fikcióját, mint a saját fikciója őt. A személye iránti megnövekedett érdeklődés ostyája az évtizedek alatt elolvadt, ma már másként szeretjük Lenin elvtársat, mint ahogyan ötven évvel ezelőtt szerettük. Ha egy kép megáll a gondolatban, nem kínozza magát tovább a fejlődéssel, olyan hatást kelt, akár egy semmibe meredő fejfa. Különösen vigaszra lel eme szemlélet, és megóv a halottgyalázás vádjától, ha arra gondolunk, hogy a test a folyamatos konzerválások során úgy járt, mint az Argó a görög mitológia szerint, már egyetlen deszkadarabja sem volt eredeti benne, a szüntelen tengeri utazás során minden részecskéjét új implantátumokkal helyettesítették. Így a hullatest nevezet helyett sokkal inkább megérdemli a műtárgyak közé való besorolást. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Lenin testének folytonos restaurálása nem olyan-e, mint amikor *Völegényei vetkőztetik a menyasszonyt?*

Míg ezeken a dolgokon gondolkodtam, bekopogott a háziasszony, teát és pirogot hozott. Jólesett ez a teljes és felhőtlen gondtalanságban eltöltött délután, lelkem és szellemem bejárta a hosszú évek alatt rám testesedett, kissé megkövült gondolataim szabadságra nyíló lehetőségeit, és olyan görcsös beidegződésektől szabadított meg, amelyek lehetetlenné tették az adott témában való teljességgel független mozgolódásomat. Mindenképpen korlátozta, és nehézkessé tette a tanulmányaimban való előre haladásomat az attól való félelmem, hogy némiképpen vétek a többezer éves halotti kultusz kőbe véselt paragrafusainak egynémelyeikével szemben, mintha legalábbis incesztust követnék el. A háziasszony, várakozásaimnak megfelelően, egy gyereklány alakját öltötte most magára. Népi viseletben volt, mint az ajtómon őt megelőzően belépő személyek is, de kihívóan lenge, idomait szinte ledéren felkínáló öltözetben, amely tény kísé elbizonytalanított a munkálkodásom helyes irányát illetően. Rengeteg tennivalóm lett volna még, először is a további installációk elemzése, amelyek az utóbbi órákban megoldásként mutatkozó gondolataimat tették mások számára is érthetővé, másrészt mindig figyelnie kell az embernek az adott környezetre és lehetőségekre, sosem becsülheti alá a kívülről jövő impulzusokat, helyt kell állnia, be kell bizonyítania, hogy nem csak szellemi lény, hanem a jelen érvényes figurájaként is beszédes. Hiábavalónak ta-

láltam, hogy az engem foglalkoztató problémákat megemlítsem, ugyanakkor volt némi késztetésem, hogy jelenlétében kitérüljek. Sosem tudhatjuk, milyen minőségű szellemi deformáltságot mutató túlzásokban ragadható meg az ember lényege. Kérdésemre, hogy miféle rokoni kapcsolatban áll a háziasszonnyal, ő nevésségesen a tökéletes azonosságára hívta fel a figyelmemet. Már korábban is észlelte, hogy e távoli vidékre érkezésemkor, kezemben egy *koporsó formátumú bőrönddel*, nem vagyok képes a magam kínálta szellemi lény kitöltésére, s ugyanakkor, a tőlem teljesen idegen környezetben, csak a magam képzeletében tévelyegve, mindig más jelenségnek értelmezem az önmagukkal azonos dolgokat.

Szerettem volna az ő jelenlétében az agyamat újra munkára fogni, egy közösség megszűré nyúló tévképzetét szellemileg annullálni, ahogy a saját tévedéseimet akár hetente is kiigazíthattam, és újabb kifakadásokkal érvénytelenítettem. Megfogalmazhatatlanul erős bizonyosság táruult elém egy Birodalom misztifikált személyiségéről, amely tartalmilag ugyanolyan üres mondanivalóval bír, mint az én egyszemélyes látszatvalóságom. Hosszan magyaráztam ezt az üzenetet, amely most lehetővé tenné, hogy egy alávetettség önmeghatározását elemeire bontsam, és helyén elfogadhatóvá váljék egy másik, sokkal inkább rétegzett szemlélet. Mint megtudtam, házigazdám a nagyon egyszerű és közönséges Mása névre hallgat, s eleven szellemének boszorkányos megnyilatkozásaként, azt a figyelemre méltó megjegyzést tette, hogy mulhatatlanul szükséges volna, naplót vezetnem itt töltött napjaimról, s hogy ennek elmulasztása semmiképpen nem pótolja majd a meg nem írása következtében keletkező heveny hiányérzetemet.

Míg a meg nem történt dolgok csak homályos ingerek csapdái a képzeletben, egy valóságos dolog hiánya már objektív tartalommal bír. Az installációimat sorra bemutatva neki, megpróbáltam úgy ágyba vinni, hogy semmit ne kelljen feladnom az elképzeléseimből. Mikor már lemeztelenítettem kislányos testét, és éppen percek óta gyönyörködtem enyhén domború mellében, duzzadt mellbimbóiban, nem különben gyermek-tenyényi mellrózsáiban, hirtelen az a kérdés fogalmazódott meg bennem, hogy jobban örültek volna-e annak, ha Lenin koporsójába a bajuszos *Mona Lisa* fekszik? Esetleg Hamupipóke?

Lenin örök-ágyát, mondtam, az orosz avantgárd művészek segítségével egészen új jelentéssel látjuk el. Erre készülünk, akár egy gótikus katedrális felépítésére a hajnal óta gimnasztikázó, egymást még nem ismerő kőművesek. Ha eddig a kibomlás, az érés lehetőségeiről képzeleztünk, ki kell jelentenünk, hogy nincsen meg, a valóságos folyamatokat szemlélve, ennek az objektív lehetősége. Ugyanakkor, ez mégis csak több évtizedes szellemi erőmű, számtalan kihívás és önfeladás helyszíne, olyan színpad, amely örökké magában hordozza a mérgezett levegőtől kiszenvedettek utolsó sóhaját. Az emberi szellem farsangos bosszúja, ha úgy tekintjük, mindig megkíván, szinte kikövetel magának egy teljes életet, ha eközben bármiféle szakadás, törés adódik, akkor a jelmezek képtelenek a föltételezett valóságosat hitelesíteni. Ilyen roncsok megtekintésére szakosodott elménk megátalkodottan és makacsul beleragad a félben maradt életék csodálásába. Nem képes megszabadulni a követeléstől, hogy csak a teljesen és funkcionálisan végig vitt élet a termékeny, miközben szellemileg mindig csak a roncs jelent számára igazán kihívást. Amikor a kőművesek kirohannak odúikból, hogy felépítsék a csonka gótikus tornyokat, magukban azzal a kísértéssel távoznak majd el, hogy az itt félbehagyott templomot, a következő, levegőben lebegő kőtől kezdve, ugyanabban a magasságban egy távoli helyszínen is folytassák.

Mindezt a gazdasszony lemeztelenített testének simogatása és az érzéki területeinek szájjal történő ingerlése közben mondtam. Nem követek-e el bűncselekményt, kérdeztem tőle, ha ifjúkora ellenére alig szőrösödő szenthelyére beillesztem az általa gerjesztett mondandómat? Ő csak egy pillanatig habozott, aztán arra kért, hogy a következő installáció tanulmányozása közben a farkamat befogadhassa a már régóta vasúti váróteremként funkcionáló hüvelyébe. Én készségesen útmutatást adtam, hogy az eddig elmondottakon túl, szellemileg tovább haladjon a számára előkészített úton. Tesemen ülve, ringatózva lapozgatott a feljegyzéseim között, hol a testére figyelve, hol pedig felolvassa az egyes paragrafusokat, próbált számomra érvényes szellemi műhelyt varázsolni az együttlétünkéből. Már olyan sokszor elgondoltam mindezt, hogy akár főlősleges ismétlésnek is tűnhetett, mégis volt mindabban, amit nem értett meg egyszerre, némi csontomig hatoló izgalom, és az értetlen szépség riadalma az őt birtokló test felett, amely gondolkodásra készítette a kékbe merülteket. Amit teste alsó részének népszerűségéről mondott, igazolva láttam, hiszen szinte egy magára hagyott barlangász bizonytalanságával bolyongtam a szilárd felületeket alig felmutató sötétségben. Míg a harmadik installációt magyaráztam el, amelynek címe *Lenin koporsójának belakása, avagy az újratöltés*, s a képen (papír, akvarell, 18×25 cm) az üres koporsó felett lebegő tárgyak láthatóak, ám egyáltalán nem Duchamp-szerűek, legalábbis közvetlenül az ő művészetében elő nem forduló motívumok, jellegében azonban mégis vele szorosan rokonságban állók. Így a fej felőli részen egy villamosok belsejében szokványos kézi kapaszkodó akar épp megtelepedni, míg mellette egy, a koporsó oldalfalából jövő vezetéken egy gázmérőóra látható. A háziasszony, Mása, rögtön más nevezetet adott a fogantyúnak, vélvén, hogy ez egy, a test belső leöblítésére szolgáló szerkezet, amely, amellet, hogy fertőtleníti, el is tünteti a főlősleges maradványokat. A koporsó telítődni akar, magyarázom Másának, az a vákuum, amely Lenin testének eltávolítása után keletkezett, óhatatlanul a legkülönbözőbb elképzelések és ötletelések sokaságát akarja magába szippantani. Ezért kell fokozottan ügyelnünk arra, hogy esztétikai szűrőt szerkesszünk a még üres koporsó fölé, amely megóvja a kiállítóhely nemes-pénész jellegű elhagyatottságát. Mása hirtelen kap fel a kék tetejére, arról beszél, hogy az édesanyja a kulcslukon keresztül figyel bennünket, és arra kér választ tőlem, számomra mennyire izgató ez a dolog. Szeretem-e, ha az együttlét diszkrét magányát egy harmadik személy a tekintetével kifürkészi? Nem úgy van-e a művészetben is, hogy érte tekintetek nélkül a legértékesebb alkotások is elenyésznek. Ha nincs szemtanú, akkor azok a jelzések, amelyeket a magunkon túli világ felé eljuttatunk, címzett nélkül maradnak. Egyfelől a szoba zártságának intimitása, másfelől pedig a faajtón képzett luk az egész világot reprezentáló kéjes sóvárgása az ő képzetében a gyönyör legmagasabb foka, hiszen a kielégülésekor íjként megfeszülő teste, kicsiny melleinek levegőben való rebegése, gömbölyű seggének gyors és egyre gyorsuló riszálása, majd a végző, meglassúdódó vonaglása nem múlhat el láthatatlanul, mindez rögzítésre érdemes, és ebben a megképzett állandóságban teremt ő szakszerű kéjt magának. Mindig is így szokta, mondja később, lányok, fiúk, barátnők és barátok jelenlétében szeret *gyönyörködni*, legszívesebben a kocsmabiliárd asztalán elégíti ki az efféle szükségleteit. Ilyenkor úgy érzi, mintha egy óriási hal lenne a szájában, de nem tudja az összebalzsamozott kéjek során, hogy nem ő van-e egy nálánál hatalmasabb állat szájában, amelyet ő persze képtelen lenyelni, de ez a szörnyeteg majd leereszti őt, az érzékileg kiszolgálottat öblösre táguló torkán.

Ha a gondolkodás nyilvánossá tehető, akkor a test számára legfontosabb aktust miért kell dióhéjba zárni? Az emberi szellemben, mondja, elkél az óvatosság, szavaink és képzeink gyakorta kiigazításra szorulnak, de a gondolat mindig óvatlan, csak azok képesek áttörni a képzetül kirótt érvényesség falát, akik a lehetséges botrányokon és gyengeségeiken is túllépve, a fenntartható és örök érvényű dolgok szemlélődésébe temetkeztek. Ami ezután még megmarad az emberből, valószínű az a legromlandóbb, de belülről senki nem képes a tekintélyét az élethossziglan elnyújtott tévképzetei mentén gyakorolni. Lenin mumifikált teste maga is arra vágyott, hogy meglessék, mint egy kulcslukon keresztül kukucskaľjanak be a rögzített, barokkos pompájába.

Szerelmes tapogatózásunk végén átad nekem egy kicsinyke tégelyt, amely, állítása szerint, a fiatal Uljanov nemzöszervéböľ kifröccsenö nedveket tartalmazza, s amely anyag sajnálatosan nem volt preparátorok által vegyszerek által tartósítva, s mint ilyen könnyen odadobta magát a pusztulásnak.

Amikor kinyitom a szemem, Lenin elvtárs pontos *mása* ringatózik felettem, de már képtelen vagyok a gyönyör útjáról letérni, egy kéz és láb nélküli bábuba ereszttem a tenger felszínén képzödött tajtékomat. Leráznám magamról tévedéseim undorát, hogy *megbasztam Lenint*, de a szép szavak keményebben ivódnak belém, mint ez a paróka nélküli gyönyör.

Másnap újra meglátogatom a Kongresszusi Központot. Egyedüľ megyek, Mása eltünt a szemem elöľ, visszajött a hamiskás negyvenes, délben pedig a szoknyaiba burkolózó néne. A művelödési ház belülröľ egy bálterem sivatagára emlékeztet, ahol a sarokban balalajka szól, a vendégek pedig elpilledtek már a kora délutáni nehézségeikben. Semmit nem bízok a véletlenre, a pohár vodkák között még mindig egy felüľ nem múlható szellem odaadására figyelek. Itt nem lesz tél, itt nem lesz nyár, és el kell felednem a közbülsö évszakokat is. Lenin egyik művét kölcsönzöm ki, azzal térek vissza a szobámba, és soha jobbkor, gondolom most. A szavak bronzos legelöje, az üresség nyirkos szemétdombja, amelyet legmélyebben csodálok. Itt a véletlenek adják a létezés héj nélküli aromáját.

Gyanúsán süvölt a szél odakünn, amikor hozzákezek a negyedik installáció tanulmányozásához. *Empíriokriticizmus*, ölelem át a szót, mint egy puha baglyot. Ki vagyok tanítva értelmem okulására. Az embernyűg, amelynek egyszerre több kijárat is hallgatózik. Mindig a tulajdon elgondolásaim szerint hagyhatom el magamat, mindig az elöire körberajzolt, pontosan megfogalmazott értelmemet vihetem magammal. Ekkor már mindegy, hogy négy kijárat létezik vagy száz, hogy hányféle énemet tartom számon. Miért is ragaszkodnék magamhoz, amikor meddőhányó is lehetek, ha másokat sokkal mélyebbnek és értékesebbnek látok? Mi feszüľ bennem énné, kérdzem, bármikor le is mondhatnék róla. Duchamp és Lenin a két, testemet a levegöbe rajzoló szárnyam. Amikor pedig megértem, hogy az össe nem mérhető dolgok nem képesek megtartani a levegöben, ugyanis két szellemi *lustát* ragasztottam a testemhez, amelyek éppen ellentétes ritmusban süllyednek-emelkednek (ezek csak sakkoznak, szívem, mondom Másának), de nem egyformán verdesöket, akkor megérzem a testemen belüli bagolyodó puhaságát. Hallucinogén anyagokat választ ki a belsöm. Mintha felkértek volna egy előadás megtartására, de látván belülröľ a kongresszusi termet Tarafában, és végig olvasva a jegyzeteimként számontartott kijáratokat, és nem feelve az egyszerű kérdésekre, ugyanakkor minden részletet alaposan túlelemezve és túldimenzionálva, még mindig, mondom magamnak, itt ülsz Tarafában, már talán századik nap-

ja ülsz az üres fogadóban, és az ágyad is érintetlen. Kijártad magadnak ezt a megszeghetetlen ágyat, akárha Lenin koporsója lenne. Most, amikor a legintenzívebben dolgoznok benned ezek a hallucinogén elemek, ott van szétkenve Mása a deszka oldalán, ott van felkenve, mint egy vajas kenyérre a lekvár.

Reggel korán kelek, viszem vissza a baglyot a Kongresszusi Központba, a tollai erősen vedlenek, remélem, nem veszi majd észre a pápaszemes könyvtáros. A középkorú Mása az öregebbik Másával egy szánkószerű alkalmatosságon húzzák a pápa koporsóját a dombon felfelé, ahol a helyi templom épülete eluralja az egész települést. A kultúrteremben kiállítás van, a környék állapotpreparátorai kitömött házi kedvenceikből állítottak össze egy gyűjteményt. Most üvegszemű disznók között kortyolgom a vodkát és hozzá a sózott, nyers uborkát. Előttem rajzlap, újra csak *Lenin üres koporsója*. Tegnap éjjel rajzoltam, miután a legidősebb Mása testét is sikerült felkennem ágyam oldaldeszkáira. Nem tudom, miből vannak itt a nők, a legmegmunkálhatóbb anyagárunak tetszenek, de képtelenek az ágyban való szexuális tevékenység folyamatában a másik test igényeinek megfelelni. Lecsorognak a képről, mintha festékek lennének. A pultos, aki a Kongresszusi Központ igazgatója is egyben, meghallgatja a tegnap éjjel átdolgozott installációm tervezetét, alaposan megszemléli a rajzomat (*Sztálin szemei*, papír, grafit 18×25 cm), amelyen Lenin koporsójában csak a drótra erősített szemei maradtak. Javaslatom, hogy a rókák, malacok, tyúkók és libák teste helyett is csak a szemek, a látás ürüléke legyen látható, hiszen e nagyon lassú átmenetben már egyre inkább csak a látogatók maguk lehetnek a kiállított tárgyak, az installációk az igazi nézői ennek a kaotikus tér-idő megszakadásnak. Sokáig ülök az asztalokon halomként összeroskadt emberkupacok között. Azon töprengek, megírom-e azt a naplót, amelyre a fiatal Mása szólított fel, vagy az agyamban visszamaradó emlékek pontosan meghatározzák majd a megírásának a hiányát. Hogy éppen a dolog megíratlansága teszi lehetővé a megértést, mert az egyszerűsége nem törli el a sokféleképpen mondhatót, vagy az írás teremt képtelenül nehéz bolyongást a történelemben. Egy pópaszerű férfi telepszik mellém, rögtön három-három kupica vodkát rendel, majd sarkos mondatokkal panaszolja a megkésett tavasz hiányát. Udvarias kérdésekre, hogy ő az újonnan jött pápa talán, hiszen sajnálattal hallottam a régi, szent életű férfiú elhunytáról, egykedvűen jegyzi meg, hogy sokféle megalapozatlan pletyka terjed a faluban, ő ennek a legkevésbé sem akar, és nem is tudna ellent mondani, de már negyven éve szolgál itt, és ő maga is hallotta a haláláról szóló híreszteléseket. Ő azonban itt van, mint a lapulevél a házak menti árokparton, s egyelőre nem is kívánja hivatalát egy égi intézményre felcserélni.

Estére már nem tudok mihez kezdeni a szobámba belépő nőekkel. Mintha ravatalozóban feküdnék, és az ágyam a testem koporsójává válik. Az éjszaka ablakában nézem a hózivatarat. Csak a sebeimet viszem magammal. Bámulom a hőmező gyűrődéseit. Nem tudom, hány napja is érkeztem Tarafába, de gondjaim, az ezek megnyitására tett erőfeszítéseim egyre csak elerőtlenednek. Ha hirtelen indul meg az ember, nem biztos, hogy visszakapja még azt a gyöngye fényt, amely távolról jelezte az otthonául szolgáló ablakokat a hózivatarban.

Egyedül ülök a szobámban. Az öreg Mása teát hoz be, leül a kanapémra, míg én a rajzaimmal a feljegyzéseimbe merülök. Ha feladom az utolsó bástyát, már senki nem marad, aki az én sajátos elképzeléseimen gondolkodna. Ha leveszem a tükroket a falról, már örök időre láthatatlanná leszek, mondom Másának. Most értem meg végre, hogy

olyan vagyok itt a fogadóban, mint Lenin üres koporsója. A voltat fokozatosan le kell építeni, ki kell üresíteni, hogy végre helyére kerüljön a jelen. A fenntarthatóságom látogatába menekülök, miközben tudom, folytonosan a magam helyére kell építenem valamit, hogy mindig legyen *alkalom* a téveszméim számára. Az általam és a gondolataim által elhagyott hely üressége bénító erővel hat rám. Az elfoglalendő helyemet kell kiüresítenem, hogy bizonyosan elfoglalhassam. Sorban állok, mert jegyet akarok váltani a következő pillanatra. Miközben hónapokon, éveken keresztül csak Lenin koporsójának kiüresítése folytán támadt feladat foglalkoztatott, rá kellett jönnöm, hogy eme folyamat közben a magam elhagyott helyének a hiánya les rám. Egy hely teremtődött örökre, mondom a totyogó Másának, amelynek a távolsága is konzervál. Az üres hely a benne érlelődött régi test révén konzerválja beletelepítendő testet. A hely megértése ugyanakkor egy tárgy megteremtése is egyben. Ha megértettük a teret, megteremtettük az egyedül beleillő tárgyat is.

Lenin koporsója üresen marad, mondom megdermedve, miközben kinyílik az ajtó, és mögötte nyilvánvalóvá válik a tájba dermedt tér. Aki teret foglal, idővel is bír. Ez az idő azonban, mint látszik, mondom Másának, nem az életidő ekvivalense. A teremtés elmarad, a sír üres. Látom, ott jön Lenin a hóban, egyetlen törzs és fej. Ott jön Vlagyimir Iljics Uljanov, és hóbuckás fejével ad jeleket érkezteréről. Mint egy decens hólabda, amelyről a lépései is ütemesen elmaradnak. Eddig csak műgyűjtők zörgettek be hajnaltájban, hogy Lenin koporsójáról alkudozzanak. Majd minden éjjel bekopogott hozzám valaki, mintha ezzel a tárggyal én rendelkeznék. Jöttek messziről, az orosz rónak pénzzel teli kupecsei, a kisvárosok temetkezési vállalkozói, hogy valamely gazdag ügyfelüknek megszerezzék. Jöttek a múzeumok és képtárak alkuszai, hogy gyűjteményeiket gyarapítsák. Most azonban látom messziről, hogy egy valóságos másolata közeledik hozzám, egy magányos testlakó, a Kreml valamely kései udvari bohóca. Homlokával megkocogtatja az ablakot. Belebiccint az éjszakába.

Másáimmal ülünk a pápa koporsójánál. A pápa fel-felpillant, örül a szerencséjének. Ő majd csak egy másik történetben hal meg. Egy üvegből vodkát tölt a poharunkba. Egymás kezét fogjuk. Én belebámulok távozásom nyitott folyosójába, amikor is jöttömhöz képest csak a hiányom lesz észszerű. Lenin sajnálkozva biccent minden körnél. Úgy tudja, hogy teljesen felesleges a fáradozásom az üres koporsóját illetően, mert ő továbbra is maradni fog, a felújítása a következő évben esedékes, amelyet a Gyógy- és Illatos Növények Összorosországi Tudományos Kutatóintézete végez majd el. ■ ■ ■

■ ■ ■
Sántha József (1954, Karcag) ELTE BTK, tanár. Legutóbbi kötete: Börtönkarnagy, Tiszatáj Könyvek, 2020.

Ricsárd Gój Belúh

Nagyanyám magánya

Kölcsönpöccsel ment túrázni
Babajkó Zebra
a Káldeusok Hegyére, meglátogatni
a jó öreg Pucor kapitány
legcsálébb fogú lányát.

Leszel a feleségem?
Leszek én, ha a parti parasztok
meg nem zaboláznak, túlzottan
úrhatnám viselkedésem miatt.

No de lányom, no de lányom,
kifogásnak jó ez-é?
Ne menj hozzá, ne menj hozzá,
légy inkább a Nagy Halé!
Palotája tenger mélyén
csillog-villog a Nagy Halnak.
Termeiben csillár csillog
színeiben színaranynak.

Apám, apám, hogy mehetnék
hozzá biz én a Nagy Halhoz?
A Nagy Halhoz, én jó apám,
sírva kérdem, hogy mehetnék?
Van bár mélyén tengereknek
hét szép aranypalotája,
palotákban drága csillár
termeiben számtalan van,
de ó, apám, mondd meg nekem,
mit kezdenék a Nagy Hallal?

Szopkodjam az uszonyait?
Nyalogassam kopolytyúját?
Emberként én ikrát néki
szaporodni hogyan rakjak?

S nem járja az, édesapám,
hogy én halakkal keféljek,
miközben fent Han Solónak
fent a bárban tejet mérnek!

Kölcsönpöccsel ment túrázni
a hegyre Babajkó Zebra,
hozzá ment a leány menten,
hoppon maradt a Nagy Harcsa.

Prix Opperton diót majszol.

Franz Szafarin

A bérpolyák

Bulks Kárboly a poligám vadállat
vígán beszáll a hatkarmos fogatba,
tudván, hogy a bazaltjárművet
picsás-bundás nagy medve húzza,
másfél. Suhan, suhan a tajgamedve
vele suhan rütykén a szán is,
benne feszít Bulks Kárboly hetykén,
zsineggel van átkörte a talpa.

Várja őt a hegymenyét cinkos
várja a bejrúti fogadóban három,
várja még a négypucrú divathal,
porig aláztatott a csimbók.

Na persze, te addig horgadsz!
Hogy minden lány fogára hármat!
Még jó, hogy sünt evett a lányom,
bent pállik az Anettben a cirkusz.

A vazsonkamatti tégely
foglatában a törköly
a bohócpofájú krisnás
az elefánttöcskölő hörcsög
Bob Szlocskó és Tihámin Pucnik
a hétbélrostos szarvasember
a combtóból felezett artista
meg a vitrinben filézett ember
és a kötélhágó naccsalád is
immár mind Anettben rothad.

Nem, nem, megvalósítható, persze.
Teherforgalmú, ugyanis.

Szibril Hoyszcsuk

A pléhmoha

Megcsekedt a pépes löttye,
hajdináré, hajdehé.
Mind megitta azt az öccse,
hajdináré, hajdehé.
Hajbakaptak, meggebedtek,
hajdináré húsgané,
beleáztak, belevemhtek,
hajdináré, epepép.
Sajtmackómat döngönyözni
hajdináré, hajdehé,
kishúgomat belefőzni,
hajdináré, húsgané.
Kí a stégre, ki a gallyat,
hajdináré epepép,
le a bugyít, be a pulykát,
hajdináré, húsfazék.
Aranyfarkast a bidébe,
hajdináré hajdehé,
fagolyókat tüdejébe,
hajdináré, húsgané.
Megtöcskölni a fecskendőt,
hajdináré, nyúlgané,
körömpörkölt, bicebóca,
hajdináré, Karcsié.
Kimegyünk ma hógolyózni,
hajdináré húsgané,
a nagybácsit vesén csapni,
hajdináré epepép.
Hajdúnánás, Hajdúvemhes,
hajdináré, hajdehé,
hajdináré, kékkanári,
hajdekittyom, lányomé.

Viktor Transzilvánia

Sebák Talabum ércokcsmája

Mocsárlakó menyétek hányásában
térdig gázolt Paul Depozit
odalent Gálánt Suarez birtokán,
pedig hány és hány rosszálló tekintet,
hány és hány lány,
gelyhedt csiklójú varánusz,
mennyi péniszlett vénember kísérte az úton,
és akkor még nem is beszéltünk
azokról a megfeneklett zsákállatokról,
amelyek csapatostul jártak akkoriban arra,
és akiket gátlástalanul bérelt fel
az öreg Gálánt Suarez
szaros kis birtokának védelmére.

Te vagy én nem mentünk volna tovább,
ebben kurvára biztos vagyok,
ám a mi Paul Depozitunkat nem ilyen fából
faragták, de bizony ám, hogy nem!
Ment ő, mint a bölény,
ment, mintha nem lenne holnap.

El is agyalták párszor a parti parasztok,
homokot etettek vele a csúfondáros,
terhes asszonyok,
a kislányok meg ganajba mártották a kalapját,
és leöntötte mésszel az a hereorrú pópa.

De hiába csócsálták meg a hitvány zsákállatok,
hiába nőtt a lábára egy komisszár,
Paul Depozit végül eljutott a nagymúltú
aranycsűrüg
és megszeliđítette az ellopott uránt.

Papallér Jónik azóta újra táncol.

Tohotmil Bohtov

A papírgróf

Erbil egén a körömlégény
kis seprűjén tovaviháncolt.

Csúz Idaho

A fröccsöntött Lajos beköszön

Tibi néni, batisztmalac
mászik a szütyődön, öreg!
Merre dörög, úgy csődörög
lábam alatt a főveny.

Hetyke vérgrof oldalába
belekapott a patak,
az oázisszemű ember
felnyomta magába a halat.

Sejj, hajj, drága bátyám,
ciberefaszú drága bátyám,
mindjárt vedlik, mindjárt pirkad,
előrajzanak a nyulak.

Dorothy Kappanusz

A kötvényszarvas búsán zengett

S hogy e gennyes kis manóknak helyet adjunk,
persze le kellett térdepelni,
adjunktus úr, a csatakos hóba.
Pisztrángot mi nem eszünk, mondták,
de azért adjátok oda azt is,
nektek se maradjon.
Mégis, tisztelt szőrdocens, mégis,
mit tehattunk volna?
Bár többen voltunk, akár az
avas szalonnán az odagelyhedt zsírpetty,
ellenállni mégse mertünk,
gyengék voltunk az elszánásra,
s renyhék, vágóhídi marhák,
áldozati pockok. Professzor úr,
lanyhadt pöccökkel vártuk a részünk,
melyet e sárgán túródzó
s fehérén levedző féllények
megadni sose restek,
ha arról van szó.
Igen, adjunktus úr, igen,
jól kibasztak velünk ma is.

Ob Bosztrok

A falicsempész

Kalúdzs Damaj gyorsan szedte a lábát,
de esélye sem volt, az üldözőknek
négy keréken guruló samarakkal
és gyorsított-farvizű mocsári suhanók kétes
naszádjával állt módjukban üldözni a dont.

Kalúdzs Damaj ugyanis Don Csermelyt
cipelte a hátán,
azért is lehetett ennyire lassú a sárban.

Lepkehere, lógó gébics
anyarozzal táplált törpék.
Mackósajttal teljes ember,
négy kis másik mossa térdét.

George Kovász és Lord Potroh
alámerült tegnap az Anyatóba.
Elnyelte őket a mélység,
mintha olajkút mélyére dobott kő
tűnne el a fekete felszín alatt.
Hogy mi lett e kettővel azóta?

A boholynagy rák csak hallgat.

Ábel Sublót

Nyomtekercek

Béta-poroszlók karanténmagánya,
csipkés kis restszőkevény a vízen,
nyolc kalapom homárral telve,
kisemmizték a falusi szaggatókat.

Perecszörppel miért nem kínálsz?
Miért fecsérled a füzért a szörnyre?
Kóla néném a tűzéhez indult,
mikor a vasfaszú kazán lenyelte.

Hogy gőgicsélt a csepre kisdéd?
Hogy almoltak az elvermelt kékek?
Ne mondd, hogy nem tudod, a pincekulcs
hol van,
sárgás zsírt sírnak a nyöszeke pribékek.

Pokolbá ma is szalonnát vajzott.

Zák Efrájim

Péniszirigység

Jönnek a hídon a varacskosdisznók,
a lucskospuncijú varacskoskucsmók.
Állnak a réten a lucskos kucsmók,
az albatrosszagú kálárikicsmók.
Fáznak a téren a réti szörmók,
alhasi tájon a varánuszszagolók.

Halpocakú bikatökű, lárímaki kapdelpánik
ma este az ablak alá
parkolt egy szép zöld szafárit.

No de két tevével jönne,
orrlyukán buggyanna könnye
szegény lépre csalt leánynak
a gennyes kockakőre ki.

Felnyalna a szép maki,
lenne attól behemóttá,
mohosseggű szívtipróvá
válna menten a maki.

Pertics Gergő (1992 Budapest) költő, gimnáziumi tanár. Első kötete *Megjöttek a döngető*k címen jelenik meg idén a Kert Kiadó gondozásában.

Fecskendős kocsi

Spiller telepvezető a habos sört szerette. Ezért mindig csak pohárral kért. Ha többet kívánt, hát több pohárral egymás után. Fényes, kerek arca volt, zsíros fekete haja zöld vászonkalap alól lógott. Szuszogni gyakran megállt, cipőjét nem szerette bekötni. Spillertől mindenki tartott. Vadászpuskáját, börtokban persze, de mindenhová magával hordta. Ahogy beszéltek, otthon még mindig megvan a szolgálati pisztolya. Ma már volt odakinn a telepen. Puskáját a söntéspultnak támasztotta és sört ivott. A második pohárral ma. Lassan délre járt.

Nagy Sándor hittantanár és a végzős karosszéria lakatosok két napra jöttek Kissarlóspusztára. Csomagaikat lerakták a régi plébánia épületben, aztán izgatottan és vidáman elvonultak a kocsmába, miközben szellemes megjegyzéseket tettek a tűzoltó szer-tár mellett álló régi lóvontatású kerek pumpára.

Az izgatottan beszélgető fiúk a kocsmába lépve azonnal elhallgattak. A tanár üdítőt rendelt a fiúknak, a tizennyolc év felettieknek féldecit. Kinn ültek le a kocsmá előtti vaslábú asztaloknál és zavartan hallgattak. Várakoztak. Spiller fogta a puskáját és ki-lépett az ajtón, beült a terepjáróba és elhajtott. Az a közönyös pillantás, amit a fiúkra vetett, megvetéssel ért fel.

– Ez meg ki volt? – A tanár vállat vont. – Ő a telepvezető – jelent meg a csapos az ajtóban és nekidőlt a félfának. – Fönn van a rezervátum. Őzek. Több ezer őz van ott.

A fiúk persze nem voltak kíváncsiak az őzekre, ők az autók iránt érdeklődtek inkább. Most érkeztek egy bognármester műhelyéből, aki a karosszerialakatosok előd-jeként mutatkozott be nekik.

Kerekes Donát, az öreg bognár életét már inkább a belenyugvás uralta s nem a ter-vek. Nehezen fogadta el, hogy fia elment a városba és semmire nem tartotta ezt a gyö-nyörű mesterséget. Nem becsülte a nagyapja emlékét sem, aki pedig gyakran mon-dogatta, ha dicsérték a munkáját: „Én úgy szeretem a műhelyt, mint pap az oltárt.” Úgy érezte magát, mint aki utód nélkül fog meghalni. A fiát egyedül nevelte, Amálcsi, a felesége belehalt a szülésbe. Nem vett másik asszonyt. Ma már gyakran ébredt ben-ne önvád, hogy nem volt elég szigorú a fiúhoz, de mindig az járt a fejében, hogy any-ját is neki kell pótolnia. Így aztán soha nem tudott szigorú lenni vele. Akarnok gyerek

lett. Barátai sosem voltak... Aztán elment. És olyan körökbe keveredett, hogy akkor ő maga mondta neki, többé ne jöjjön haza.

Életébe a tanár látogatása mindig fényt hozott. Boldogan vezette be a végzős karoszeria lakatosokat a kocsigyártás szentélyébe, a műhelybe. Az öreg, tornácós ház mellett meghúzódó bognárműhelyt már reggel kiséperte, bár itt mindig rend volt. Mindennap dolgozott, nem tudott enélkül élni. Most kihordta az udvarra a kerékagyhoz való fúrószárazakat, amikkel meg tudja majd mutatni, milyen nehéz munkával alakították a kerékperselyt. A fiúk boldogan segítettek a különös műveletben. A fúrószárazakat utána kalapáccsal úgy kongatta, mintha harang szólna. Megmutatta az egyetlen darabból kifaragott diófa kulacsot, meg büszkélkedett a régi szerszámokkal, a vinklivel, a „madárlábbal”. Már az édesapja is mintarajzoló volt, a császári és királyi kocsigyártó üzemben! És ő is, nem csak a megyében, hanem a fél országban ismert mester volt. Megmutatta a kutyahintót, az eszterházi kocsi pontos, kicsinyített mását, amivel – már sohasem fog a főutcán grasszálni... – mondta szomorkás mosollyal.

– Ezen pedig a Bibliámat tartom, de most kihoztam, hogy megmutassam maguknak. Egyetlen fából, szeg felhasználása nélkül készítettem és a templomunknak szántam, de végül nem tudtam odaadni. Nem is adtam oda, mert... mert elhagyott engem az Isten... Erről most nem szeretnék többet mondani... – hallgatott el zavartan. – Kéremszépen, mondta búcsúzásnál, Kissarlópusztára mennek, ugye? És mennek a polgármesterhez is? Mert üzenem, hogy annak a tűzoltókocsinak, a fecskendőnek, ami ki van állítva a szertár mellett, a kerekei alá csináljanak beton kockát, tudják olyan egyszerű klocnit, mert el fog korhadni. – A tanár kérdően vont a szemöldökét. – Elnézést tanárúr, csak azért kérem magát, mert maga komoly ember, és magára talán hallgatnak. És én már mondtam nekik. És ha elkorhad a kereke, én már nem leszek képes arra, hogy megjavítsam. Világkiállításon kapott díjat, kéremszépen... Nyolcvan éves vagyok, hiába... Nem rossz fiú az István, de... Hát így nem lehet! – A tanár megígérte, hogy szólni fog a faluban.

Másnap a kocsmá előtt gyülekeztek, reggeli után. A tanár a faluház felől Spillerrel együtt ballagott át a szabadtéri kosárlabda pályán. – A rosseb a kezüket! Ez a ferences idehozza nekem ezeket a lelenceket és összefirkálják a placcot! – nézte Spiller rosszállóan a betonon tarkálló pasztellkréta rajzokat. Mindenféle állatfigurák, figurák sorjáztak. – Istenemre mondom, hogy eltöröm a kezüket! Már egy hete voltak itt, de még mindig össze van rondítva a placc. Ha a lelencek mocskíthatnak itten, majd a helybeliek is elkedzik. És tessék, őzet rajzolnak! Az őzek az enyéme! Le fogom tördelni a kezüket.

– Az őzek? – fordult feléje a tanár.

– Az őzek, a telepen. A telep az enyém, és állj! Hogy az a... Látja, amit én? Hogyan került a nyomorult tűzoltókocsi arra a rohadt szigetre?! Az eszem áll meg... – nézett merőn a tanárra. A kicsi tó közepén még kisebb sziget, s rajta a bizonyos lóvontatású, régi kerek pumpa.

A kocsmá előtt álldogáló fiúkat irgalmatlanul lehordta. – Most azonnal visszavizik a szertár elé – süvítette. Ők tudomásul vették a telepvezető utasításait. Munkavédelmi oktatással kezdtek, aztán Spiller irányította a műveletet. Ezzel majdnem délig eltelt az idő. Éjjel gyorsabban ment, villant össze a fiúk tekintete. Gyalog ballagtak föl az erdészházig, ahol Spiller már csípőre tett kézzel várta őket. – Egy hangot ne halljak! Zavarják az állatokat, világos?! Vaddisznókat, ha látnak, megállnak, nem mozdulnak, értve? Na, gyerünk!

Nem volt egyszerű csendben maradniuk, de Spiller olyan szigorúan vágott oda a tekintetével, hogy megtanultak hang nélkül vonulni. Egyszerre megállította őket és előre mutatott. Az etetőnél ott állt egy szarvas, és egykedvűen húzgálta a szénát. – Na, most figyelj! – Spiller a fa mögé állt, gyakorlott mozdulattal megtámasztotta a fegyvert, célzott és lőtt. A szarvas összerogyott, de még kapált a levegőbe meredő hátsó lábával. Spiller elővette a telefonját és valakinek megadta a szarvas tetem pontos helyét. – Na, kinek van kése? Végezzen vele! – Senki nem mozdult. Spiller ment és elnyiszálta a szarvas torkát, levágta a fejét, majd késéről méltatlankodva törölgette a vért. A fiúk némán álltak a tetem körül. – De miért lőtte le? – kérdezte egyik fiú. – Mert idegen. – mondta Spiller. – És mert lopott! És mert rendnek kell lenni!

– Mit lopott? – kérdezte a tanár.

– Nem látta? Szénát... nem neki van az ott!

– Hanem?

– Hát az őzeknek.

– De hát ő is... harapta el a szót valaki, mikor Spiller ránézett – Mit ő is?!

– Semmi, semmi. Csak rokon, nem?

– Miért? Azt hiszi, a szarvas rezervátumban etetik az őzeket? Nem, ott az őzeket lődözik le. Jól is néznénk ki, ha engednénk. Na, ha meg tudják nyúzni, vihetnek belőle vacsorára.

– Ákos? – szólt a tanár – Maga apja vadász! Múltkor dicsekedett, hogy 3 perc alatt megnyúz és kizsigerel egy vaddisznót... – a fiú nem mozdult. – Nekem nem kell, nem tudnék enni belőle – fordította el a fejét. – Micsoda?! Mennyi idő alatt? – fordult oda Spiller. – Mindjárt lövök magának egy disznót és megmutathatja mit tud – röhögve csóválta a fejét. Csendben indultak hazafelé. Spiller egy ponton elkanyarodott az útról, hogy a rongyos bandát, ahogy a szarvasgomba gyűjtő idénymunkásokat nevezte, ellenőrizze. A tanárt biztosította, hogy este még benéz.

Tanár és Spiller vacsora után elmentek a kocsmába. Persze zárva. Spiller elővette saját kulcsát és kinyitotta az ajtót, kikapcsolta a riasztót. A harmadik pohár után Spiller megtörölte a száját. – A falu fizeti. Tudta maga, hogy én régen filmeztem is? Pedig ja. Fesztiválok, minden. Nem mindig voltam paraszt. Az apám utált, hogy nem maradok itt. De bírtam azt az életet! Nők, minden, amit csak akarsz. Harminc éve, aztán összedől minden... Odakinn a kocsmá előtt megjelent néhány érdeklődő fiú. – Zárva! – intett Spiller feléjük, – mars haza! Holnap már nem vagyok, beviszem a szarvasgombát. – fordult újra a tanár felé. – Jön valaki, leviszünk Olaszba. Csak így frissen van igazi ára. Mint az arany! Persze lopnák a rongyosok, de én a körmükre nézek. A tűzoltószertárban pucérra vetkőznek és kirázom a ruhájukat is. Rendnek kell lenni! Na, ennyi mára, még van egy utam a városba, a fiúkat meg tartsa kordába! – mondta Spiller búcsúzza és beriasztotta a kocsmát.

– Na mi volt? kérdezték a pókerező fiúk a hazaballagó tanárt. – Beszélgettünk.

– Ezzel a hernyóval?!

– Nem. Azzal, aki benne van... – válaszolt tanácstalanul a tanár.

– Mi van?! Kivel?

– Tudják, mindenkiben van valaki, belül. Aki ott lapul vagy figyel. Minden emberben. Irigykedik, vagy aggódik, nevet vagy sír. Hőzöng, fáj...

– Ez egy személtáda! Ahogy azt a szarvast lemészárolta...

– Meg leordította a hajunkat a kocsi miatt! Mit képzél?

– Abban még igaza is volt – vont vállat a tanár. – Mert az egy műtárgy, az a tűzoltó-fecskendő. Ő a polgármester. Odafigyel. Mi itt vendégek vagyunk... Mondom, hogy vannak nehéz életek. Ez a telepvezető, Donát bácsi fia a régi rendszerben csókos volt, munkásőr. És mint jó kádert, felvették az egyetemre, elvégezte a rendező szakot. Spi-
elberg a nagy kedvence, innen van a neve.

– Ez a figura? Filmrendező? Lehidalak.

– A rendszerváltás után jött vissza a megyéhez, lett polgármester, telepvezető...

– Helyi oligarcha, mi?

– Nézzék, engem csak az érdekel, hogy ő a polgármester, akinek Donát bácsi üzent. Merthogy nem beszélnek évek óta, az öreg kitagadta. Szégyelli. Ő meg tesz az öregre. Meg a díjnyertes tűzoltófecskendőjére. Amit amúgy a nagyapja tervezett. És az öreg restaurált, na... Furcsa egy ember.

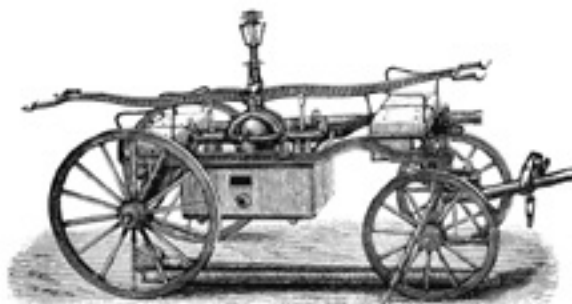
– Roncstelepre való... – na még egy kört, osszál már!

Reggel a kocsí ott állt a polgármesteri hivatal előtti téren. A betonon! Kartonpapír táblán szöveg: „Az Ezredéves Világkiállítás díjazott Tűzoltófecskendője. Tervezte és készítette idősebb Kerekes Donát. 1896. Helyreállította Kerekes Donát, 100 évvel később.”

Mikrobusszal hozták az öreget. – Mégiscsak jó fiú, ez az István, tudtam én – hajolt közel a kerekéhez. – Nem pont így gondoltam, de megteszi – bólogatott. – Van szíve, van szíve ennek a fiúnak – motyogta szipogva.

Vasárnap megberetválkozott, fehér inget vett és ünneplőben ment be Gyarmatra. Az idős tiszteletes mosolyogva fogadta az évek óta nem látott Donát bácsit. Ő pedig kicsit körülményesen, de örömmel adta át az egyetlen fából készített, díszes faragású Biblia tartó állványt. Istentisztelet után hosszú ideig maradt még a templomban. Megkönnyebbült és örömeiben kicsit még csendben sírdogált.

Spiller hétfőn korán ért Kissarlópusztára. Megállt a Hivatal előtt, megnézte a kartonpapír feliratot, ketté tépte és az árokba dobta. A rongyosokat a hősi emlékműhöz vezényelte, és a kocsit visszavitette a szertár elé, ahol eddig is volt. – Rendnek kell lenni! – mondta s kikérte pohár sörét a kocsmában. ■■■

Zöldy Pál (1954) könyvtáros, szociálpedagógus, író. A kilencvenes évek végéig aktívan publikált, könyvtárosként, később szociális területen dolgozott. Az íráshoz az utóbbi időben tért vissza.

grimm

varjúlábak karcolják vörösre a felhőket
villanydrótok szőnek hálót a város fölé
megvédenek a madaraktól
hajnalban férfiak másznak a póznákra
ledobják a drótfolytotta tetemeket
a nők leforrázzák
tépik a tollat
lazacszínű duzzadt ujjakkal
párnákba tömik

egyik éjszakáról a másikra
hirtelen mindenki megöregedett
álmukban a szarkalábak árkokká
mélyültek
a huzalok árnyékát bőrükön viselik
égből kivágott szeletekből vagyunk
összefércelve

*mi tart vissza a repüléstől?
vágd fel a fekete vonalakat
feszülj neki a szélnek
tép le a drótokat
hasítsd fel ágyneműd
vagy gondolj valami kevésbé végzetesre
holleányos tollpihehavazásra*

a kábeleket a föld alá ültetik
kétrányfoltos ruhák száradnak
a drótokon

rontás

gondolatoddal felhőket szősz
ritkafogú fésű a lombkorona
összeboronárod a napsugarakat
valami visszafordíthatatlanra gondolsz
a képzelet kiforgatja fészkükből
a cinketojásokat
a munkásokat az égre parancsolja
hogyan csak az irgalom kenyerét együk
a látóhatárt kettéválasztó életlen vonalat
tenyereddel maszatolod el
összemostál alkonyatot pirkadattal

éjjelente újrafestik a mennyezetet
ádám ujján másztok felfelé
míg én benzinnel locsolom
a gyümölcsösöket

sárga nyalábok szabdalják a tájat
csíkokban ég a fű
szememben fényes nap lesz
fejemben szintén

nyunyóka

Ádám összeszorította az ajkait, nem akarta, hogy húga meghallja fogai vacogását. A kislány egy ládán gubbasztott, orrából csordogált a takony. Egyiküknél sem volt zsebkendő, így a fiú a kamra polcait kezdte fürkészni.

Üres üvegek, PET palackok és nejlonzacskók között kutatott, végül egy régi textil akadt a kezei közé. Bár könnyen foszlott, csak nehezen sikerült tépnie belőle; mióta ráadta kabátját a testvérének, alig mozogtak az ujjai. Gizi piros orrára nyomta a rongyot, majd utasította, hogy fújjon. Takony bugyogott ki a szövet mindkét oldalán, le a kezére, s húga arcára. A ragadós nyák nem apadt, Ádám újabb és újabb darabot szakított az anyagból. Ádám a maradékkal szárazra törölte a kicsi arcát, saját kezeit nadrágjába dörgölte.

Érezte, hogy lassan minden porcikája lehűl. Húga hangosan szipogott, közben a hüvelykujját harapdálta. Ő a kamra vályogfalának egyenletlenségében keresett alakzatokat, de nem ismert fel semmit. Alkonyodott.

– Ádi, én nagyon fázok! – Gizi úgy ugrott fel, mintha csúzliból pattana ki. Bátyja kabátja lógott rajta, a földet súrolta. Még kisebbnek tűnt benne, mint amilyen valójában volt. Körbe-körbe futkosott a szűk helyiségben, apró lábait sebesen pakolta egymás elé. – Most már nagyon fázok! – nyújtotta el a magánhangzókat. – Menjünk be a házba, Ádi!

A fiú torkába gombóc nőtt.

– Tudod, hogy ilyenkor nem lehet!

– De én nagyon fázok, fázok, fázok! – skandálta az előzőnél mindig élesebben, hangosabban.

– Gizi, nem szabad bemenni, anyu megmondta!

– De most sötét van és hideg! Fázok és félek! – panaszos toporzékolását bátyja megmosolyogta.

– Ne félj, itt vagyok én is! – mondta, de Gizi meg sem hallotta, hisztizett.

– Menjünk be! – gügyögte. – Fázok nagyon, Ádi!

Már potyogtak is a könnyecseppek kipirult orcájára, kis orrlyukai ontották magukból a takony-buborékokat. Egyre hangosabban sírt és már Ádám sem tudott tovább uralkodni magán, fogai egymásnak koccantak.

– Na, látod, te is fázol! Menjünk már! – szipogta a lányka és olyan mérgesen mordult testvéreire, hogy a fiú elszégyellte magát. Söhajtott.

– Jó, gyere! – mondta, közben leguggolt. Gizi hozzá tipegett, vékony karjait a nyaka köré fonta. – De bent egy szót se, megértetted? – fordult a lányhoz szigorúan, mire az bazsalyogva bólintott.

Nyikorgott a kamraajtó. Ádám erősen szorította magához hűgát és elindult a lomokkal telepakolt verandán. Koncentrált, nehogy a sötétben nekimenjen valaminek és lármát csapjon, óvatosan, mégis gyorsan lépkedett. A bejárati ajtó előtt hűgához fordult, majd szürkés-kék mutatóujját merőlegesen az ajkaira fektette. Gizi beleegyezően pislantott.

A konyhában égett a villany. Ádám a sarokban lévő tűzhelyhez lopakodott és finoman letette mellé testvérét. Gizi kezeit a langyos vashoz nyomta, miközben Ádám kinyitotta az ajtaját. Odabenn már csak pislákol a tűz. Belemarkolt a sparhelt mellett felhalmozott papírokba és hajított a parázsra. Amint lángra kapott, fadarabokat dobott rá és visszacsukta az ajtót. A tűz feléledt, ők pedig egymáshoz kucorodva melegedtek mellette. Gizi az ujjait babrálta, tetszett neki, ahogy visszajön a színük. Miközben pattogott a tűz, Ádám a szobát mustrálta, az ebédlőasztalon hagyott félig és teljesen üres üvegeket, a teli hamuzót, a széktámlákon átvetett idegen ruhákat.

A szobából furcsa zajok szűrődtek ki. A fiú felismerte a rugós matrac recsegését és az anyja hangját. A nő mintha fulladozott volna, közben fel-fel nyögött. Ádám Gizire sandított, felállt és a szoba ajtajához somfordált. Fülét a fára tapasztotta. Volt benn még valaki, aki hangosan fújtatott. Az anyja egyre lihegett, jajgatott, aztán hirtelen felsikoltott.

Ádám szíve kihagyott egy ütemet. Gondolkodás nélkül nyomta le a kilincset.

– Anyu..., anyu, jól vagy? – kérdezte ijedten. A matrac végében egy nagyhasú férfi térdpelt, előtte az anyja négykézláb, pucéran. Ádámot elhagyta minden ereje. Tágra nyílt szemekkel figyelte, ahogy a férfi ellöki magától az anyját. A nő arccal a matraca zuhant, miközben a kövér férfi üvöltözve tápázkodott fel.

– Baszd meg, nem mondtad, hogy gyerekeid vannak! – lépett imbolyogva az ajtóhoz, és szinte kitépte a tokjából. Ádám a falhoz lapulva csodálkozott rá a férfira. Hímtagja szőrös volt és nem himbálózott össze-vissza, ahogy neki szokott, hanem úgy állt, mint egy faág.

– Nem gondolod, hogy ezért fizetek! – ordította, miközben rángatta fel magára a nadrágját. Felkapta a pólóját és a kabátját, aztán meghúzta az asztalon hagyott üveget. A szobából a sovány nő egy lepedőbe tekerve szaladt ki. Ahogy elhaladt Ádám mellett erősen a fejére csapott.

– Ne csináld, megegyeztünk! – mondta kásásan. Gizi apró gombócként gubbasztott a sparhelt mellett. Mikor meglátta a nőt, felkiáltott.

– Anyu!

A két felnőtt szinkronban fordult a hang irányába. A férfi fújtatott.

– Te hülye piccsa! Mondjad hány éves ez a gyerek? Három!

– Ezért kell a pénz... - motyogta a nő. Alig bírta egyenesen állni. A fickó csak a fejét ingatta, és elindult kifelé.

– Aha. Meg a piára! Elfelejtetted! Gondolkozzál el! Jézusom...

A bejárati ajtót úgy csapta be maga után, hogy az ablakok is beleremegtek. A nő kiántorgott a verandára és onnan rivallt utána. Szavai artikulálatlan üvöltésbe fulladtak.

Ádám a falhoz feszült. Az ajtóban dülöngélő nő még percekig rikácsolt, kurvaanyázott, aztán idegesen indult meg a fiú felé.

– Nem megmondtam, hogy ilyenkor nem jösztek be?! Mi a faszt nem lehet ezen megérteni?

Ádám kapkodni kezdte a levegőt.

– Nagyon hideg volt, fáztunk... - magyarázkodott, de befejezni már nem tudta. Az anyja megragadta a grabancát és húzni kezdte maga után.

– Fáztatok? A kurva életbe! – kiabálta. – Fáztatok? Igen?!

Cibálta Ádámot, a linóleum csikorgott a fiú fogódkodót kereső tenyerei alatt.

– Anyu, engedj el! – kérte, de a nő rá se hederített.

– Anyu, mit csinálsz? – kérdezte kétségbeesve Gizi, ahogy anyja egyre közelebb ránkigálta bátyját a sparhelthez.

– Anyu csak felmelegíti Ádit, hogy ne fázzon! – lökte oda gúnyosan.

Ádám riadtan markolta meg az anyja köré tekert lepedőt, mire a sárgás szövet finoman leomlott a padlóra. Hátraszegett fejjel bámulta, ahogy az anyja meztelen teste vörösen izzik a nyitott sparheltekből kiszűrődő tűz fényében. A nő megragadta a fia kezét és tenyerét az övével a vasajtó forró belsejéhez nyomta. Sercegett a vékony bőr. Ádám sikolyára Gizi a füléhez kapott. Sikítva kérlete az anyját.

– Anyu, az túl meleg, engedd el, túl meleg! – de a nő úgy tett, mintha nem is hallaná. Miközben ellentartott a ficánkoló kéznek, a fiához hajolt és mélyen a szemébe nézett.

– Legközelebb, ha be akarol nyitni, mikor bent vagyok, gondoljál erre... - suttogta, szeszese lehetére összerándult a fiú fájdalomtól eltorzult arca. Mikor elengedte Ádám kezét, a zokogó lányához fordult.

– Azér' bőgsz mer' fázol? Mondjad, mer' téged is megmelegíthetlek!

Gizi megszeppenve rázta a fejét.

– Nem, nem, nem fázok.

– Akkor jól van.

Meztelenül sétált az ebédlőasztalhoz. A lábai köré tekeredett rongyot húzta maga után, de nem érdekelt, csak az asztal mellett rúgta le magáról. Sorban meglötyögtette a pálinkásüvegeket, amelyekben volt még, annak a nagyját kiitta, üvegeket elhajította.

– Ma azt' be nem jösztek a... az ágyra! – nyelve egyre lassabban forgott. – Kinn alusztok... Kibaszott kölykök! – morogta. A kredencből kivett egy műanyagpalackos bort és visszaténfergett a szobába. Kulcsra zárta az ajtaját.

A sparhelt előtt elterülő Ádám ekkor felpattant és a mosogatóhoz rohant. Lábujjhegyre állt, hogy elérje a csapot, megnyitotta és alátartotta vöröslő tenyerét. Felsziszszent. Hullottak a könnyei, de a fájdalomtól megszólalni sem tudott. Gizi odatotyogott és átölelte a combját.

– Nagyon fáj? – kérdezte. Ádi bólintott, mire a kislány lebiggyesztette az ajkait.

– Ugye nem haragszol rám? Hogy fáztam és miattam kellett bejönni?

– Nem – válaszolta a fiú. Elővett egy konyharuhát és a vízsugár alá tette. Mikor teljesen átázott a kezére tekerte. Finoman, vigyázva, ki ne pukkanjanak tenyerén a nagy, sárga hólyagok.

– Úgy jobb? – érdeklődött Gizi.

– Jobb.

Percek teltek el néma csendben.

– Ádi – kezdte a kicsi lány. – Most anyu tényleg nem fog minket beengedni az ágyra?

– Tényleg nem. De alszunk a fotelban. Meg nézzük a tévét.

Gizi nyelt egy nagyot, de nem szólt semmit. Ádám a sparthelhez lépett, az ép kezével jól megrakta a tüzet, aztán visszazárta az ajtaját. A csípős fájdalom hullámokban érkezett, legszívesebben sikított volna, de nem akarta még jobban magára haragítani az anyját. Bekapcsolta a tévét. Éppen a híreket mondta be egy csinos, szőke nő. Gizi felült a fotelra és képernyőt bámulva a hüvelykujját szopogatta. Az adás recsegett, hangyás volt a kép.

– Mese nincs?

– Mese csak reggel van – jelentette ki Ádám, majd lekapcsolta a villanyt. A fogasról leemelte a kabátját és betakarta vele a hűgát. Mellé kuporodott, égett kezét óvatosan a karfára fektette. Lángolt a tenyere, nyilallt, szúrt, zibbadt. Akárhogy próbált ellenállni, könnyek gyűltek a szemébe.

Hiába telt az idő, Gizi egyre csak fészkelődött, forgolódott, dűnnyögött magában.

– Miért nem alszol már? – suttogetta Ádám, mire a testvére bánatosan nézett rá.

– Nagyon hiányzik anyu! Nélküle nem tudok elaludni... - remegett a hangja.

Ádám felsóhajtott, felkelt a fotelból és körbejárta a helyiséget, hátha talál valamit, ami az anyjáé. Csak a nő kabátja volt a fogasra akasztva, de az inkább füsttől bűzlött. Ahogy pásztázta a szobát, tekintete megakadt a lepedőn. Leguggolt mellé, ledobálta róla az üres üvegeket, összegyűrtte és átnyújtotta a hűgának.

– Fogjad ezt, ennek anyaszaga van.

Gizi boldogan kapott a textil után, mélyen beleszipantott és jó erősen magához szorította.

Mire a tévében a szőke nőt leváltotta az a húzott szemű férfi, akinek Ádám egy szavát sem értette, húga már békésen hortyogott. ■ ■ ■

■ **Horváth Adél** (1999, Debrecen) orvostanhallgató, prózát ír. Munkáit többek között a *Prae*, a *Helikon* és a *Látó* publikálta.

szenbazuru

mandzsú darvak táncolnak ernyedt tisztásokon
 karevezőik feszülnek a fényben
 erről álmodsz mellkasodon
 fehér tollakkal teli zsák
 alig emelkedik alig süllyed
 éhes építési terület lopakodik a lápok felé

kilencszázkilencvennyolc papírdaru zörög
 egy tojáshéj szomorúbb oldalán vagy
 és pontosan tudod te felelsz a zsákért
 a zsákban a hófehér tollakért a tollak helyén
 a véres tüszőkért

mikor nem figyelsz száz azt motyogja
 zsákért tollakért tüszőkért
 zsákért tollakért tüszőkért

a lebetonozott sík körül habzó mandulafák
 egy pláza mesterséges vízese mellett
 a hangszóróból pán síp és krúgatás
 nehézlégzéses álmaid túl könnyű darvai

emelkednek karmaik közt a lelkük
 erre gondolsz ébren agyad mocsarait lecsapolják
 kivágják fáit beszántják aszfalton öntik le vágyaidat
 értelmét veszi kilencszázkilencvenkilenc figyelemelterelés

nagy levegő reménykedsz
 sosem fogsz már álmodni
 itt hagyják lelkedet az általad formált tájon
 kószáljon mint fészkek között a szél
 ahol a védett terület találkozik a várossal
 felgyújtod ezer papírdarvad
 füstjüket a mandulafák nászruhájára ereszted
 jöjjön aminek jönnie kell

Három mese a szabadulásról

Vihar

Lassú folyamat megtanulni együtt élni a bestiákkal; sebesre nyalják a bőröd, felkenődsz a falra, ahogy fészkelődnek. De szívességből pikkelyeket növesztenek, szőrallergiád nem jön elő, míg velük vagy. Érzékeny bőrdőhöz ölelheted őket: kacsalábon forgó pánik, kígyószemű kuvasz, agyaras angyal. Természetesen meg is védenek a betolakodókkal szemben. Szubtrópusi éghajlat, szemükben állandó monszun, szemedben szágópálmák tépett ágai. Bőröd egy nagy, egybefüggő seb. Ízed pompás. Fregattmadarak hullanak. Minden, ami a habarcsba ragadt, imaszándék lett. Kiperegnek, mikor ablakot törsz, hogy lásd, fregattmadarak hullanak, vörös hólyagjukban egy-egy csillaggal. Szoborként álló pálmák közé hullanak, vagy a lehetetlenül sima tengerbe. Kérdőre vonnád a fenevadakat, de megnyugtatóan morogni kezdenek, mint a felhők. Nincs igazság a földön, fogaik mögül vihar bugyog, magabiztosan görnyedsz a széliránynak megfelelően, homlokod a hideg falnak nyomod.

Passiógyümölcs

Nem érezni idebent a napszakokat, mert egyikük vastag hálót szőtt az ablak elé, csak a derengés különböző fokozatai maradtak. Nem vagy álmos, egyáltalán nem, csak fáradt, szemhéjadra a háromfejű majom nyála ragadt, képtelen vagy rávenni magad, hogy lemosd. Ágyékokba kapaszkodnak, ilyenkor mintha világosabb lenne a háló mögött. Felmordul a fal, ha nekidőlsz. Hímporos gyík nyerít, kábulatod szertefoszlik, hámot vakarsz.

Szőrallergia

Álmodban papírvékonyra kapartad a falat. Hitetlenkedve bámulsz véres körmödre, ők is. Morognak a meggyengült felületre. Sós cseppek gyűlnek a habarcs üregeiben. Lenyalod, szomjas leszel tőle, és hirtelen idegennek érzed a fenevadakat, mi több, rémisztőnek. Nem habozol, öklödet a vékony falba vágod. Ahogy felhorzsolod a bőrt, felszisszennek, nem merik utadat állni. Puszta kézzel vered a falat, egyre hisztérikusabban, míg le nem omlik, és füledbe nem süvít a vihar. Arcodba esőcseppek szúrnak, mint a darazsak fullánkja, az acélkék ég magához ragadja a pálmaleveleket, a szemed előtt hasad ketté a fregattmadarak hólyagja, fekete homok hullik belőle. Hamar csontig hatol a szél, és ahogy hunyorogsz a messzeségbe, kilométerekkel arrébb meglátsz egy földnyelvet, ahol ragyog a nap, és szobormerev pálmák és szobormerev madarak és szobormerev delfintetem. Felméred a távolságot, sóhajtasz, lehajolsz a téglákért, és lassú mozdulatokkal egymásra kezded pakolni őket.

Karantén után, üres hassal

Az utóbbi időben szokásommá vált, hogy délig egy falatot sem eszem. Ezt persze nem tudatosan döntöttem el. Vagyis nem úgy keltem fel egy nap, hogy: nos, akkor innentől fogva nem eszem semmit. Csupán az történt, hogy félévvel ezelőtt a nagy kapkodásban elfelejtettem enni. Nincs ebben semmi különös, mással is megesik. Idővel azonban észrevettem, hogy egyre több ilyen nap követi egymást, mintha a szervezetem a délelőtti órákban nem igényelné az ételt. Mind ez amúgy a karantén alatt kezdődött, most mégsem az a célom, hogy a covidról bármit is megfogalmazzak.

Különben is már unom.

Inkább magamról mesélnék, és arról a folyamatról, ami a testemben lejátszódott.

Eleinte ugyanis kifejezetten élveztem, hogy nincs kedvem enni, és még hasznosnak is tartottam, elvégre hónapokkal korábban elhatároztam, hogy leadok pár kilót. Így nemsokára csak délben álltam neki enni, pontosabban: reggelizni, egy hét múlva pedig ez is kitolódott. Az első falatokat csak délután egykor, aztán kettőkor, végül este vettem magamhoz. Idővel egy szelet kenyér is elég volt, vajjal vékonyan megkenve. Mondanom sem kell, ezzel még spóroltam is. Az egészben mégis azt élveztem a legjobban, hogy valami elképesztő szédülés jött rám. Olyan szédülés, mint amikor az ember egy pillanatra elveszti az eszméletét. És bármilyen furcsa, de élveztem is. Olyannyira, hogy egyes napokon már alig ettem valamit. Azt is csak esténként. Szédült fejvel pedig a munka is könnyebben ment. Amúgy egy reklámügynökségnél dolgozom, kreatív szövegeket kell írnom. És hát senki ne gondolja azt, hogy az ihlet csak teli hassal jön. Üres gyomorral, szédült állapotban a tudat szinte kitágul, és a legkülönfélébb és legérdekesebb tartalmak jutnak a felszínre. Higgyék el nekem, érdemes kipróbálni.

Így éltem hát a mindennapokat, és mire a karantén véget ért, már nem ettem semmit. Amikor a barátaim és az ismerőseim ezt megtudták, csak pislogtak, és ha netán egy gyorsétteremben találkoztuk – de lehetett az egy kávézó is –, akkor felajánlották, hogy meghívnak egy hamburgerre vagy vesznek nekem egy szelet tortát. Én persze ezt udvariasan visszautasítottam, mondván: az ember tartson ki az elvei mellett. Ehelyett azt javasoltam, menjünk el inkább hétvége felé futni a Margit-szigetre, hiszen a karantén alatt úgysem jutott rá idő. Amikor azonban a második körben sikerült őket lesprinetnem, csak néztek, hogy hogyan voltam erre képes egyhavi evés nélkül.

Aztán valahogy megfejtették a nem-evésem titkát. A találkozásokkor néha kérdegették, mi van velem meg Nórival, vagyis hogyan vészeltük át a karantént. Én persze rögtön mondtam nekik, hogy, bár Nórival két éve jöttünk össze, pont a karantén alatt kellett szakítanunk. Előtte amúgy minden rendben ment, és nemcsak azért, mert Nóri vörös haja és azok a világoskék szemei minden egyes alkalommal elvarázsoltak, hanem mert akárhányszor mentünk el kávézni, mozizni vagy aludtunk egymásnál, az egész nagyszerűen alakult. Meg persze Nórinak remek humora van. Egy vacsora alkalmával például annyira megnevettetett, hogy az étteremben fel kellett állnom az asztaltól, és ki kellett mennem a parkolóba, hogy ott nevessem ki magamat. Egy másik alkalommal meg egy fontos hívásom közben vágott hülye fejeket, menekültem is előle, hogy bele ne röhögjek a telefonba.

Az összeköltözést persze mindketten elodáztuk – én legalábbis biztosan –, a karantén beköszöntével azonban muszáj volt megtennünk az első lépéseket. És bár eleinte minden flottul ment, hisz voltak közös tévézések, főzések, reggelizések és a többi, de aztán valami elromlott köztünk. Mintha Nórival hirtelen egy idős házaspárrá váltunk volna, ami részemről nem lett volna gond, de mi egy kifejezetten vitatkozós házaspár lettünk. Így hát nemcsak a napi rutinjaink egyeztetése vált nehézkessé, de már a közös programjaink – vagyis a tévézések, főzések, reggelizések és a többi – is kezdtek egyre monotonabbá és unalmasabbá válni, míg végül Nóri elköltözött, én meg egyedül maradtam. Ez volt hát a nem-evésem oka. Egy haverom, Zoli szerint legalábbis ez lehet.

Ami persze érthető – elvégre az emberek, ha szakítanak, azt túlevéssel, nem-evéssel vagy más kényszeres cselekedettel dolgozzák fel. Arra azonban végképp nincsen magyarázat, ami ezek után történt. Akkor egyébként már két hónapja nem ettem semmit, de ez lényegében nem zavart. Egyik kora reggel viszont arra ébredtem, hogy egyre nehezebben veszem a levegőt és mozgatom a karomat, miközben valami irdatlanul szúrja a hátamat, valahol felül a lapockáknál. Amikor aztán a fürdőszobában megnéztem magam, kiderült, hogy a hátam felső részén két dudor jelent meg. Két kisebb bőrkinövés, amit furcsának tartottam ugyan, de nem tulajdonítottam neki jelentőséget. Napokkal később azonban a dudorok végén szárnykezdemények jelentek meg aprócska, fehér színű pihékkel, melyeket minél gyakrabban nézegettem, annál inkább sokasodtak.

Az utcára így persze nem mehettem ki, ezért, hogy álcázzam magamat, bő szövetkabátot vettem fel, meg egy szép, nagy hátizsákot. Idővel azonban ez sem segített. A szárnyak napról napra egyre nagyobbak, tollasabbak és szélesebbek lettek, míg végül alig fértem el tőlük a lakásban. Aztán valahogy megtanultam őket mozgatni. Ugyanúgy csináltam, mint a gyerek, aki először kezdi el használni a kezét vagy a lábát, vagyis az egész teljesen természetes volt. A nappali közepére álltam – itt volt csak elegendő hely –, aztán széttártam a szárnyamat, és elkezdtem vele nagyokat csapkodni. Az első próbálkozások alatt egy-két tárgyat is levertem. Aztán egyre inkább belejöttem. Olyany-

nyira, hogy egy reggel nem is busszal mentem be a városba, hanem kiálltam az erkélyem szélére – a tizediken lakom Óbudán –, és a szárnyammal erőseket csapva felrepültem a magasba, egészen a házak fölé, majd útnak indultam.

Később már csak esténként repültem, akkor kevésbé voltam feltűnő. A munkahelyemre amúgy ősszel sem kellett bejárni – a karantén után is maradt a home office –, így a szárnyammal nem kellett az emberek között mutatkoznom. A barátaimat viszont egyre többször látogattam – többször, mint a karantén előtt –, vagyis gyakran repültem át hozzájuk a sötétben, még azokhoz is, akik a város másik végében laknak.

Aztán egyik nap támadt egy ötletem. Úgy döntöttem, megnézem, mi van Nóri-val. Hisz bár fél éve rossz hangulatban váltunk el, kíváncsi voltam, hogy mi van vele. Féltem azonban, hogy már egy másik férfival lesz. Egy barátom le is akart beszélni az utamról. Én viszont makacs voltam. Egy hétköznap este, olyan tíz óra körül, határozott mozdulattal az erkélyem szélére léptem, és nagyokat csapva elindultam Nóri irányába, aki amúgy Gazdagréten lakik, szintén a tizediken. Amikor aztán a paneljéhez értem, hosszasan körözni kezdtem felette, Nóri ugyanis nemigen akart kilépni az erkélyre. Tizenegy óra táján végül megjelent, és noha elég magas voltam, fentről is láttam, ahogy rágyújt egy cigire, és mélyen beleszív.

Az utamat többször is megismételtem, az egyes alkalmakkor azonban egyre merészebb voltam – vagyis egyre alacsonyabban köröztem az erkélye fölött. Mindez addig folytatódott, amíg Nóri egy alkalommal észrevett, és ijedtében még a cigijét is kiejtette a kezéből. Ekkor tudtam, hogy nincs más választásom, cselekednem kell. A szárnyammal lassan, de keményeket csapva az erkélyére szálltam, az ujjamat pedig a szám elé téve jeleztem, hogy ha lehet, maradjunk csendben, de ő így is elkiáltotta magát. Idővel aztán lenyugodott – beletelt vagy tíz percbe –, mire elkezdtünk beszélgetni. Először én kérdeztem őt, például, hogy mi újság vele, hogy megy neki a munka, van-e éppen pasija – kiderült, hogy nincs –, hogy vannak a szülei, de ő rögtön a szavamba vágott, és azt tudakolta, mik ezek a bazi nagy szárnyak, és hogy miért vagyok én ennyire lefogyva. Ekkor gyorsan elmeséltem neki, hogy két nap híján fél éve nem eszem semmit, amúgy minden rendben, de lehet, hogy ez az egész miatta van, vagyis hát miattunk, tehát, hogy fél évvel ezelőtt szakítanunk kellett.

Nóri azonban a folytatást már nem várta meg. Egyszerre hátat fordított, és az erkélyajtót szélesre tárva berohant a sötét lakásba. A levegőben hirtelen hatalmas csönd lett, mire én óvatosan egy lépést tettem a nappali felé, de ekkor meghallottam, hogy valahol kicsapódik egy ajtó, és Nóri az erkélyre siet egy tálcával, amin egymás hegyénhátán álltak a pizzaszemek. És ekkor valami olyasmi történt, amin tényleg meglepődtem. A gyomrom egyszerre korogni kezdett, én meg olyan éhes lettem, hogy egymás után faltam be a pizzaszemeket. Nóri közben végig engem nézett, a világoskék szeméből pedig hosszú és vékony csíkokban folyt a könny. ■ ■ ■

P. Szabó Dénes (Budapest, 1985) prózaíró, kulturális újságíró. Az ELTE TTK Szociológiai Doktori Iskolájában doktorált, kutatási területe a kortárs magyar filmek társadalmi vonatkozásai. Novellái többek közt az *Alföld*, a *Tiszatáj* és a *Mozgó Világ* folyóiratokban jelentek meg, valamint a *48 másképp* című antológiában (Móra Könyvkiadó, 2019). Esszéi olvashatók *A karanténnapok hordaléka...* (Kossuth Kiadó, 2020) és *A hévízi hajószakács* (Cser Kiadó, 2021) című kötetekben.

Idegenek

Lerobbanó idegek,
felborult hőháztartás,
a magába zárkózó értelem
 elefántcsonttornya,

ahogy vészesen nyikorogni
kezd a téboly sivatagában,
 és önnön talapzatába

hullik. Minden tapasztalat szörnyű,
alkalom a lélek meleghengertésére,
 a tanulásra, a változásra,

hogy olyan útra lépjünk, amelynek végén
a fény sosem látott prizmak törésében ragyog.
 Idegenek vagyunk a földön,

miért ne látnánk hát vendégül az idegeneket?
Agyműködésük téta-hullámai szelídek, akár a tavaszi
 szellőben lengedező harasztmezők.

A dromedár álma

Lehunyt pilláik alatt szüntelenül kavarogtak
a felégett táj tablóképei, rajta a fel-alá nyargaló
gyereksereglettel. Göndörödő loknik, aranyos ábrázatok,
szabályos fogsorok meneteltek az erdők tisztásain.
Precíziós műtétekkel előállított szempárok tükrözték
a csermelyek fölött egyensúlyozó apró szivárványokat,
érzésekkel és reménnyel teli tömlők hancúroztak
a harmattól illatozó fűcsomókon,

miközben hisztonmodifikációs eljárással kalibrált
agyak lüktettek a boldogság oválisan ergonomikus
titániumfogalataiban. Ha egy dromedár álmának
álma vagyunk, membránszerű üvegfalak közé szorítva,
mint a szétszalazott cápák a kiállítótérben,
ha valóban ennyi vagyunk csupán, nem több,
akkor vajon miféle akarat kezébe adattunk
játékszerként? Ki hordozza testünk bábját,
fogadalmi gyűrűként, csúzos ujjain?

ISS

Egy erdő, amelyben a fák nyelve üveglapokat nyaldos.
Figyeld az eget, mert közel az idő. Háromszázezer,
magában sikoltozó kísértet a parton. Csendesebben
alszunk, mint kagylók a vízben, némán pulzálunk,
ahogyan a meghibásodott szatellitek a fejünk fölött.

A hullámok fizikája mit sem változott. Sejtelmes keringőjük
éppolyan, mint évmilliókkal ezelőtt, amikor még harsányléptű
spinosauridák őrjáratoztak ugyanezek a partokon.
Vajon milyen a hangulat a Nemzetközi Űrállomáson?
Szaporodnak-e még a fémvázon megtapadt,
kóbor medveállatkák?

Túl az eseményhorizonton

Lehetséges, hogy a percek közben
órákká terebélyesedtek?

Hogy a betonba hólyagosodott likacsok
alakja valóban mindig változik,
és minden lépéssel újabb és újabb
formák mellett haladnak el, a szerialitás,
a visszatérés esélye nélkül?

Ez lehetne a jövő erősebb fogalma,
egy jövő, amely túl van az eseményhorizonton,
amelyet nem járnak át többé a jelen átkai.
A háttérsugárzás is csak egy elrajzolt kozmikus
test pulzusa. Ha minden gondolat mutáció,
akkor minden kérdés csupán a céltévesztés
mikrobiológiája. Nincs kiút az eszme impotens
fertőjéből, nincs feloldozás semmiféle
lanyha szurrogátumban.

Sirokai Mátyás (1982) költő, zenész. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem ütőhangszer szakán diplomázott, több mint tíz irodalmi blog és a FISZ könyvek szerkesztője. Kötetei: *Pohárutca* (2008), *A beat tanúinak könyve* (2013), *A káprázatbeliekhez* (2015), *Lomboldal* (2020). Utóbbi három könyvéért 2020-ban Füst Milán-díjat kapott. 2022-ben a *Lomboldal* megjelent Csehországban is. (*Listráň* – Protimluv kiadó, ford. Robert Svoboda)

Ünnepi

Az idén nekem jutott az a megtisztelő feladat, ami minden tanár álma. Legalábbis a magyar- és törtanároké. (Olykor az önjelölt fontoskodóké, melldöngetőké is.) Ami nem más, mint egy karakán, hazafiúi szívre, honleányi lélekre gyűjtő hatást tevő műsor összeállítása, színpadra képzelése, betanítása. Előbb felidézem az elmúlt tíz év ünnepeit. Fanyalgok, legyintek, berzenkedek, lesajnálok, csepülök, szapulok, ócsárolok, nemigen jut eszembe egyetlen nézhető program sem. Hiába, a hozzá nem értés megbosszulja magát. Az is, ha lustaságból megelégednek azzal, hogy lekoppintanak egy kész műsort, lelopják a netről, meg sem fordul a fejükben, hogy nem lehet bármit lenyomni bármilyen torkon, legyen az akár játészó, akár néző. Szóval, ha már eltulajdonít, legalább kicsit igazítsa az adott hely szelleméhez.

Hát akkor most nem csupán a szám húzogatom és a szemem forogatom, nagy hangon kritizálok vagy beszédesen hallgatok, hanem megmutatom, hogyan lehet jót. Kitérőt. Nagyszerűt. Némi szakértelem, kompetencia, gyakorlottság, tapasztalat révén. Kellő idő- és energiaráfordítással. Szenvedéllyel. Ugyanakkor alázattal. Megfelelő szereplőket találva. Egyedit. Itt és most nagyot szólót. De azért legyen benne némi humor is. Ez csakis úgy lehetséges, ha én magam látok neki. Legjobb egy kávéházi szegleten. És akár a címe is lehetne ez: *Egy kávéházi szegleten*. Elvégre egy kávéházból indult az egész. Nincs szükség sok szereplőre. De azok a legjobbak legyenek. És kellékből sem kell sok. Csak ötlet legyen. Frappáns, sziporkázó, leleményes, fordultatos. Nem kellenek nagy szavak. Csak egy jó kis ünnepi hangulat, ami sokáig rezonál majd. Beszélnek róla folyosón, iskolapadban, utcán. Viszik a híret szanaszét. Legjobb lesz egy tudósítást is elhelyezni a helyi lapban. Ami még az országosban is simán megállná a helyét.

A kecses asztalkán felütöm a notebookomat.

Belekortyolok a fahéjjal megszórt lattéba.

Első jelenet. Petőfi, pincér, Pilvax. Petőfi lázasan ír. A pincér kibicel. Egy megviselt külsejű idegen átszologat a szomszéd asztaltól. Akár így is születhetett a talpramagyar.

Kórus skandál. Szabadságszerelem. Esküszünk.

Kórus énekel. A cenzor idióta dala.

Második jelenet. Petőfi befejezi a költeményt. Tovább kanyarog a szójátékokkal, sziporkákkal tűzdelt párbeszéd a pincérrel. Majd zaklatottan (vagy felajzva?) távozik. Beszeretek a szerzői utasításokba. (szenvedélyes arcot vágva) (szórakozottan) (unottan legyint) (felkapja a fejét) (figyelmeztetően megböki a vállát) (felordít) (félre) (becsvágyóan) (helyeselve) (óvatosan) (felugrik) (meglepvé)

Megy, mint a vízfolyás. A vízről eszembe jut, hogy innom kéne valamit. A latte maradványmintázata rászáradt a pohár vastag üvegfalára. A pincér nincs a láthatáron. Aztán amikor az új vendégekkel nyíló ajtó meglöki a kis harangot, hirtelen mégis előkerül a magas pult takarásából, ahol feltehetően a telefonját nyomkodta. Miután kelleetlenül felveszi a rendelést az újonnan érkezőktől, hozzám is kegyeskedik. Akkor veszem észre, hogy kissé hasonlít Petőfire. Mit parancsolok. Végigkérdzem a gyümölcsleket. Közben megállapítom, hogy eléggé hasonlít. Nagy a választék. Míg a döntésemre vár, úgy néz, kissé előrebiccentett fejjel, mint Petőfi a dagerrotípián. Eperlét kérek.

Két jelenet közt ismét kórus. Szabadságszerelem. Szerelemszabadság.

Petőfi önmagát meghazudtoló sebességgel hozza az eperlét. Megvárja, míg felnézek a notebookból. Elnézést kér, hogy nincs hűtött (szabadkozva). Semmi gond, mondom (szórakozottan). Halkítsa-e le a zenét, kérdi (óvatos udvariassággal). Miért kéne, kérdem (meglepvé). Nem zavar-e. Nem. Az íráshoz csend kellene, nem? (komolykodva) Nem. Mit írok, ha nem veszem tolakodásnak a kérdést (huncut mosollyal). Nem veszem. Egészen rokonszenves ez a Petőfi. Dialógust (szenvedélyes arcot vágva). Aha (tanácstalanul). Akkor nem is zavarom. Jó. Ha kér még valamit, szóljon. Köszönöm.

Harmadik jelenet. Szendrey Júlia otthonában anatokzik. Ebből kimarad a lánglelkű költő. Hiszen a pult mögött tesz-vesz. Olykor találkozik a tekintetünk. Nem kellemetlen.

Maga, Móric, legalább itthonülő fajta.

Mivelhogy a regényíráshoz fenék kell. Főképpen. A poézis ellenben szárnyakat ad! A verset röptében (félre) vagy kutyafuttában is lefirkantja az ember, nemdebár.

De. Bár Sándorom nem tud megülni két percnél tovább egyhelyben, jobb szeretném, ha mindig a szoknyám mellett tartózkodna.

Ne féljen, Juliska, nem más szoknyák után futkos, csak a haza pendelye körül ke-reng. Vagy legalábbis sertepertél.

Jaj, miket mond, Móric! Nyilván nem vagyok féltékeny a hazára!

Tinilányok robbannak be, kacarászva huppannak a szomszéd asztal mellé, nem is elég a szék, Petőfit meg sem kérdezve kettőt odahúznak, csikorog a székláb a járólapon, a kellemetlen hang szétroncsolja a készülő mondatot. Elmentem, ami megvan, felállok, kísétálok a mosdóba. Petőfi a pult mellől együttérző arccal kísér. Amikor visszatérek, a tiniasztalnál áll, viccelődik (sehonnai bitang ember), a lányok felnyihognak, az erős fekete kontúrok közül igéző pillantásokat küldenek. Nyilván nem vagyok féltékeny.

Lehalkítsam őket, lép hozzám, akár kiengesztelésül, miközben tálcára rakja a kiürült poharat. Az eperlének nem volt ideje rászáradni. Nem bánnam. Hozhatok még valamit. Köszönöm. Egyelőre nem. Közben eszembe jut, hogy mégis fenn kellene tartani a kapcsolatot. Vagyis igen. Egy hosszúkávét. Tejjel. Nem. Tej nélkül.

Júlia ráhajt Móricra. Móric menekül. Tökegyformák a férfiak. Mind meg van indulva.

Közjáték. Kórus. Szabadság. Szerelem. Esküszünk.

A negyedik jelenetet ismét a Pilvaxban kezdem. Kávéállatban. Finom. Ez valami kávékülönlegesség lehet. Igen, a cég ajándéka. A kiválasztott vendégeknek. Ahogy le-hajol, látom a fehér inge alól kunkorodó fekete szőrszálakat. Kellene néhány ismert tény. Hát persze, a tizenkét pont. Megszaporítom a szereplőket is, ahogy Petőfi a kek-szeket a csészém mellett. Mit kíván. A magyar nemzet. A kedves vendég. Kívánsága szent. A forradalom visszavonhatatlanul kitör. A kórus szakadatlanul skandál. Szabad-ság. Rabok tovább. Esküszünk. Nem leszünk.

Mentem. Nem futom át. Lassan záróra. Kihörpintem az utolsó kortyot. Hideg. A hideg kávé szépít.

Máskor is szívesen látjuk.

Esküszünk.

Petőfi az ajtóig kísér. Csattan a kulcs a zárban utánam. Három forradalmian len-dületes lépés, visszanezek. Petőfi (félszegen) int az üveg mögül.

Jövök máskor is. Naná.

Útközben hazafelé ünnepi hangulatban. Fejben megcsinálom a szereposztást.

Garantált siker.

Sárgulnak majd az irigy arcok.

Évekig ezt emlegetik majd.

Évekig nem fogja túlszárnyalni senki.

Naná!

N. Tóth Anikó (Zselíz, 1967) író, egyetemi oktató. Ipolyságon és Szetén él. Legutóbbi kötete a Kalligramnál: *A szalamandra mosolya* (2022).

Gyilkolási módszerek

Odakint, napokig tartó gyász után,
azon töprengék, hogyan keletkeznek a
történetek,
elkapjuk őket, mint bogarat a levegőben,
összegyűjtjük őket, fényes hátukat
felszúrjuk
a táblára, mint lopott szépségek halott
sorait az Isla Negrában kiállítva,
ahol átcsaptak felettünk a hullámok
én mindig is szerettem ezt az országot,
az eltemetettek csontjait akartam
szopogatni.

Most egy tikipus ház előtt állok,
miközben a barátaim főzőcskéznek,
örvendeznek
és titkokkal árasztják el egymást.

Egy varjú szúrja át az eget, mint
egy vészjelző, baljóslatúan károg,
de itt nincs óceán, csak a csapvíz
emelkedik a mosogatóban,
történelemtől mentes ez a szomorúság,
de csak azért, mert új, nemzeti sebünk
csupán néhány hetes.

Nem tudom, hogyan tartsam meg ezt az
igazságot,
inkább megölöm, lecsípek szörnyű
szárnyait
arra az esetre, ha később senki nem hinne
nekem.

Veréb, veréb, mit is mondtál?

Egész nap hang nélkül,
eső, aztán napsütés, megint eső,
néhány növény a földben, zöld
levelek a fekete földbe dugva, úgy érzem
jó vagyok ebben, ebben az egyedülletben
itt a földön, figyelem ahogy minden
egyre nő. Az idősebbik énem, amelyik
kényelmes cipőben jár, és nincs ideje
elmosogatni, amelyik egy órán át próbál
rájönni, hogy a három hangon daloló,
halkuló énekű madár veréb-e. Mit
kezdenék ilyen helyzetben egy gyerekkel?
Tanítsam meg a kislánynak
hogyan kell ültetni, hogyan kell figyelni
a növekvő a salátaleveleket, hogyan
helyezze
tenyerét gyengéden a földre,
szétválasszam-e
sötét haját, mintha magot ültetnék? Vagy
önző módon követeljem vissza magamnak
ezt a napot, egy teljes, kötöttségek nélküli
napot,
amikor megpróbálom kitalálni
milyen madár szólít
engem és miért?

Cápák a folyókban

Hihetetlen dolgokat mondunk
egymásnak kora reggel

a gyökereinkből előbukkan kékünk,
víz árad szét rendkívüli végtagjainkban.

Egész éjjel máglyákról és égő halmokról
álmodtam

és emberi árnyakról, és szellemekről
a szárnyaló lángok mögött.

Már nem tudom megmondani, mikor
nyílik vagy csukódik egy ajtó,
csak azt hallok, amit az ajtókeret mond:
Menj be!

Rövid átjáró
egy másik hálósobába.

Mérlegeld a kilincset. Mérlegeld a kulcsot.

Egy barátomnak bevallom, mennyire félek
a cápáktól.

Hogy azt hittem, láttam őket
az utca túloldalán folyó patakban

Egy alkalommal egy köteg csörgőkígyófüvel
kezemben bámultam őket,
remegve, mint egy zsenge levelű lány.

Erre küld nekem egy cikket a National
Geographic legújabb számából, amiben
ez áll,

*Az Egészségügyi Minisztérium adatai szerint
a cápák évente kevesebb embert harapnak
meg,
mint a New York-iak.*

Aztán útnak indít. A cápák városába.

Egy másik ajtón át az East Riverhez sétálok,
azt ismételve, hogy

*A cápák is emberek.
A cápák is emberek.
A cápák is emberek.*

Amire szükségem van, mindent felírok
a teniszcipóm talpára. És azt mondom:
Sétáljunk együtt.

A nap mögöttem olyan, mint a tűz.
Apró lángok a folyó hullámain.

Mondok valamit Istennek, de ő nem
élő lény,
ezért a folyónak mondom, hogy

*Át akarok menni ezen az ajtón.
De úgy, hogy ne legyenek szellemek a peremén,
Azt akarom, hogy itt maradjanak.
Azt akarom, hogy nélkülem menjenek tovább.*

Azt akarom, hogy elégjenek a vízben.

A póráz

A félelem és a fork bombák megszületése után,
elszabadultak az őrző automata fegyverek,
sorozatot lőttek az egymás kezét fogó tömegbe,
megnyílik a kegyetlen égbolt fém torka,
és mindannyiunkban lenyeli a kimondhatatlant.
Mi maradt még? Már a rejtőzködő, sehol sem lévő folyót is
megmérgezte az agent orange-savas szénbánya. Hogy
hogy nem félsz az emberiségtől, miért nem akarod
megnyalni a patak medret, méregként felszippantani a
halálos vizet saját tüdődbe? Olvasó, azt akarom, mondani,
hogy *Ne halj meg*. Még akkor se, ha ezüstös pikkelyű halak
döglötten kerülnek egymásután a felszínre, és az ország
a gyűlölet sercegő kráterébe zuhan. Nem énekelnek
valahol? Az igazság az, hogy: Nem tudom.
De néha, esküszöm, hallom, ahogy a seb, mint egy
rozsdás garázsajtó bezárul és még fájdalom nélkül
tudom megmozdítani élő végtagjaimat a föld felé,
még mindig csodálom, ahogy a kutya határozottan kiszalad
az úton törtető teherautók elé, mert azt hiszi, hogy szereti őket,
mivel kétséget kizáróan biztos abban, hogy a hangos
dübörgő dolgok visszaszeretik, az ő puha kis énje
él a vágtyól, hogy megossza istenverte lelkesedését,
amíg vissza nem rántom a pórázt, hogy megmentsem, mert...
Azt akarom, hogy örökké éljen. *Ne halj meg*, mondom,
és úgy döntünk, hogy sétálunk még egy kicsit, felettünk
a magasban seregélyek repkednek szenvedélyesen, közeledik
a tél, hogy hideg tetemét erre a kis földdarabra fektesse.
Lehet, hogy mindig olyan valami felé hajszoljuk testünk,
ami kiírt minket, az idő száguldó múlásához könnyörgünk
szeretetért, és így talán, mint a kutya engedelmesen
lábamnál, békésen együtt sétálhatunk, legalább addig,
amíg a következő teherautó meg nem érkezik.

Gyukics Gábor fordításai

■ **Ada Limón** (sz. 1976) mexikói származású amerikai költő. Hét verseskötet szerzője. 2022 júliusában Amerika Babérkoszorús költőjének választották.

Nem elég

A saját fürdőszobámban ülök a vécén, meztelen vagyok, de csak a talpam fázik, hideg a kő. Oldalra nyújtom a lábam, hogy elérjem a bolyhos, fehér szőnyeget, máris jobb. Összefonom a karom a hasam előtt, meggörnyedek, koncentrálnom kell, hogy pisilni tudjak. Végre sikerül, kicsit csíp, mint amikor az ember elfelejti, hogy lehorzsolta a térdét, és beleereszkedik egy kád fürdővízbe. Átfut az agyamon, hogy igen, ezt kéne csinálnom, tele kellene engedni a kádat jó forró vízzel, és belefeküdni, hagyni, hogy a maradék erőmet is kiszívja a víz. Vagy legalább lezuhanyozhatnék. Talán már attól is jobban érezném magam. De tudom, semmi értelme, ha nem húzom le az ágyneműt. Csak megtörlöm magamat odalent, még a kezemet sem mosom meg utána.

Abban reménykedek, hogy mire visszamegyek, a zongorista fiú már alszik. Vagy még jobb, ha félig felöltözött, és épp a padlóról szedegeti a maradék ruháit, hogy akkor ő most inkább hazamegy, nincs túl késő, még elcsípheti az utolsó nappali járatot is. De nincs szerencsém. Úgy fetreng az átizzadt, mocskos lepedőn, mintha ennél jobb hely a világon nem is lenne. Testét kicsinek, puhának, szörtelesen látom, olyan, mint egy gyerek, gondolom.

Amikor meglát, mosolyog és kitarja a karját, kénytelen vagyok befeküdni mellé. Rám tekeri a végtagjait, a hajamba fúrja az arcát, és a fülembé szuszog. A teste melegebb, mint az enyém, mindjárt megsülök. Addig ficáncol, amíg az álló farka utat nem talál a lábam közti részbe, mire egész testemben összerándulok, menekülni próbálok. Bocsi, bocsi, mondja gyorsan, én meg magyarázkodom, hogy kidörzsöltem magam odalent. Most már igazán elengedhetne, és befordulhatna a fal felé, de továbbra is a karjában tart, a légzése lassan mélyülni kezd. Én nem bírok elaludni, csak bámulom a sötétítőfüggönyt, halványan átdereng rajta valami fény, a szembe oldalon biztos égválakinél még égválampa.

Egyébként van a zongorista fiúnak neve, és tudom is, de nem használom. Sőt, nem csak magamban hivatkozok rá zongorista fiúként, a barátnőimnek is így emlegetem. Matcheltem egy zongorista fiúval; most egy zongorista fiúval beszélgetek; tegnap randiztam a zongorista fiúval, kedvesnek tűnt, de szerintem nem lesz belőle semmi, és hasonlók. A zongorista fiú nem az esetem, szőke, nekem meg mindig is a sötét hajú

férfiak tetszettek. Nem mintha ilyen válogatósnak lennék, vagyis, hogy ilyen szempontok mentén válogatnék. Az az igazi baj velem, hogy bár pár évvel idősebb nálam, és több diplomája van, mint nekem, az első randinkon mégis azt éreztem, kettőnk közül én vagyok az érettebb és okosabb. Nem tudom, hogy ez neki is feltűnt-e, és ha igen, zavarja-e, de engem zavar. Én a szoros második szeretek lenni. Azt szeretem, ha a valaki mindig épp csak annyival jár előttem, hogy elhiszem, ha keményen dolgozok, és egy pillanatra sem engedem el magam, egy nap talán beérhetem, és egyenrangúak lehetünk. De valójában nem is akarom utolérni, amint a kezem közé kapnám a mézes-madzagot, elértéktelenedne a szememben, eldobnám, és kétségbeesetten keresni keresnék kezdenék egy újabb riválist, aki után futhatok.

A zongorista fiú augusztus óta megpróbált arcszörzetet növesztetni. Gondolom, hogy valamivel idősebbnek tűnjön. A kezdetleges kis bajszával egy az egyben úgy néz ki, mint egy ifjú orosz gróf a tizenkilencedik századból. Azt mondja, meglepődött, amikor ráírtam, de örült neki, nagyon. Ezt a nagyont jól megnyomta, próbálta úgy mondani, mintha nem csak utólag jutott volna eszébe hozzátenni, mintha eredetileg is így tervezte volna. A teázóban aztán előzékenyen felajánlja, hogy válasszam én ki én mindkét italt, és tartsam meg azt, amelyik jobban ízlik. Pár percre elveszek a különböző teakeverékek fantáziánevei között, nem tudom, melyik kettő legyen, a pincérlány meg csak vár, egyre cikibb az egész, végül kiválasztom azt a kettőt, amit már kóstoltam, amit két hónapja ittam itt valaki mással.

Azt az egyet kértem tőle, hogy legyen egyenes, és mondja meg, mennyire vegyem komolyan ezt az egészséget, mondom, és töltök a két csészébe az egyik kannából. A tea piros, pedig elvileg két sárga színű gyümölcsből csinálták. Biztos telenyomták hibiszkusszal, gondolom magamban. Akkor azt mondta, hogy jó lenne már neki egy barátnő, aztán most meg benyögte, hogy úgy néz ki, mégsincs ideje erre, nem tud beilleszteni az életébe egy kapcsolatot. Ami persze, tök oké, de szerintem ezt korábban is tudta, csak nekem nem mondta meg. Pedig ezt az egyet kértem tőle, hogy ne hülyítsen feleslegesen.

A zongorista fiú ekkor megragadja az alkalmat, hogy bevallja, igazából az ő életében sincs meg az a rendszeresség és stabilitás, ami egy komoly párkapcsolathoz kellene. Nem tudom, mit mondhatnék erre, a zongorista fiú bocsánatot kér, én meg megrázom a fejem, ne kérj bocsánatot azért, hogy nem hazudtál a képembe. A zongorista fiú ekkor lesmárol. A bajsza szúr, és valószínűleg túl sok arcszeszt locsolt magára indulás előtt, mert az ajkai keserűek, és jellegzetes férfillatszer ízt érzek rajtuk. A teázóban amúgy is fülledt meleg és áporodott zokniszag van, de most pláne felkavarodik a gyomrom. Amikor végre valahára vége, nem mondok semmit, csak lehajtom a fejem, és nézem a porceláncsészét a kezemben. Próbálok mosolyogni, hátha akkor legalább szégyellősnek tűnök, nem csak szomorúnak.

A zongorista fiú hazakísér, és olyan hangon kérdezi meg, hogy maradhat-e még egy kicsit, hogy valójában kijelenti, nálam fogja tölteni az éjszakát. Elvárja, hogy az őszinteségét jutalmazandóan feküdjek le vele, gondolom, miközben beírom a kapukódot.

A barátnőim nem értik, miért csinálom ezt. Kutyaharapást szőrével, mondogatom, és egy pillanatra én is elhiszem, én ilyen laza csaj vagyok, az utóbbi két hónap nem jelentett semmit, nem fogok otthon ülni és siránkozni miatta, már megyek is tovább a következőre.

Igazából az a baj velem, hogy sosem tudok időben abbahagyni semmit. Akkor sem bírom azt mondani, hogy szép este volt, de fáradt vagyok, arrafelé van a buszmegál-

ló, jó éjt, ha tényleg a világon semmi kedvem az egészhez. Mert mindig reménykedek, hogy talán mégis jó lesz. Talán megmozdítanak bennem valamit, és képes leszek jól érezni magamat valakivel, aki nem ígért semmit és akitől nem várhatok semmit, ezért aztán nem is csalódhatok benne, mert ha ez sikerülne, akkor nem kellene hazugságban, önámítással telnie a következő öt évemnek is. Aztán a vége mindig az, hogy csak fekszem a hátamon, és valami hülyeségen kezdek szorongani, például, hogy vajon nem gyullad-e be a bőröm az arcszesztétől, vagy hogy ki fog-e jönni ez a folt a kanapéból. És hiába adok neki időt, hiába várom, hogy elkapjon a gépszíj, úgymond, csak egyre kínosabb az egész, ahogy majd megfeszül a próbálkozástól, izzad, liheg és nyöszörög a fülembé, hát, ha valami, ez aztán abszolút le tud hozni az életről.

Amikor véletlenül kicsúszik belőlem, kapok az alkalmon, és felülök, mielőtt visszatehetné. Mi a baj, kérdi, mire megrázom a fejem. Az arcom eltorzul, a szemem megtelelik könnyel, a szám elé kapom a kezem. Nem éreztem amúgy, hogy különösebben sírnom kellene, de könnyen, természetesen bukik ki belőlem, mintha csak kinyitottam volna egy csapot magamban, és most kapóra jön, ezzel jól aláhúzhatom a mondanómat. Sajnálom, sajnálom, ne haragudj, szabadkozok, miközben az arcomat törölgetem, és szípigok. A zongorista fiú ad egy zsepit az éjjeliszekrényen álló csomagból, és megint megkérdezi, mi a baj. Megtörölöm a szememet, aztán azt mondom, hogy én ebből az egészből csak annyit érzek, amennyit fizikailag érezni lehet, de... itt pár másodperc hatásszünetet hagyok, de nekem ez nem elég, nyögöm ki. A vállamat simogatja, nem tudom, miért vagyok ilyen nyomorult, nem vagy nyomorult, csak egy kicsit máshogy vagy összerakva. Ja, mondom, és kifújom az orrom, egy kibaszott pisces vagyok. Gen Z humor, tök mindegy, mi bajod van, vagy mennyire vagy elcseszett, csak fogd az egészet a csillagok állására.

Azt hiszem, végeztünk, hogy csak azért ölelget, és simogatja a hajamat, mert sajnál, de közben azért a farkát hol a combomnak, hol a fenekemnek dörgöli, én meg el sem akarom hinni az egészet. Pofákat vágok és a szememet forgatom, amikor nem látja, mintha egy láthatatlan közönséget szórakoztatnék, micsoda szájalmas alak ez, hogy képtelen leszállni a csajról, akit nyilvánvalóan nem izgat. Fújatok egyet, a lábam közé nyúlok, és maszturbálni kezdek előtte, hátha megsértődik, hogy nincs szükségem rá, nincs szükségem senkire. Az erőfőlnyem szinte megrészegít, pozíciót váltok, kisterpeszben térdelek, az egész belsőm bizsereg, érzem, hogy összehúzódnak az izmok az alhasamban, percek óta irdatlanul hangos vagyok, és remeg a lábam, olyan erősen csinálom, hogy az már fáj, de végre elélezek, kiszáll belőlem minden erő, üres vagyok, kifacsartam magamból mindent, amit csak a testem nyújtani tudott. Kinyitom a szemem, észreveszem, hogy a kezem tiszta vér, és két helyen is barnásvörös foltot hagytam a lepedőn. A zongorista fiú azt kérdezi, most konkrétan megjött-e nekem. El is felejtettem, hogy itt van. Nem, mondom, és beletörölöm a kezem egy zsebkendőbe, csak ilyen, amikor mindenáron érezni akarok valamit. Megfogja a kezem, a saját nem-i szervére húzza, nincs választásom.

Egész éjjel csapdába esve érzem magam az ölelésében. A korábbi fiúim egyszerűen lehangorodtak rólam, miután eléleztek, és megkönnyebbültek, amikor azt mondtam, hazamegyek az éjszakaival. De ha ott is aludtam valamelyiknél, tartották a tisztaságot. Hátat fordítottak nekem az ágyban, hozzám se értek többé, nehogy azt higgyem, lehet valami ebből az egészből, aztán és kötődni kezdjek hozzájuk. Persze, akkor szarul esett, de az legalább tiszta ügy volt, most már visszasírom őket.

Valószínűleg a zongorista fiú is ezt csinálta húsz-huszonegy éves korában az összes lánnyal, de most már nem elég neki önmagában a szex. Hiányzik neki a romantika, az intimitás. Egy másik test melege, súlya a sajátján. Egy puha comb a feje alatt, a hajában szántó vékony, női ujjak, a babusgatás. A figyelmesség, hogy másnap megkérdezzék, mit kér reggelire. Mindezt meg akarja kapni valakitől, de nem akarja érte felforgatni az életét, ezért inkább letölt egy randiappot a telefonjára, és minden héten megjátssza valami idegen csajjal, hogy szerelmesek. Nem akarom megadni neki, amit akar, nem érdemli meg. Mégis miért kéne úgy csinálnom, mintha jelentene nekem bármit, mintha az, ami köztünk történt, szép és különleges dolog volna, mintha érzéseink lennének a másik iránt? Aztán valamiért mégis megkérdezem, hogy issza a kávé, és el is készítem neki, én hülye, és a nyitott hűtő előtt állva felsorolom, milyen kajákat tudok készíteni, és adok neki egy tiszta törölközőt zuhanyzás után.

Aztán tenni-venni kezdek, hátha kapcsol, hogy zavar, és most már igazán elhúzhatja a bús picsába. Elmosogatom az edényeket, melegvizet törölközővel nekiesek a foltnak a kanapén, aztán lehúszom az ágyneműt. A paplan- és párnahuzatot a mosógép dobjába teszem, de a lepedőből először ki kell szedni a vért. A mosószappannal bajlódok, miközben a zongorista fiú arról beszél, mindenki azt mondta neki egy versenyen, hogy ő fogja megnyerni, de a zsűri hozzá nem értő bürokrata seggfejekből állt, akik konkrétan a legrosszabb versenyzőt szavazták meg győztesnek, és hogy az élet az ilyen, igazágtalan, senki se azt kapja, amit érdemel, de ez van, túl kell tenni magunkat rajta, és menni tovább, tanulni, dolgozni, alázatosan, szorgalmasan, és akkor egyszer csak jön valami jó is, egy váratlan lehetőség például, ő is így került az Operába, teljesen véletlenül. Bedobom a vizes lepedőt a gépbe, a szennyeszsákból kiválogatom még azt a pár fehérneműt és világos színű inget, amit hatvan fokon szoktam mosni, aztán elindítom a programot.

Hallgatom a mosógép zakatolását, ahogy szívja a vizet és lötyköli az ágyneműt meg a ruháimat. A zongorista fiú órák óta azt mondogatja, hogy most már lassan elindul, de nekem úgy tűnik, soha nem szabadulok meg tőle. Az ölembe hajtotta a fejét, én meg izommemóriából simogatom a haját. A nagy, vizes foltot nézem a kanapén, imádkozom, hogy kijöjjön, mert ha nem, még megtartja a tulaj a kauciót. Időnként azt mondom, ühüm, igazad van, vagy azt hiszem, értelek. A zongorista fiú hirtelen felül, és szoroson magához ölel. Rosszul vagyok tőle meg a kamu kötődésétől, azt akarom, hogy hagyjon békén, menjen már haza, egyáltalán fel kellett volna jönnie, de nincs erőm bármit is mondani, úgy érzem, teljesen kiszipolyozott érzelmileg. Fogalmam sincs, meddig fekszünk így összeölelkezve, de közben arról kezd magyarázni, hogy milyen jól megértjük mi egymást, csak sajnos rossz életszakaszban találkoztunk, de ne aggódjak, szép vagyok, okos, és éppen annyira cinikus, ami még vicces, ne keseredjek el, biztosan találok majd valakit, amúgy is még csak huszonhárom éves vagyok, bőven ráérek, előttem az egész élet. ■ ■ ■

támaszték

hányszor álltam folyóban víznek öltözve
 könnyek úsztak fel ívni bennem
 számtalan ökörnnyál kúszott egymás felé
 lassított felvételen csavarodtak fel
 tehetetlenül a másokra

fáradt zsinórok között ezek a kis pókfonalak
 a csend köldökébe vezettek
 belülről táplálták a néma
 tódulást

egyszer diktafonra vettem a zúgó
 csobogását hallgattam száraz napokon
 süttetve magamat a köveken
 ikrák peregrek szememből

az apák gyíkok
 beletörrik farkuk
 a maradásba

otthonosan

olcsó kozmetikai katalógusok lapjait
 dörzsölgetem egy illatot keresek
 de csak tolakodó aromák emlékét érzem
 mint egy farkas mely szaglását veszítette
 s most nem maradt mása csak a földre lógó
 tekintete a nyomok felkutatásához

csapda a korai hó elárulja azokat
 akik a házban rekedtek
 őrt állok figyelem a bejáratot
 hideg pörkölt az ebédem melengetem
 magamban mintha ez volna a szeretet

ha összeszedem bátorságomat
 hátrafelé megyek be hadd
 higgyék csapámból elindultam valahová
 a falak óvatosan ölelnek körül
 az ajtó bezáródik s a sejt belsejében
 lassan feloldódok
 te otthon leszel én ott lakom

Túl a névelőkön

Marno Jánosnak őszinte tisztelettel

Ahová platánt ültettek mindössze
kettő utca volt a szürke városban.

A. előbb az egyikben élt, hogy aztán
átköltözzön a másikba, tágasabb
lakásba, ahol az erkélyre tudott
menekülni, ha az új otthon súlya
légmellét szorosan hátáig nyomta.

A platán kérge A. kivakart bőrét
mintázva lapokban hullott a földre.

Ágai görcsös, kitért karok az út
fölé sűrűsödve. A nyári vihar
sír, rázza, ekcémás kezeket törve.

A. sétálni viszi ölebét. Olyan
nagy repedések futnak az életen,
képtelen kutyaszőrrel kibélelni.
Este hanyatt fekszik a móló emelt
betonszegélyére. Mindig is félt a
vízi műtárgyaktól. Zsákutcák, melyek
csalfán befelé vezetnek, de kudarc
visszafordulni. Az égboltot szántja
egy augusztusi meteor lemart
teste. Kívánna épp, de arcát este
ma nem érintheti egy lihegő száj
keservben kiszáradt, s meszes nyelve.

A. nem szerette az alkohol ízét,
a hatását még talán, de mindegyik
fedőaromán átütött a cefre.

Egyedül a cidert viselte el, s
az erkélyasztalon ottfelejtette,
ha a hálószobába vonult, mert egy
célszerű, rendesnek látszó emberrel,
élő magzatot álmodott. Magának.

Ha szemeit lehunyta, egy távoli
tekintet, s az övé közé beszórt
emberek szorultak halálra, e sós
égen a hold főkény, az ágy szögesdrót.

Egyre keskenyebb sávot foglal el a
látómezőből a patakká fogyott
folyó. Érzelmi alapon párolog
a táj. A hídon áthajtva A. nem tud
nem ránézni a parkolóra, ahol
az a kocsi szokott állni. Megnyugszik
aztán sír, hogy üres a hely. Ismeri
jól milyenek a sekély áramlások,
családi tragédiái akadnak
el, míg egy férfi a hőséget hordja
elrepedt, sárga, műanyag vödörben
a várároknak álcázott gödörbe.

nílustól északra

olyan matt ez a derengés elmaszatolódik
a járólap selyemfényén
méretre gyártott ablakok vetemednek
mellettem és beengednek valamit
a hajnali szarvasbőgésből
némán villog a tévé
sokáig mutatják egy víziló halálát
a hatalmas orrnyílások nyitva maradnak
a béke csendben oldott ürülék

szétfröcsölöm a szobában a félig emésztett rétet
egész éjjel azt álmodom hogy jobb vagyok hozzád
mint az a lemezből kivágott flamingó
amit egy garázs elől végül mégsem loptunk el
köszönhetően a térfelügyelő kameráknak

arról hogy te is fehér legfeljebb szürke voltál
rózsaszínné csak aztán váltál
miután megettettem
veled azt a rengeteg karotint
ha kellett apró rákféléket húzva
elő a testemből

nem kell úsznom sem
egyszerűen végigsétálok a legalján
közel három tonna enyészet
remeg az orrcimpámon
ahogy a tükör előtt
próbálok kinyitni
majd becsukni újra mielőtt
beömlik rajta a következő nap
nélküled

Juhász Róbert 1980-ban született Zalaszentgróton. Német nyelv és irodalomtanár. A művészet viszonylag későn, 35 éves korában vált az élete részévé, de szeretettel és alázattal igyekszik bánni vele. Művei többek között megjelentek a Hévíz, az Alföld, a Tiszatáj, a Bärka folyóiratokban is. A folyók felső szakaszait szereti, ahol még tiszta, gyors, és sekély a víz.

Milliomosok, milliárdosok

Túl sok a milliomos. Még nálunk, Magyarhonban is. A világban pedig a milliárdosok hosszú sora áll zsebtömésre készen (Kínában ezernél több milliárdos él, erre felé, azaz Amerikában és Európában Elon Musk: 218 milliárddal vezet, Warren Buffett 108 milliárdos, Jeff Bezosnak 133 milliárd dollár e pillanatban a vagyona, a lista hosszú, de nem folytatom.) Nálunk is vannak milliomosok – közel sem ilyen nagyságrendű mértékben, ám eközben legalább kétmillióan szegénységben élnek, félmillióan éheznek. Ezt mindenki tudja – mármint az egyenlőtlenséget –, de azt nem, hogy a sok milliárdos is az egyik oka ennek a nyomornak. És valahogy nem akarnak rajta segíteni, nemcsak nálunk, Franciaországban vagy Németországban se. Habár ebben az államok is ludasak: Svédországban – egy ideig – igen erős, progresszív adózással vonták el a milliós jövedelmek egy hányadát és fordították közösségi célokra. És a svédek sokáig elviselték, mert sok mindent visszakaptak állami-közösségi fejlesztésként. Sajnos, mára annak is vége lett.

A helyzetben az a furcsa, hogy nő a milliomosok száma, és az általános életnívó csökken, minden statisztikai számítás (házugság) ellenére... Többek között ezért jelentette ki Csányi Vilmos világhírű etológus, hogy a társadalomnak voltaképp nincs szüksége milliárdosokra. Szerinte a milliárdosok csak rontanak a társadalom életminőségén. Amerikában hasonló, de megvalósítható álláspontot képvisel Bernie Sanders. A Vermont állambeli szenátor javaslata szerint – tán a svéd modellt követve - 32 millió dollár éves jövedelemtől kezdve felfelé haladva, a vagyonok növekedésével párhuzamosan százalékonként emelkedne a milliomosok jövedelmi gyarapodásának adója. Az így kitermelt adók eredményét beöntené az állami fejlesztések kosarába. Ez tehát nem azt jelenti – mint amit terjesztenek róla –, hogy Sanders, kommunista, meg hogy el akarja lopni a milliárdosok pénzét. Csak igazságosabb adózási tételket kívánna bevezetni, és ezzel csökkenteni a jelenlegi társadalmi egyenlőtlenséget. Persze, tudom, hogy Sanders távol van attól, hogy akárcsak saját közössége, a demokrata párt – aminek szenátora –, támogassa: adóemelés, újraosztás stb. veszélyes téma az amerikai politikában.

Általában azzal szokták védeni az extrém magas vagyonokat-jövedelmeket, hogy ezzel célképzetet, illetve motivációt kínálnak a társadalom igyekvő tagjainak: ők is lehet

ilyenek. Ami persze illúzió. Ezért énekelte a híres „bárd”, Leonard Cohen az *Everybody knows* c. (1988-as) dalában: „Everybody knows / The poor stay poor, the rich get rich / That’s how it goes...” („Mindenki tudja, hogy a szegény csóró marad, a pénzes meg gazdagodik, így megy ez...”)

Az én fejemben valahogy úgy rakódik össze ez a milliárdos ügy, hogy amennyivel gazdagodnak a társadalom felső 1%-ának tagjai, annyival lesznek szegényebbek az alsó tizenöt százalék tagjai. Tudom, hogy közgazdaságilag ez nem bizonyítható, meg hogy túlzás, mégis a mai világ tükrében én ezt sejtem. Valami hasonlót azért a Nobel-díjas Joseph E. Stiglitz is megírt *The Price of Inequality* c. (2012-es) könyvében: hogy a társadalom nagy árat fizet a jövedelmek szétszakadásáért, vagyis az egyenlőtlenségért. A felső decilis túldotáltsága és az alsó rétegek nyomorúsága lassítja a társadalom gazdasági fejlődését: állami újraelosztás nélkül nem lehet ebből a kátyúból kikeveredni, mondta. Az osztársadalom látja kárát.

Ugyanakkor nagyjából azt is lehet tudni, hogy e temérdek pénz jókora hányada valamelyik tőkekezelő alapon trezorban vagy a Bahamákon parkol, miközben azt is tudjuk, hogy hosszútávú befektetéssel – pl. chipgyártó üzemek alapításával, netán tengervíz sótalánítását intéző gyárak létesítésével hasznosulhatna ez a hatalmas pénztömeg. Elon Musk megépíti – egyszer – azt az álom-űrhajót, ami pár évtized alatt eljut a Marsra... (?) Micsoda csacsiság: más kevésbé utópisztikus kiadásra nem tudja költeni a pénzét?

A kérdés közelebről

Komolyra fordítva a szót, Joseph E. Stiglitz azt írja, hogy a felső egyszázalék jövedelmének túl burjánzása (és adóelkerülése) miatt a legtöbb helyen az állam se tud segíteni a közösségi javak fejlesztésébe érdemlegesen beleszólni. Így fordulhat elő, hogy elsősorban Amerikában a hidak, vasutak, sztrádák állapota romlik és nincs rá pénz, hogy feljavítsák. (Pedig hidak elhasználódása életveszélyes, összeomlásuk emberéletekbe kerül... Ennek ellenére, az állam nemigen tud mit tenni.) Az okok voltaképp egyszerűek: az állami hivatalok vezető újráválasztásukat féltik egyes adónemeken kemény behajtásától, mert a hipergazdagok számos jogi kerülőutat találnak adóik minimalizálására. Így fordulhat elő, hogy egy titkár nő adókötelezettsége magasabb, mint amit főnöke – a milliomos – befizetni köteles. Az anyagilag lerobbant államkincstár – ami ludas a milliárdosok ma érvényes adójának behajtásában – nem képes segíteni a köztulajdon, (public goods) javításában, cseréjében. Vagyis a milliárdosok növekvő anyagi/politikai befolyása így hat vissza a gazdaságra: az infrastruktúrával senki se törődik. (J. K. Galbraith híres mondása: „private wealth – public squalor – magánvagyon {nagysága} párosul a közösségi nyomorral – írta a *The Affluent Society* c. művében).

A milliárdosok olykor azért jótékonykodnak, - pl. Zuckenberg 73 millárdjából 100 milliót adott e célra, (nevetséges összeg..., ennél többet Jeff Bezos (Amazon) volt felesége, aki 5.8 milliárdot osztott szét 2019-ben. Nekem ezek az összegek inkább PR-kategóriába tartoznak, nevetségesen csekélynek tűnnek – az adakozók jövedelmének egy-két százalékát... - de a jótékonykodás így is szép, csak kevés... Mert a milliárdosok közösségi, (állami) feladatokba nem segítenek, adóemelésről meg hallani sem akarnak, politikus, aki ilyesmivel házal, megnézheti magát. Így aztán a legfontosabb infrastrukturális beruházások elmaradnak, ami viszont visszafogja a gazdaság fejlődését – legalábbis a kevésbé jövedelmező, ám létfontosságú szektorokban.

Az a feltételezés is hamisnak bizonyult, hogy a milliomosok vagyongyarapodása „lecsöpög” az alsóbb néposztályok életszínvonalának emelkedését segítve. (Statistikák azt mutatják, hogy a társadalom alsó két decilisének évtizedes vagyoni-fizetésbéli növekedése alig éri el a két százalékot. Az ún. „jóléti társadalom” a kétezres évekre befulladt, és a jóvellemi olló ismét szétnyílt, az állam minimális kiegyenlítő szerepének vége lett. Vagyis: nincs „lecsöpögés”...

Mindemellett azt is tudjuk, hogy 2008-as pénzügyi válság hatása nem múlt el, ma is itt kísért, recesszióval fenyeget – nemcsak Amerikában, Európában is. A nemzeti bankok meg kétségbeesetten kapkodnak kamatemeléssel vagy épp kamatvágással. Persze ez sem lehet általában rávetíteni Európára: Németországban nehezebb a helyzet, a skandináv országok jobban állnak, és a déliek tovább küzdenek a magas államadóssággal és inflációval. Szóval a milliárdosok számának növekedése nem tud javítani a romló helyzeten.

A „jó milliárdosok”

Van azonban egy másik típusú milliárdos: az a nagyvonalú üzletember, aki miután elérte a nagy vagyont, otthagya az üzletet és műgyűjtésbe (vagy éppen művészek támogatásába) fogott. Solomon Robert Guggenheim az egyik ilyen – és a nevével kapcsolatban maradt gyűjtemény és kiállítás, a Guggenheim Múzeum építészeti csodája (New York, Fifth Avenue, Frank Lloyd Wright hihetetlenül időtálló modern alkotása). A másik ilyen fura szupergazdag Francois Pinault, aki miután behúzza sok milliárdját, otthagya az üzleti életet és művészeti gyűjteményei felé fordult: az egyik palota, amit megszerzett a művészetek népszerűsítésére, az a velencei Palazzo Grassi volt, a másik kiállító-hely meg ugyancsak Velencében, a Punta della Dogana (egykor a velencei vámhivatal), a harmadik viszont Párizsban található: a Bourse de Commerce (egykori kereskedelmi tőzsdepalota). Mindhárom egy közös logo alatt áll: *Pinault Collection*, hatalmas képzőművészeti gyűjteményt ölelve fel. (A Punta, ha jól tudom a Velencei Bienálléknak is otthont ad...)

A „jó milliárdosokról” szólva: először a Guggenheim-sztoriba kezdek. Bonyolult egy história, tele intrikákkal. Lényege, hogy Solomon Robert kiszállt a család és főképp apja bánya és egyéb milliárdos üzletéből, és már a húszas években műveket kezdett gyűjteni, később egyenirányítottá gyűjtését: modern, absztrakt művek érdekelték. (kubisták, szürrealisták, de Kandinskij valamint a szobrász Calder is innen indult el az igazi világhír felé...) Az irányváltáshoz Hilla de Rebay-t (a „bárónőt”) választotta tanácsadójának, és nonfiguratív gyűjteménye egyre gazdagodott, az addig kialakított kiállító hely kicsinek bizonyult. Elfogadta Rebay tanácsát, és Frank Lloyd Wright zseniális építész bízta meg egy modern művészeti múzeum építésével. Hosszú huzavona kezdődött, sok művész kritizálta Wright spirális, felfelé szélesedő építményének terveit, de végül győzött a modern minőség és 1959 októberére elkészült a máig csodás múzeum. Közben Wright a megnyitótól elhunyt, de Solomon se bírta cérnával, de a gyűjtemény gazdagodott. A Guggenheim család rokona, Peggy Guggenheim Velencében lett híres gyűjtő, ugyancsak a nonfiguratív művekkel, később, a Guggenheim Alapítvány rábeszélésére a New York-i múzeumra hagyta gyűjteményét. (Közben persze Hilla Rebay-től is megváltak, nem igen tudták elviselni a nő önmagát előtérbe állító egyéniségét.) Nem akarom ezt a betéttörténetet túlbeszélni, lényeg az, hogy itt egy olyan milliárdos család és személy (Solomon Robert Guggenheim) állt a modernizmus felfuttatása mögött, aki máig hordozza a múzeum és

hagyomány nevét. Vagyis modellje lett annak a ritka milliárdos típusnak, aki számára a művészetek felkarolása, gondozása fontosabb volt, mint a vagyon.

Akkor pár szóval említém azt a másikat, hasonló típusú milliárdost. Francois Pinault-ot és vele a ma már brand-ként funkcionáló Pinault Collection-t. A gyűjtemény úgy született, hogy miután Pinault megszerezte főképp divatszakmából vagyonát (pl. a Gucci cég fél tulajdonát), az innen eredő jövedelmének nagyobb hányadát csak a gyűjteményére fordította. (Jelenleg 43 milliárd dollárra teszik vagyonát.) 1998-ban megvette a Christie's aukciósházat, de üzleti operációit átadta fiának, ő maga viszont még energikusabban foglalkozott gyűjteményével: ma több, mint háromezer műtárgyat mondhat magáénak.)

A „jó milliárdosok” között említhetném pl. Bill Gatest (Microsoft alapítóját, 112 milliárddal), vagy Bernard Arnault-ot (210 milliárdos vagyonnal, amibe többek között olyan cégek tartoznak, mint a Louis Vuitton divat-márka.) De az ő műalkotás-kollekciója, gyűjteménye is fenn van a műgyűjtemények csúcán, rivalizálva Pinault gyűjteményével... De sorolhatnám a Forbes magazin listáján szereplők egyikét-másikát. És hát e listán vannak ki-be járó tagok is, akik hirtelen feltűnnek, vagy valami botrány miatt eltűnnek. Mögöttük nagy csoport rejtőzik, nyilvánosságot kerülve, ám kőgazdagon. (Ilyen pl. a Huawei márka alapítója-tulaja – a cég a világ egyik legnagyobb okostelefon és az un. 5G-hálózat fejlesztője-gyártója, és alapítója, Zsen Cseng-fej, vagyona szerintem titkos, de tevékenységét nemzetbiztonsági szempontból sok országban (pl. Amerikában) korlátozzák. Nálunk jól érzi magát a cég...)

S végül hadd említsem azt a vékonyka, ám szerencsétlen réteget, mely valami szerencsejátékon nyer húsz-negyven milliót. Mivel nem értenek a pénzhez, legtöbbszörnél a bekaszált nyereséget egy év alatt elpárolog, és továbbra is csórók maradnak. De ezt csak kuriózum e téma pereméről.

Igazi milliárdosok vannak, de nem kutakodom tovább utánuk. Maradok annál a gondolatomnál, hogy túl sok a milliárdos a világban, és nem biztos, hogy a társadalomnak szüksége lenne ekkora hadseregre. Negatív példával élve a kínai elnök kezdte visszaszorítani a legnagyobb milliárdosokat, pl. Jack Ma-t (az Alibaba elnevezésű, e-kereskedelemben dolgozó, ám ott vezető világcégének tulaját), de nem nagy sikerrel...

Egy szó, mint száz: billeg a mérleg: pragmatikus alapon kellene a milliárdos feltalálók, üzlet-alapítók, a társadalmi egyenlőtlenség növelését tekintve viszont negatív hatásuk van. A társadalmak kettészakadásának egyik okozóját látom bennük. Visszaülök Joseph E. Stiglitz fentebb említett könyvére, s mellé idézem – hasonlóan milliárdos-kritikus – Thomas Piketty-t, (mondjuk *A tőke a 21. században* c. könyvének társadalmi egyenlőtlenség kritikáját). De idézhetnék más közgazdászokat is, akik bírálják a társadalmat túlgazdagra és mélyszegényre szétszakító berendezkedését. S közben a milliárdosokra, meg az őket *nem korlátozó* a jogászok furfangjára, meg az adóparadicsomokra mutogatnak. Velük tartok. ■ ■ ■

Almási Miklós (1932) az ELTE és a Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet professzor emeritusa. Érdeklődési köre: filozófia, drámaelmélet, a társadalom habitusának kutatása. Oktatóként esztétikával és gazdaságelmélettel foglalkozott. Legutóbbi könyvei: *A szerelem lehetetlensége*, 2012; *Pisztoly a könyvtárban*, 2019; *Ami bennünk van, a lélek a digitális kor viharában*, 2019; *Közeli jövőnk és a távoli jelen. A digitális társadalom kritikája*, 2021.

Viselnéd a szemem

Kortárs amerikai költészet és próza*

Amerikát eklektikusnak vélni téves lenne, magam inkább egzotikusnak mondanám. Fej és írás alapon dzsungelnek mindenféle népekkkel, ez lenne az írás, a fej pedig a Nagyhatalom. Amikor Amerika fejtellenül viselkedik, mindenki felháborodik, amikor viszont dzsungel: bámulatos vagy zavaros, áttekinthetetlen. A *Kortárs amerikai költészet és próza* alcímű antológia felhozatala nekem a dzsungel egyik rokonszenves tájáról származik. Igen sok és kitűnő költőt lehetne bemutatni csak erről a tájról is, akik közül egy sem található ebben a válogatásban. Ezt tudva, nem is hiányolhatok senkit, olvasóként annak örülök, amit kaptam. Csak figyelmeztetni szeretnék, hogy a kötet szerkesztője, Domokos Johanna kijelentését ne szíveleje meg senki: „E kötetnyi műfordítás bár nem célozza meg versei által feltérképezni az amerikai közelmúltat, terjedelme miatt nem tudja elkerülni, hogy megtegye.” Ugyanis nem térképezi fel, amit nem is róhat fel neki senki. Gyukics Gábor, aki maga is költő, nyilván saját érdeklődése, vonzalmi és ízlése révén, választott és fordított, ezúttal időben a beat költők közül néhány-

* Fordította Gyukics Gábor, szerkesztette Domokos Johanna. L'Harmattan, 2021. 223.o.

nyal kezdte és számomra utódaiknak is érezhető-érthető, de olyan költőkkel és írókkal folytatta, akiknek egy későbbi időben kellett és lehetett tájékozódniuk a kinti és kinek-kinek a saját benti világában.

A legidősebb költő, Ferlinghetti 1919-ben született és 2021 februárjában halt meg (ez az évszám már nem kerülhetett a kötetbe), a legfiatalabb, Samantha Thornhill 1980-ban született, tehát 2021-ben 41 éves volt. A kötet költői tehát többségükben középkorúak, kevesen idősek. Maga Gyukics abban az évben született, 1958-ban, amikor Ferlinghetti leghíresebb kötete, *The Coney Island of the Mind, Az elme Coney Szigete*, megjelent. Coney Island akkor már rég nem sziget volt, hanem 1900-tól a bronxi óceánparton Vidám Park, mint Pesten a városligeti, New Yorkból utaztak ki oda az emberek, szórakozó és üdülőhelyre, (ma már lakónegyed), vagyis a verskötet az elme egyik tájának volt kétszeres a sziget is, a szórakozóhely is ironikus metaforája.

Ferlinghetti könyvesboltja és kiadója, a San Franciscoi *City Lights Booksellers and Publishers* adta ki az afro-amerikai Bob Kaufman (1925-86) első verseskötetét, amit több követett, annak idején ismert lett Európában is. Kaufman (apja német-zsidó, anyja katolikus néger, nagyanyja vodou-hívő) Ferlinghettivel és Ginsberggel volt közeli barátságban, „orális” jazz- és utca-költőnek mondják ma is, pedig sok kötete jelent meg. Az ő egyik erős versének utolsó sora lett ennek az antológiának a címe, tökéletes fordításban: *Viselnéd szemem* (Would you wear my eyes?). Kennedy meggyilkolásakor hallgatást fogadott és 15 évig tartotta is, a vietnámi háború végéig. Utána viszont sokat publikált.

Az előbbi kettő mellett a legismertebb és ebben a kötetben is olvasható beat költő Gregory Corso (1930-2001). Hozzájuk sorolható a kötetből még Philip Lamantia (1927-2005), ő San Franciscóban kapcsolatban volt a beat költőkkel, bár 1946-ig inkább szürrealista volt, később a hallucinatórikus értelemben látomásos költőként lett ismert. San Francisco-i volt még A.D. Winans is (1936-). Ira Cohen (1935-2011) viszont New York-i volt, a próza-író Burroughs-zal és annak angol festő-barátjával, Brion Gysinnel volt jóban – ezek ketten találták fel a *cut-up* módszert, a szövegösszevágásokat, így lett közös könyvük „egy harmadik elme” műve: *The Third Mind*). Ira Cohen megjelentetett versköteteket is, de igen sokféle művész volt, híresen nem-figuratív fényképész és mágus: az antológia rövid életrajzában olvasható sáman kitétel erre vonatkozhat; ebben a kötetben tőle csak rövid, de igen érdekes önéletrajz-foszlányok olvashatók.

Maguk a beat költők ma csak úgy mondhatók kortársainknak, ahogyan a második világháború után jelentkező Nagy László, Pilinszky, Juhász Ferenc. Ők születtek a beat költőkkel egy időben, az első világháború után, a 20-as évek elejétől a végéig és jelentkeztek verseikkel a második után. Költészetük azonban nagyon másféle. Aki magyar belelapoz ebbe a kötetbe, egyből megérzi a közbeszéd kötetlenségét, lazaságát, szaggatottságát de pátozsát is, egy egészen másféle költői fegyelmet, amihez hasonló nálunk 25-30 évvel később lett szokásos. Ezért is érezhető ebből a kötetből folytonosság is, nemcsak új fordulat az első és a második világháború után születettek, vagyis második világháború után és az évszázad végén jelentkező, jelenleg középkorú amerikai költőknél.

Jellegzetes és fontos, hogy a beatek és a velük párhuzamosan jelentkező irányzatok az amerikaiaknál nem izmusok voltak, ma sem úgy jelzik őket (az 1927-ben született Ashburyt például a szürrealizmushoz szokták sorolni, de nem mondják szürre-

alistának). Ahogyan Amerikában máig csak avantgárdról van szó, se neo-, se transz. (Kivétel az absztrakt-expresszionizmus kifejezés a festőknél a korábbi és figurális expresszionizmus szó miatt; a dada az angolban főleg dada, az izmus mindig valami fogalomé volt: kifejezésé, konstrukcióé, szürrealitásé.) Ez részben a teória-ellenességgel, illetve mind idealizmus mind ideológia-ellenességgel, a széleskörű pragmatizmussal magyarázható.

Az 1945 körül jelentkező költők, úgy érzem másfélék ebben a kötetben is, mint az 1970 körül jelentkezők, az előbbieket keményebbek, határozottabbak és önsebzőbbek voltak. Corsotól (1925) másként hangzik ez a versszak:

Te bennem és én benned
te főfoglalkozású anatómia én kissé emberibb.
Megtagadtam hogy megrontsalak te csinált gyönyör te pecsét
Dalod a dalom harmóniája!
Ne gyönyörködjünk a képmutatásban
Készek vagyunk a nagy robbanásra!
Én a dinamit és te a gyutacs
– egy szörnyeteg sem keringőzik egyedül.

mint például a következő Neeli Cherkovskitól (1945):

Eszem a bútort, barátok jöttek, elképedtek,
nem tudják mit szóljanak, inkább megmaradt
székekre ülnek, összesúgnak, – mi baja?
depressziós, de erre nem számítottunk!
azt hitték Középvölgye földjén fekszem
rebarbara, gyapot, magtalan szőlő csókol
meteorfényben fürödve.

Corsonál a szörnyeteg olyan, mint a szürrealisták Minótaurosza, aki maga az ember, mint magával diszsonáns egységre vágó, feszültségben létező lény. Bob Kaufman versének vége:

Rég elfelejtett indián törzsek csatáznak mellemen
Fogalmuk sincs a gyomromban rothadó elsüllyedt hajókról
Lábam elszenesedett maradványa leégett ciprusoknak;
Lábfejemet padlómon keresztül sodródó mocsári moha fedte be.
Nem mehetek többé a szabadba.
Majd üldögélek a mennyezeten.
Viselnéd a szemem?

Ferlinghetti 1958-as verse, címe az első sor, jól érezteti ennek a fegyelemnek a költőt és a költészetet, az alkotót és az alkotást folyamatában jellemző metaforáját

Állandóan kockáztatja az abszurditást
és a halált
akármikori közönségének
feje fölött
ad elő a költő

akrobataként
 mássza meg a rímet
 saját kezűleg kifeszített kötelén
 szemvillanásokon egyensúlyozik
 az arcok tengere fölött
 átlépdél
 a nappal másik oldalára
entrechat-t ugrik
 lábával mutat be bűvész- és más
 komédiázó trükköket
 anélkül hogy akármilyen hibát
 vétene
 akármi is az ami nem lehetne
 Mivel ő a szuper realista
 akinek okvetlenül fel kell ismernie
 a mesterkelt igazságot
 mielőtt új pózba áll vagy megteszi a következő lépést
 feltételezett előnyének tudatában
 a még magasabb hely irányába
 ahol a Szépség áll és vár
 higgadtan
 a halált megvető ugrásra készen

 És ő
 ez az apró charlie chaplini ember
 aki vagy elkapja vagy nem
 a nő tiszta örök alakját
 sasként szárnyal a létezés üres
 légtérében

Az utolsó szakaszban magam az eredetihez pontosabban fordítanám:

És ő
 a kis charlie-chaplin ember
 aki vagy elkapja vagy nem
 annak tiszta örök formáját
 saslebegést
 a létezés üres légtérében

ugyanis, ha nőnemű névmás (her) vonatkozik is a nagy kezdőbetűvel írott Szépségre, az angolban a platóni formára, ideára (eidoszokra, képekre) vonatkozik „a tiszta örök forma”, nem alakra, ami angolul *shape* lenne. A költő kettős metaforája – kötél-táncos és toronyugró: kontraszt, az egyik nem esik le, a másik leugrik, de levitál – illik arra, amit az olvasó lát: ugró nőt az ugró torony magasában és nagy S betűt, ami nem egy szép nőre, hanem két ellentétes, valójában kontrér, vagyis diszharmonikus képzzettel utal a költői szépre. Ez megfelel Breton *Nadja* utolsó mondatának: a szép konvulzív. A vers az egzisztencialista emberfelfogás gondolata szerint fogant, erre utal eredetiben az utolsó verssorral kiemelt *existence* szó.

A fordítások mindig jól olvasható versek és amelyeknél olvashattam az angol eredet, megbízhatóak, legtöbbször nagyon jók. Az éppen említett versben fordíthatatlan szóösszetétel, amit Gyukits „sasként szárnyal”-lal fordított, a magam pontosabb „saslebegés” se jó, csak azt gondolom érzem, hogy jobban sugallja a széttárt szárnyakat, amelyekkel lebeg, nem szárnyal a madár. Csak egyet említek még, ami csak egy szó fordításának a problémája és a két nyelv közti különbségből fakad, ez nem ritka. „A test hasznosításai” verscím eredetije: „The uses of the body” csöppet se furcsa, olyasmit jelent, hogy: amire a test használható, vagy: mire jó a test; nem használati utasítás, hanem alkalmatosság.

A Paul Astertől fordított *Auggie Wren karácsonyi története* – ebből készült és eléggé hüen a *Smoke* című nagyszerű film, Harvey Keitel játssza Auggiet –, úgy tűnhet, nem tartozik a beat utókorhoz, és mégis, amit már a történet (story) szó is jelez, Dickens *Karácsonyi mese* (tale) történetének nagyon is új variációja. A szöveg fele ugyanis Auggie-vel foglalkozik, aki éveken át ugyanegy utcasarokról naponta egy pillanattal felvételt csinál és ezeket gyűjti össze. Az elbeszélő, aki író, nem érti, mire jó az egész. Aztán rájön, miután „belemerült” a másik „művészetébe”: „Már nem unatkoztam, és nem voltam tudatlanságra kárhozzatva, mint az elején. Rájöttem, hogy Auggie az időt fényképezte, a természetes időt és az emberi időt, úgy, hogy kiállt a föld kicsi sarkára és magáévá tette.” Ahogyan történetében az elbeszélő, aki nemcsak arra jött rá, hogy Auggie mit csinált, hiszen: „mintha olvasott volna a gondolataimban, Shakespeare-től idézett egy sort: 'Holnap és holnap és holnap – gügyögte a bajusza alatt – az idő saját ütemében halad.' Ekkor értettem meg, hogy Auggie pontosan tudta, mit csinál.” A történetet a történetben nem is jelzem, nagyon jó. Amit Auggie csinál: az időt fényképezi, a természetes és az emberi kettősében, amelyben ezúttal az emberi idő nemcsak a járókelőké, hanem azé is, aki fényképezi őket a természetes időben, ami egyszerre ugyanaz és más-más, mint az egyre múltó és mindig jelen idő. A legapróbb részletekig menő „naturalista” pontosság a rögzíthetetlenről, sűrítetetlenről, illetve csak az értő, érzékelő és érző megélésben, térben kiterítve.

Nem hozok több példát a kötet első feléből, visszatérő témák-motívumokról, jellegzetesek: isten, ember halál, a megállíthatatlan létezés torlaszai: szaggatott parlandoban, viszont a megállíthatatlant, a sodrását gyakran élteti, dübörgi a jazz ritmikája, motívuma, örvénye Castrónál „A férfi aki belenézett Coltrane trombitájába” nagyszerű vers, Kaufmannál képek sodra és örvénye, Gregory Corsonál az élet parttalanja, a halál: „Ó milyen felelőséggel / terheltelek meg Gregory / Halál és Isten / Nehéz nehéz nehéz”.

A halál a kötet mások felében vissza-visszatér, de másként. A fiatalabb költőknél számomra legerősebb példa Larry Sawyer:

A sivatagi homokban
rekedt hajónak
egy héten belül
vissza kell tértie
az általános rossz közérzet kikötőjébe

...

El kell viselnem szívemben
a hamarosan érkező mélységes halált
El kell jutnom utolsó napjáig a mindennapoknak,
amikor megmerevednek a csillagok az éjszakában

vagyis amikor már meghalt, aki megláthatná? Vagy amikor már a versbe jutottak? Jó vers, csak azt lehet felvetni, hogy nem veszi be a versbe a verset, mint maradandó, örök-ké visszatérő csillagot, a művészetet, mint végső, egyedüli transzcendenciát (Nietzsche), amit szerzője csak remélhet, nem élheti meg. Ezzel viszont, nekem, ennek az olvasónak úgy tűnik, a kötet költői is tudatában vannak, csak az idősebbeknek a pillanat elsődleges, az a pillanat, amelyikben a *vers* hangzik, elhangzik, a toronyugró sasszárnyain a levegő üresében lebeg. Ezt nyilván tagadják az intertextualitás tudósai, megfelelkezve a mindig egyetlen versről, ha/amikor/amíg érződik. Dinamikája magába vonzza a teljes figyelmet, ha érezhető. Az Ikaruszok persze nem levitálnak. Az expresszionista Gottfried Benn, az üvegfüvóval példázódott, aki lepöccenti az elkészült alkotást a fúvócsőről: a lélegzete alkotta, de az már nem ő.

Sawyer meggondolt verscíme egyébként nem jó a fordításban *And not unnoticed what shipreck comes* magyarul *És nem észrevétlenül ami hajótörés jön* ami más, mint *És nem lehet észrevenni, milyen hajótörés érkezik*, éppen az ellenkezője, azt jelzi, hogy nem észrevétlenül jön, csak nem veszik figyelembe.

Emberi figyelmetlenségre utal Samantha Thornhill verse is *Óda a meztelencsigához*, *Ode to the Slug*, aminek szótárilag jó a fordítása, bár a *háztalan* talán jobban jelezné a természetes védetlenséget. Nem fordítható viszont a *slug* második jelentése: *semmit tevő* vagy *naplopó*, ahhoz illik az esztiválás szó, ami a hibernálás szava a puhatestűeknél (is). A vers első felében arra vonatkozik, fiatalon az iskolában hibernált, vagyis naplopó volt. A nyálkára a csupasz csigának a kiszáradás ellen, az öntevékeny élethez van szüksége, a verssel szóló attól undorodott:

te tanítottad
meg nekem ezt a szót:
esztiváció –kiválasztani
a védelmező nyálkát,
és elrejtőzni, kösz.
Most már tudom,
gimnázium alatt
végig
esztiváltam.

Nem olvashattam az eredeti angolt, ha tévednék, akkor a fordító a szerzővel tévedett, de sok versből olvasható hasonló tanulság. Abból a versből is, amelyiknek magyar címe: *Darázs – Fehér angolszász protestáns*. Ezt csak az érti, aki tudja, hogy a csupa nagybetűs WASP: a white anglo-saxon protestant, (fehér angolszász protestáns) rövidítése. Ebből érthető a rábeszélő biztatás a vers végén: „Higgy abban, hogy a papírszárnyú zümmögés / egyre gyengül, és lassan olyan halk lesz, hogy / már csak a te éneked hallható.” Ebben a szelíden militáns versben jelen van a prérifarkas, amelyik Heather Cahootól verscím is *Prérifarkas és a kereszt*:

Figyeld a prérifarkast, emelt fejjel üdvözlí az éjszaka
dalát boszorkányhajra hasonlító fekete famohán át.
Elviszi a testbe zárt
leíratlan
üzenetet. Mint a madarak, gyűrű nyakú

és elegáns, sikolya igazolja a valószínűt/lent.

...

A gyógyító, aki hosszú köpenyes embereket látott,
egy kereszt jelét látta.

...

De még mielőtt az erdő elparáztott
Látomásként emelte karjait az ég felé.

Míntha ez a vers inkább ambivalens lenne, mint lemondó, amilyen Kim Shuck verse: *21. századi meditáció*:

Az emlékezés szellemei szavakkal
Téli napokat adnak nekem
Soha nem tanították sejtjeimnek azt
A nyelvet amin nem tudok beszélni
Az emlékezés leányai és

Hazaárulás

Meditáció
hang nélküli énekek története
Vagyok
Kő vagyok
Hasadt kő.

Egy cseroki indián költő estében lényeges megjegyezni, hogy a „hazaárulás” szóval fordított angol *treason* szó nem foglal magában olyan jelentést, amilyen a *haza*, annak az országnak elárulását jelenti, amelyiknek valaki hűséget fogadott. (Az aradi vértanúk nem hazaárulók voltak.) A *haza* szóval visszaélés mindennapos. „Haza csak ott van, hol jog is van / S a népnek nincs joga”, viszont „Szerte nézett s nem lelé / Honját a hazában”. Az indián költőnek Amerikában a némasága, elnémultsága az árulás, neki az államhatárok és a *hivatalos* nyelv nélküli föld a honja, nem egy ország.

A mexikói származású Herrera helyzete csak hasonló, így versének címe *I walk back nowhere* nehezen fordítható magyarra, a *Sehova nem megyek vissza* cím nem fordítja igazán, amit a vers első sora megfordítva mond: „Sehova – nem megyek vissza.”

Érdekesen játékos vagy paradox és ezzel jellegzetes metaforák találhatók Eileen Myles verseiben. Az *Időjárás* című így kezdődik: „Már oly régóta / olyan nő vagyok / aki jobbára egyedül él” és így végződik: „Amit tudsz / az van. Már régóta / a saját utamat / járom.” Hangsúlyok nélkül kétértelmű a mondat: *Amit tudsz, az van*. Illetve: *Amit tudsz, az van*. Ilyen a *Tinta* című verse is, kezdete: „Félek / émelegyek de tényleg / az irántad érzett szenvedély / még mindig a reggel fehérségével ringatja testem / szeretni téged a legmagányosabb dolog amit ismerek” és érdemes lenne az egész verset idézni és kommentálni, olyan elbűvölő a kétféle olvasat ambivalenciája: tinta-e a megszólított vagy ember. És milyen a megszólaló nő?

Natasha Thretewey, egészen máshogyan kettőz a *Mitosz* című versben, és mesterien. Ezt egészében kell idézni:

Aludtam, amikor haldokoltál,
olyan volt, mintha átcusszantál volna egy nyíláson,
egy vájaton, amit alvás és sétálás között én készíték,

az Ereboszban, ahol tartalak, ahol egyre próbállak
megtartani. Holnap ismét halott leszel,
de az álmokban élsz. Ezért próbállak visszahozni

a reggelbe. Nehezen alszom, nyitott szemmel,
forgolódom, érzem, hogy nem követsz.
Újra és újra ez az állandó cserbenhagyás.

*

Újra és újra ez az állandó cserbenhagyás:
nyitott szemmel, érzem, hogy nem követsz.
Visszatérsz a reggelbe, nehezen alszom, forgolódom.

De az álmokban élsz. Egyre próbállak megtartani.
Holnap ismét halott leszel. Az Ereboszban,
ahol tartalak – egyre próbálkozom.

Amit alvás és sétálás között én készíték.
Olyan volt, mintha átcusszantál volna egy nyíláson,
egy vájaton. Aludtam, amikor haldokoltál.

Deborah Landau egyik versének a címe: *A csend hirtelen lesz és tartós* eredetiben: *The Silence Will Be Sudden Then Last*, ami: *A csend hirtelen lesz aztán végső*, vagy: *hirtelen aztán végső/utolsó lesz* (az „asztán” nem hagyható ki, nem „és”, a *tartós* viszont *lasting* lenne). Másik versének a vége is frappáns:

Az esküvőnek vége.
A nyárnak vége.
Élet, ezt légy szíves magyarázd meg.

Ezt a könyvet szinte félig kiolvastam.
Erre nincs gyógyszerem,
mondta az orvos.

Nos, ezek a versek nekem nagyon jók, viszont csak abban beat-származékok, ahogyan mondják (nekem), amit mondanak. Ez az utoljára idézett különösen egyszerű, sallangmentes, kimért, egy semleges hiány, illetve szótlanság, kijózanodás. Semmi kéztördeles, Kaufmannál sem. Viselnéd a szemem? Kérdés, válasz nélkül.

Nagyon tudom ajánlani ezt az antológiát, a fordítót, és a verseket válogató szerkesztőt. Egy másik kultúra másféle költészete, jó tolmácsolásban. A másféleséget lezárásként most az Ukrajnát szétbombázó és felégető háború idején az egyik Ferlinghetti verssel jelezném. A fordítás nagyon hatásos és jó, csak az angol cím és a versben végigvezetett felszólítás *Pity the nation* azt is jelenti: *Szánd meg a nemzetet* vagy *Légy könyörülettel a nemzet iránt*, ami egybe hangzik a vers végével és megadja az egész vers hangulatát.

Kár azért a nemzetért

Pity the Nation

Kár azért a nemzetért
amelynek népe birkák
akiknek pásztoraik megrészérvérik őket.
Kár azért a nemzetért
amelynek vezetői hazudoznak
amelynek bölcséit elnémították
amelynek bigottjai kísértének a rádióhullámokon át
Kár azért a nemzetért
amelyik nem emeli fel a hangját
kivéve ha hódítókat kell dicsérni
és ha hősként ismerik el a zaklatót
akinek erőszakkal és kínzással
elért világhatalom a célja
Kár azért a nemzetért
amelyik csak egy nyelvet ismer
és csak egy kultúrát ismer el
Kár azért a nemzetért
amelyiknek pénz a lélegzete
és a jóllakottak álmát alussza
Kár azért a nemzetért
Ó
kár azokért az emberekért
akik engedik, hogy aláássák jogaikat
és megfosszák őket szabadságuktól
Ó
Hazám könnyezem érted
szabadság édes földje

András Sándor 1934-ben született Budapesten. A washingtoni Howard University tanáráként dolgozott. Költő, irodalomtörténész, esszéista. Jelenleg Budapesten és Nemesvitán él.

Párizstól Orosházáig

Justh Zsigmond: *A puszta* könyve

Bár nem állandósult a magyar irodalom emlékezetében, de érdemes számontartani, hogy az 1890-es évek egyik sajátos, egészen egyedi sorsot bejáró sikerkönyve volt Justh Zsigmond novellaciklusa,¹ akár a kiadások számát, akár az egykorú kritikai visszhangot tekintjük is.² Ráadásul a kötet a magyar irodalom egyik, nemzetközi visszhangot kiváltó darabjának számít, még ha ez a visszhang csak a kortárs francia irodalom közegét jelenti is. A korábban magyar folyóiratokban és magyarul megjelent írások összerendezésével kialakított mű ugyanis egy francia kiadó, Alphonse Lemerre felkérésére született meg, rögtön két változatban.³ A francia nyelvű kötet⁴ éppúgy, mint a magyar,⁵ 1892-es dátummal jelent meg (a magyar kiadás még 1891 őszén: október 31-én már dicsérettel ismertetés látott róla napvilágot),⁶ ám ezek nem egyeznek meg egymással: a kötetek részben más írásokat tartalmaznak. A magyar kötet nyitóírást Justh a francia verzióban elhagyta, viszont ez utóbbihoz hozzáfűzött néhány egyéb szöveget is.⁷ Nem lenne érdektelen feladat értelmezni a két kiadás eltérő poétikai jelentését, de ez máskor elvégzendő feladat, s a korabeli francia kontextust mélyen ismerő irodalomtörténészt kíván.⁸ Most csupán a magyar változatot kívánom szemügyre venni. Annál is inkább, mert Németh G. Béla több évtizedes, legendafoszlatoznak szánt Justh-tanulmánya, amely meglehetősen elmarasztalóan nyilatkozott az életműről (természetesen nem indokolatlanul), kizárólag *A puszta könyve* utáni regényeket vette számba, s erről a ciklusról még csak említést sem tett.⁹ S ilyenformán óhatatlanul a Justhnál domináns módon meglévő, de inkább csak később felerősödő teoretizáló elvontság felől olvasta a szépirodalmi műveket is, s marasztalta el őket kisebb vagy nagyobb mértékben. Ebben egyébként szinte ugyanazt a szerkezetet követte, amit annak idején 1937-ben Halász Gábor nevezetes esszéjében¹⁰ – s ez aligha véletlen: Németh G. Béla akkor, amikor egy „legenda” szétfoszlatására törekedett, nyilván Halász (és a Nyugat köre) hagyományértelmezésével helyezkedett szembe, s ez a vitapozíció határozta meg tanulmányának retorikai szerkezetét is.

Bodnár György – megfontolván az addigi recepció, így Németh G. Béla tanulmánya tanulságait – átfogó könyvében fölvetette azt a lehetőséget, hogy Justhnak esetleg

nem is a regény lett volna a leginkább testhez álló műfaj: „Felvetődik tehát a kérdés, hogy vajon nem a zártabb novellakompozíciókban kell-e keresnünk Justh időtálló értékeit – követve e tanulmány előfeltevését a magyar modernség és a novella egymásrautaltságáról az epikus ábrázolásban. Más szóval: vajon nem regényei áldozata lett-e Justh Zsigmond, regényei pedig ugyanazoké az okoké, melyek széttöredezték a magyar nagyepika világképét és regényiségét s a novella felé terelték a korfordulót megsejtő írókat?”¹¹ Ezt a fontos felismerést azonban Bodnár elemzései nem aknázták ki igazán: a kötetek kompozicionális elemzésétől ugyanis a továbbiakban inkább eltekintett, s csak egyes, kiemelt novelláknak szentelt több-kevesebb figyelmet.¹²

Érdemes tehát másféle aspektust választani ennek a kötetnek az elemzésekor. Az a szempont, amely eddig nem került előtérbe – noha szórványos említését nem nélkülözte a recepció – az az, hogy *A puszta könyve* az irodalmi regionalizmus áramában keletkezett, annak egy speciális példája;¹³ nem kezdeményezője, hanem folytatója egy ábrázolási tradíciónak. *Ezen belül* újító jellegű: nemcsak azért, mert egy olyan szűkebb régiót tüntet ki a figyelmével, tudniillik Békés megyét, amelyre korábban nem irányult ilyen figyelem (voltaképpen később sem).¹⁴ Ez ugyanis még csak önálló, markánsan elkülönülő néprajzi tájegységnek sem tekinthető¹⁵ – a kötetben ábrázolt táj, Orosháza és környéke, része az Alföldnek, s ez azt is jelenti, hogy az itteni „puszta” leírása az Alföld korábbi irodalmi reprezentációnak a hagyományába illeszthető bele.¹⁶ Viszont Justh mindehhez úgy nyúlt hozzá, hogy sem explicit módon, sem intertextuálisan nem utalt az Alföld-képzetnek az átfogó hagyományára.¹⁷ Ami azért is külön érdekes, mert nem sokkal később egy körkérdésre adott válaszában a számára legfontosabb hét könyv egyikeként Petőfi verseit nevezte meg, s kifejezetten a regionális tájélmény szempontjából indokolta meg a választását: „Majd a Nilus partján egyszerre csak bele szaladt lelkembe a távoli pásztortüzek fénye, s belebolondultam Petőfi-be; de egy élet folyamára.

Az ő könyve haza vitt s éreztem: a cosmopolitából magyar ember lett hatása alatt. Néki köszönöm a pusztát, néki, hogy a népdal mélységes világát érzem. Néki, hogy otthonom van, hogy mindenünnen haza, haza vágyok. – – –”¹⁸

Ez, a sajátos – s persze leszűkítő – Petőfi-értelmezés nem egyedülálló ugyan a 19. században, de markáns megfogalmazása akár általánosságban is figyelemre méltó (hogy tudniillik Petőfi kizárólag egy tájélmény megfogalmazása miatt válik kiemelkedő irodalmi jelenséggé s kerül be a legfontosabb könyvek szerzői közé). Ennek a vallomásnak az ismeretében viszont még érdekesebb az a hiány, amely *A puszta könyvében* megfigyelhető, hiszen ott egyáltalán nincs utalás Petőfire.

A magyar és a francia változat egyik leglátványosabb különbsége abban ragadható meg, hogy a magyar változat első írása Párizsban játszódik, s a kifáradó, eredeti dinamizmusát elvesztő, nyugati civilizációt szembesíti az itt nosztalgikusan felidézett pusztával. Ahogyan ezt a novella zárómondatai összegezik is: „A puszta győzedelmeskedett Páris fölött, a reggeli napsugár elmosta az éj illatos, beteg világát. Ti már mind pihenésre vágytok, és mi ébredünk!”¹⁹ A szembeállítás – nem túlhangsúlyozott, de jelenlévő – ideológiai, szociáldarwinista felhangja mellett azonban ennek van egy másik fontos narratív funkciója is, amely a francia változathoz kimagad: a párizsi környezetben a magyar zene és nóta lesz az az auditív emlék, amely felidézi a győzedelmes pusztával emléket (természetesen teljes erővel csak a narrátorban, akinek ez személyes emlék is, de bizonyos mértékig azokat is sejtelemre indítja, akik nem magyarok). A ciklus egészében ezek után komoly, visszatérő szerepe lesz az éneknek vagy a felidézett

zenei utalásoknak – míg az utolsó előtti írás (*A puszta bölcse*) egy olyan találkozásnak van szentelve, amelyben a narrátor a süketnéma Franyó Miskával találkozik, aki teljesen és születése óta el van szigetelve a hangoktól. Azaz a ciklus egésze a hallástól a némaságig ível. Az utolsó előtti novella címe pedig éppen azt a Franyó Miskát minősíti bölcsnek, aki némasága és süketisége ellenére nem boldogtalan s képes a kommunikációra is – miközben ez a kapcsolatteremtő képesség inkább médiumnak mutatja Miskát, hiszen neki maga a narrátor kölcsönzi a hangját, a Miska gesztusaiból kiolvasható közlendőket rendre ő illeszti bele a novellába. Ilyenformán pedig a bölcsesség is abban áll, hogy a süketnéma fiú szinte szuggerálja a narrátor létösszegző és a megnyugvás felé mutató gondolatait. Ez pedig a ciklus egészében teljeseedik ki. Az első novellában a narrátor Párizsban van, a cigányzene idézi föl neki a „pusztát”, majd az ez után következő történetekben rendre feltűnik mint a „puszta” lakosa, aki tanúja az ott megtörtént eseményeknek; az utolsó előtti történetben, amelyben a süketnéma parasztfiúval találkozik (*A puszta bölcse*), eljutván a csöndig. A fiúval folytatott, furcsa, impulzív és attraktív gesztikulációra (s nem kidolgozott jelnyelvre) épülő dialógusból derül ki, hogy a narrátor tüdőbeteg, amely egyértelműen a halállal való eljegyzettség jelzése:²⁰ „Aztán hirtelen hozzám fordult, a mellemre szegezett mutatóujjal megtudakolta: szoktam-e én is vadászni. De amint megkértdte, már meg is értette, hogy nem: »Igaza van!» A tekintete szomorúságában ki volt fejezve, hogy tüdőbajos embernek nem való ez a mesterség.”²¹ Az utolsó írás pedig a *Búcsú* címet viseli, amely nem egyszerűen a gyermekkor otthonos világától való búcsúként érthető (mintegy annak párhuzamát, ahogyan a kötetnyitó írás Párizstól vesz búcsút a puszta kedvéért), hanem az élettel való búcsúvétel is: „A dal elhangzik, szomorúsága bevilágítja azon ismeretlen meredek ösvényeket, amelyeket be kell még járnom; elvisz oda, hol más az élet és más az elmúlás.”. S ezután olvasható a szimbolikussá emelkedő, összegző zárómondat: „Ifjúságom bölcsője, álmaim tündérvilága, édes otthonom, Isten hozzád!”²²

A kötetbe foglalt írások egy része nem tekinthető hagyományos novellának, némelyiket állapot- vagy tájleírás tölti ki. Aligha véletlen, hogy az *Asszony szava Isten szava* volt az egyetlen olyan történet, amelyet viszonylag kis beavatkozással Justh dramatisálni tudott, s belekerült a tőle alapított pusztaszentornyai parasztszínház repertoárjába²³ – ugyanis ez volt az igazán kevés, valóban konfliktusos szerkesztésű novella egyike a kötetben. A kötet egészében viszont – a cselekményesség kiküszöbölése ellenére is – meg tud képződni egy olyan narratív szál, amely kiemelten a narrátor személyes pozícióját rajzolja meg. Azaz Justh sajátos és poétikai érdekű módosítást hajt végre az irodalmi regionalizmus egyik, Mikszáth *A jó palócok* című műve nyomán reprezentatív műfaján: Mikszáthnál egy táj lesz az a keret, amelyben az ott élő emberek közössége megjelenik, s ez válik a mentalitást és morált meghatározó erővé; Justhnál mindez a narrátor személyében összpontosul. Nála nem a közösség lesz a legérdekesebb (vagy legfontosabb), hanem a határozottan kívülálló narrátornak az ennek kapcsán kifejtett reflexiói. S voltaképp ez lesz a ciklus egységét megeremtő legfőbb kohézió is.

Ez azért igen érdekes, mert Justh ábrázolt világában nemcsak a táj tűnik fontosnak, hanem a felekezeti hovatartozás is: hőseiről visszatérően az derül ki, hogy többnyire nazarénusok. Meglenne tehát az a lehetőség, hogy e köré a sajátos, neoprotesztáns etika köré építse ki világának az egységét – azonban nem ezt teszi. Ezért nincs igaza Németh Lászlónak, amikor ebben eszményítést vél felfedezni (vagy mértéktartóbban fogalmazva: lehet, hogy igaza van, de megállapításai bizonyosan nem erre a novellás-

kötetre érvényesek, noha retorikailag éppen ennek kapcsán hozta szóba): „Sokat foglalkozott az Orosháza körüli nazarénusokkal, valami népvallást szimatolt bennük, az elhagyott nép törekvését a felemelkedésre, lehet, hogy Tolsztoj hatása alatt, de lehet, hogy Tolsztojéhoz hasonló állapotnak engedve.”²⁴ Németh ezekben a sorokban valószínűleg öntudatlanul is Justh egyik későbbi cikkének az állításait vetítette vissza erre a kötetre²⁵ – nem jogosan, mert abban a poétikailag megformált világképben, amelyet *A puszta könyve* reprezentál, más a helyiértéke a nazarénusok szerepeltetésének. Justhnál az ábrázolás legfőbb eleme a nazarénus világfelfogás ütközése a kívülállók szemléletével. Ilyen egyébként a narrátor is, aki sokat tud a nazarénusokról, nem furcsálkodik rajtuk, de közéjük sem tartozik. A novellákban pedig a szigorú és aszketikusnak tűnő elvek rendre ütköznek a bűn lehetőségével: az ivás, a dohányzás vagy éppen a házasságtörés jelenségével, és noha mindezen eseteket a nazarénusok el tudják rendezni saját rendszerükön belül (kijelölve a bűnös helyét a megtérítendő vagy éppen örök kárhozatra szánt személyek között), s a nazarénusok világának az ábrázolása nem nélkülözi az iróniát és a távolságtartást sem – gondoljunk csak *A Süle Klára lakója* című novellára, amelyben a kárhozattól megmenteni akart asszony, Milly poggyásza tartalmától megfosztva kénytelen visszamenekülni nazarénus szállásadójától Nagyváradra.²⁶

Persze az irodalmi regionalizmus tradíciója szerint a táj és a vallás (ezúttal a nazarénusok hite) egymással korrelációban állhat (Mikszáthnál hangsúlyos volt a palócok katolicizmusa),²⁷ s ilyen módon összefügg az eszményivé váló, mert természetesen bizonyuló pusztai világnak a hanyatló Nyugattal szembeállított képével. Ám ez is a narrátor mindenhol kívülállónak bizonyuló, értékelő reflexióival kapcsolódik össze. Justhnál amúgy sokkal kevésbé, inkább csak a jelzés szintjén van jelen az a metaforikus, illetve szimbolikus szerkesztés, amely az egyik novellából a másikba helyez át bizonyos szereplőket, hogy ezáltal hozzon létre hálózatot, szinte regényszerű összefüggést biztosítva a ciklusnak. Itt ez néhol felvillan. Zana Zsuzsi például egy novella főhőse (*Zana Zsuzsi megtérése*),²⁸ amelyben a korábban viharosan élő, szeretőket tartó asszony szembesül saját maga öregedésével, és korának megfelelően kezd el viselkedni: „Ettől a naptól Zsuzsa néninek hívatta magát, a csapszéket bezárta, tanyást fogadott, ő maga eljárt szerdán és szombaton a nazarénus gyülekezetbe imádkozni.”²⁹ A később olvasható, *A Süle Klára lakója* című elbeszélés megerősíti, hogy az itt leírt fordulat vég-

leges: a nazarénus Klára a nála megszálló vendéget egyre nagyobb gyanakvással figyeli, s ezt a narrátor úgy érzékelteti, hogy Klára Millyt Zana Zsuzsihoz kezdi hasonlítani. „Klára e perctől gyanakodni kezdett. Nem tudta miért, de úgy érezte, hogy a lakója rossz úton járt eddig. Hisz festi még az arcát is – akárcsak a Zana Zsuzsi a megtérése előtt!”³⁰ A nem-kronologikus szerkesztést azonban az bizonyítja, hogy a ciklusban majd kettővel ezután szereplő novella (*Leánynéző*) úgy kezdődik, hogy a korábbi novella végén bezárt csárda még nyitva van, s Zana Zsuzsi – így, ezen a néven – egyik szeretőjével táncol: „A Zana Zsuzsi csárdájában szól a banda, perdülnek a szoknyák, peng a sarkantyú. [...] Zana Zsuzsi ott járja kényesen, a huszadik szeretőjével, a laposi részes fiával.”³¹ Mivel éppen az ezt megelőző elbeszélésből (*Az elkárhozott*) egyértelműen kiderül, hogy egy nazarénus a megtérése után semmiképpen nem eshet bűnbe, mert akkor kitaszítja a közösség, s az örök kárhozát a jutalma,³² ez a novellakezdet csak úgy érthető, mint ami még Zana Zsuzsi megtérése előtt történt, ahogyan ezt a névválasztás is jelzi (Zana Zsuzsi versus Zsuzsa néni). Az időrend ilyen látványos felfüggesztése természetesen együttjár azzal, hogy az állapotyszerűség érzékeltetése más elemek révén valósul meg – a leginkább a természetleírások időtlen állandóságot érzékeltető, epifánikus jellege segít ezt kiteljesíteni. Hasonló megoldások jóval nagyobb sűrűségben és átgondoltabb poétikával lennének idézhetőek Mikszáth *A jó palócok* című novelláskötetéből (gondoljunk csak Vér Klára szerepére és többszöri említésére a novellaciklusban, *A bágyi csodától egészen A szegény Gélyi János lovaiig*).³³ Justhnál ez az eszköz a továbbiakban, tehát *A puszta könyve* utáni időszakában is jelen volt: az 1895-ben, már halála után megjelent kötetének, a *Delelő és egyéb elbeszélések* címűnek leg hosszabb, címadó írásában (*Delelő*) visszatérnek a korábbi novelláskötetből ismerős nevek: Süle Klára, Guba János, sőt, még egyik regényének címszereplője, Gányó Julcsa is felbukkan ebben az elbeszélésben.³⁴ Az írói alakításmód hasonló megoldásai tehát nyilvánvalóak Mikszáth és Justh között, mint ahogy az is, hogy a két írónak eltérő célból van szüksége ugyanarra a megoldásra: Mikszáthnál a közösség virtuális egységének és a közösségi tudat emlékezethez fűződő viszonyának az ábrázolásáról van szó, míg Justhnál ezek a vonatkozások gyakorlatilag hiányoznak, nála inkább az idő megállításának a gesztusa dominál.

A puszta leírása mindig a Teremtés utáni közvetlen, ősi, kezdeti állapotot idézi, s így a kötet explicit utalás nélkül is erősen kötődni látszik a fiziko-teologizmus hagyományához, amely a Teremtés fenségéből az Úr nagyságára képes következtetni³⁵ – voltaképpen ennek profanizált változatát valósítja meg Justh könyve. Ám az így föl villantott idill veszélyeztetettnek és a megszűnés előtti pillanatot idézőnek bizonyul. Ahogy a Gyopárost megőrkítő, csak leírást tartalmazó *Délben* lezárásaképpen olvashatni: „Siessetek, hogy későn ne jussatok majd is is! Mert a poshadó civilizációk undorító gőze már rálehel a fajra. Lelkökre lassan-lassan ráhúzza a titkolódzás, a nyugtalanság, a megismerés darócköntösét. És rá fogja vonni a testeikre az álszemérem természetelenedes kényszerubbonyát.”³⁶ Ez pedig összekapcsolódik a narrátor saját pozíciójával, a búcsúzás állapotát rögzítő melankóliával – hiszen csak az ő számára, az ő szemléletében mutatkozik ilyennek ez a világ, azaz mindez eltűnik, ha ő is kilép innen. A ciklusban éppen ezért kap helyet a halálhoz való viszony, hogy ebben a paraszti közösségben mennyire természetes az elmúlás is: talán ez a legfontosabb poétikai funkciója annak, hogy a ciklusban helyet kapott az *Anyaföld* című novella, amelyben a narrátor szembesül egy gombamérgezésben elhunyt családdal, s azzal, hogy az egyik haldokló

a biztos halál tudatában hogyan meséli el a tragédiájukat, s hogyan képes imádkozva meghalni. Ennek a viszonyulásnak a summázata az egyik tételmondat: „Milyen egyszerűen halt meg!”³⁷ A temetés leírása pedig ezt a benyomást mélyíti el a narrátorban, s vezeti vissza mindezt a természetleírás segítségével a moccanatlan és minden emberi beavatkozástól mentesnek bizonyuló táj nyugalmáig.

A könyv a pusztáról akar beszélni, s nem a faluról. Ennek van szociológiai háttere és mélysége is. Hiszen Békés megyében, az ábrázolt tájékon hagyományos értelemben vett falu nem nagyon volt. (Aligha véletlen, hogy évtizedekkel később Darvas József a következő címmel írt szociográfiát szülővárosáról, a Justhtól is emlegetett Orosházáról: *A legnagyobb magyar falu* – ez a címadás óhatatlanul azt fejezi ki, hogy Orosháza igazából *nem* falu...) Ezért aztán a falu mint közösség sem kap helyet a novellákban – ennek mintegy a helyére lép közösségképző erőként a nazarénus vallás. Sokkal inkább a család közege mutatkozik fontosnak több írásban: a férj és feleség közti viszonynak több variációja is feltűnik itt. Kezdve a családi harmóniától (az *Anyaföld* első fele) a feleségtől irányított és aztán ellene föllázadó Bús Mihályon át (*Az elkárhozott*) egészen a férjétől elűzött feleség képéig (*Asszony szava Isten szava*). S hát idetartozik a szeretőket tartó, majd egykori kedvesére sokáig váró Zana Zsuzsi sorsa is (*Zana Zsuzsi megtérése*) vagy éppen a három szeretőt is tartó, s a három közül sokáig választani nem tudó, aztán mégiscsak döntésre kényszerülő Guba János (*Leánynező*).

Mindez ilyenformán nem egyszerűen a romlatlan paraszti világ idealizálása – már csak azért sem, mert a romlás, a bűn itt is jelen van, csak mindez elhelyezhető és lokalizálható (ezt éppen a nazarénus világfelfogás következtében teszik meg a hősök). Justh a népi irodalom egyik olyan előfutára, amely a későbbiekben kiszorul, s nem válik dominánssá, de még csak hagyománnyá sem – igen érdekes helyzet, hogy miközben a kötet címe szinte megelőlegezni látszik a 30-as évek népi szociográfiáinak egyik legjobb darabját (*A puszta könyve* – *Puszták népe*), tradícióként ez az 1890-es évekből származó írói vízió nem látszik jelen lenni a későbbi népi irodalom hagyománytudatában. (Bár Justh kapcsán Bori Imre utalt Illyésre, mondván, hogy a *Puszták népéig* ő az első, aki hiteles képet ad a „gányók”-ról – igaz, ő nem erre a kötetére, hanem a *Gányó Julcsa* című regényére célzott...) ³⁸ Persze ne feledjük: az a „puszta”, amelyről majd Illyés beszél, egészen más lokális tér és szociológiai képződmény, mint amelyről Justhnál szó van. Justhnál ez inkább és eredendően földrajzi entitás, Illyésnél – híven az eltérő dunántúli fogalomhasználathoz – uradalmi major, amely a cselédekletformának a kerete. ³⁹ Azaz aligha van átjárás az egyik „puszta” képzetéből a másikba, legföljebb a homonimák felületi szintjén, így az sem csodálható, hogy Illyés nem asszociált arra, hogy a tőle választott kötet cím egy néhány évtizeddel korábbi magyar novelláskötet címére emlékezett.

A hagyománytudat szempontjából fontos, hogy Németh László az 1930-as években, a Nyugat „elődeiről” értekezvén, számon tartotta Justh teljesítményét. Igaz, a könyvről szólván Németh inkább távolságtartó, s azoknak a későbbi fejleményeknek a fényében olvassa perspektívikusan Justh ciklusát, amelyek voltaképpen nem tudtak mit kezdeni vele: „Ez az úr meg akarja fejteni, amit tanulmányoz, igazán ismerni akarja a népet. Egyik elbeszélő-kötete, *A puszta könyve*: valóságos felfedező utazás, nemcsak kocsin a pusztán keresztül, hanem megfigyeléseken át a puszta lelkébe is. Egy-egy darabján jól látni, hogy ebben a »tárgyvilagos« íróban a tárgy hogyan alakítja a nyelvet. Ő, aki bonyolult emberek rajzában tartózkodó, színtelen, itt egy-egy esetben, például

a gombamérgezetek leírásában, Móricz bronzszíneit használja. Mint társadalomábrázoló, azt a teljességet ígéri, mely regényírásunkból máig is hiányzik. Széles érdeklődéssel, nagy műveltséggel tompított moralitása egyforma távol áll az úri író leereszkedésétől s a filiszterek csökönyös apostolkodásától.”⁴⁰ Ám ezek sem módosítják alapvetően azt a benyomást, hogy Justhtal nem nagyon tudott mit kezdeni az utókor. Ennek apró jelzése, hogy a magyar népi mozgalmat áttekintő, mindmáig alapvetőnek számító és folytatást csak alig-alig kapó monográfia Justhnak a nevét előfutárként sem írja le, még csak a Békés megyéről is szóló, 1937-es szociográfia, Féja Géza *Viharsarok* című munkája kapcsán sem.⁴¹ Nyilván erősen zavaró helyzet, hogy valaki, mint a kötet narrátora, egyszerre tud úgy jelen lenni teljes természetességgel Párizsban és a csabacsüdi pusztán, hogy sehol sincs ugyan otthon, de ezt a kettős kötődést sem játssza ki egymás ellen – annak ellenére sem, hogy a kötet első írása a következő címet viseli: *A pusztas és Páris*.⁴² A ciklus egésze a narrátor plasztikus megteremtésével és középpontba helyezésével teszi személyessé ezt az ellentéteket egybefogni képes szemléletet – s ehhez nem a szokásos ideológiai premisszák szerint választ kognitív keretet. Tehát sem az elvágódás és a kozmopolita gondolkodás, sem a Nyugattól elzárkózó, a pusztát felértékelő népnemzeti szemlélet nem vonzza önmagában – mindazok az eszmei hatások, amelyek a kötetben kimutathatók, egy személyes érdekeltség révén jelennek meg. Az első írás már idézett zárómondatát is a pihenést kereső Nyugatról s az ébredő pusztáról is ez értelmezi át, illetve árnyalja.

Ehhez kapcsolódva s ennek alárendelten jelenik meg aztán a magyarságot, illetve ezen belül a parasztságot idealizáló szemlélet, amely persze Justh későbbi műveiben is jelen van, s ha onnan nézzük ezt a kötetet, akkor nagy a kísértés, hogy azonosnak tekintsük az itteni mozzanatokot a majdani teoretikus fejtegetésekkel. Ahogyan ezt általánosító igénnyel (de *A pusztas könyvétől* eltekintve) Németh G. Béla megfogalmazta: „Justh esetében az a meghökkentő és lehangoló, hogy a végkövetkeztetéshez, amellyel indul, a földolgozott anyag jórészt a munka végeztével is csak illusztráció marad.”⁴³

Ezt megfontolva és méltányolva érdemes hát azt megemlíteni, hogy *A pusztas könyvében* egyrészt a több nemzetiségű Békés megyéhez mérten még csak a kontraszthatás kedvéért sem bukkannak fel a nem magyar etnikumhoz kapcsolódó szereplők, az említés szintjén sem (pedig az alapul vett térség etnikai viszonyait figyelembe véve, német vagy szlovák, esetleg román etnikummal lehetett volna számolni), másrészt a tökéletes, a Teremtés rendjébe illeszkedő magyar figurák mint még jelenlévő, de veszendő értéként határozatnak meg. Ennek pedig sokkal inkább nembeli és metafizikus jelentése van, s nem ideológiai. Még ha természetesen Justh szociáldarwinista és későpozitivistá indíttatásának – erről Németh G. Béla hosszasan és kárhóztatólag, de sajnos, nem túl konkrétan értekezik – nyilván komoly szerepe van ennek a szemléletnek a kialakításában. Ehhez hozzárendelhetők releváns kontextusok – mint például a Justh környezetébe tartozó, idősebb barátunk, Czóbel Istvánnak a filozófiai munkája⁴⁴ – de aligha lenne helyes, ha ezeknek a valószínűsített kapcsolatoknak a kimutatása helyettesítené a poétikai elemzést.

Mert *A pusztas könyve* azért megérdemli azt is, hogy ne csupán egy akart és vágyott ideológia tételes illusztrációjaként tekintsünk rá.

Amit Justh ebben a kötetben megvalósított, az akkor is igen komoly és figyelemre méltó írói teljesítmény, ha a kötet érezhetően alatta marad önnön lehetőségeinek – hiszen nélkülözi azt a poétikai invenciót, amely Mikszáth egy évtizeddel korábbi no-

velláskötetét jellemezte. Ez utóbbit Hajdu Péter a következőképpen írta körül: „Mikszáth kötete azonban sokkal többet tett annál, mint hogy a Palócföldet irodalmi témává tette. Magát az egy régiót ábrázoló elbeszélésciklust is ő hozta létre (és akadtak is követői, epigonjai ebben a tekintetben).”⁴⁵

Justh azonban nem epigonja lett Mikszáth poétikájának, hanem kreatív továbbgondolója.

JEGYZETEK

- 1 Az alapul vett kiadás: Justh Zsigmond válogatott művei: Szerzői kötetek, szerk. Kiczénko Judit, s. a. r. és a jegyzeteket készítette Kiczénko Judit – Kardeván Lapis Gergely, a *Műkedvelők* című regényt franciából fordította Nagy Judit, Bp., Ráció, 2013 (Kötelező ritkaságok 7.).
- 2 A kötet kritikai visszhangjának bibliográfiai anyagát lásd Dede Franciska, Justh Zsigmond, az irodalmi dendi, Doktori értekezés, Kézirat, Bp., ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Magyar Művelődéstörténeti Program, 2005, 134–136. Maga Justh külön gyűjtötte a könyv francia kiadására vonatkozó leveleket, s ezek megőrződtek a hagyatékban; lelőhelyüket s a neki címzett levelek szerzőit lásd uo. 267. Ez utóbbi kapcsán lásd még Konrádiné Gálos Magda, Egy világhírű francia tudós, Hyppolite Taine két levele Justh Zsigmondhoz 1891–1892-ből, *Békési Élet*, 25. évf. (1990), 2. szám, 237–239.
- 3 A keletkezéstörténet részleteiről lásd Kiczénko Judit jegyzeteit: Justh Zsigmond i. m. 586–587.
- 4 Sigismond de Justh, *Le Livre de la Pousta*, Paris, Ollendorff, 1892.
- 5 Justh Zsigmond, *A puszta könyve*, Bp., Singer és Wolfner, 1892.
- 6 Fővárosi Lapok, 28. évf. (1891), 299. szám (okt. 31.), 2255–2227. A recenzió névtelen.
- 7 Gálos Magda csak három új szövegről beszél: Gálos Magda, Justh Zsigmond művelődéspolitikai törekvései, Békéscsaba, 1988 (Új Aurora kiskönyvtár), 26. Kiczénko Judit jegyzeteiben ezt pontosítja, s négy írást említ, megadván első magyar megjelenésüket is: Justh Zsigmond i. m. 586–587.
- 8 Ezt a munkát annak idején Gálos Magda kezdte meg: Magda Gálos, Sigismond Justh et la Paris: Contributions à l’histoire des relations littéraires franco-hongroises dans la deuxième moitié du XIXe siècle, Bp., Sárkány, 1933. Sajnos, azonban ő sokáig nem folytatta ígéretes kutatásait. Az 1980-as években újra megélenkülő publikációs aktivitása legfőbb produktuma az első könyve után ötvenöt évvel később (!) megjelent, már idézett kis füzete. Újabb eredményként lásd még Dede Franciska i. m. (2005).
- 9 Németh G. Béla, Szemközt egy legendával: Justh Zsigmond epikája = Uő, Századutórol – századelőről: Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, Bp., Magvető, 1985 (Elvek és utak), 220–236.
- 10 Halász Gábor, Magyar századvég = Uő, Tiltakozó nemzedék: Összegyűjtött írások, s. a. r. Véber Károly, Bp., Magvető, 1981, 125–158. A Justhra vonatkozó rész: 149–155.
- 11 Bodnár György, A „mese” lélekvándorlása: A modern magyar elbeszélés születése, Bp., Szépirodalmi, 1988, 157.
- 12 Bodnár György i. m. 161–163.
- 13 Az irodalmi regionalizmus korábbi (és más régióra vonatkozó) jelenségéről lásd T. Szabó Levente, Erdélyiség-képzetek (és regionális történetek) a 19. század közepén = Uő, A tér képei: tér, irodalom, társadalom (Tanulmányok), Kolozsvár, KOMPRESS – Korunk, 2008 (Ariadné könyvek), 13–99. Mikszáthra vonatkoztatva: T. Szabó Levente, Mikszáth, a kételkedő modern: Történelmi és társadalmi reprezentációk Mikszáth Kálmán prózapoétikájában, Bp., L’Harmattan – Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2007, 13–31.
- 14 A Békés megyére vonatkozó irodalmi tradíció nem egy határozottan körülírható régió megleteként fogható föl, hiszen a hagyomány töredékes és nem kontinuuus; erről győznek meg a következő két kötetes tanulmánykötet dolgozatai: Elek László, Művelődés, irodalom Békés megyében, I. kötet (A XVI. századtól a XIX. század derekáig); II. kötet (A XIX. század derekától az 1880-as évekig), Békéscsaba, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1985 (A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 9. és 13.).
- 15 Erről lásd általában: Kósa László – Filep Antal, A magyar néptáji-történeti tagolódása, Bp., Akadémiai, 1975 (Néprajzi tanulmányok).
- 16 Ennek különböző aspektusairól lásd Dukony Mária, Az Alföld a német irodalomban, Bp., a szerző kiadása, 1937 (Minerva-könyvtár 110.); Albert Réka, A nemzet tájképe: Történeti-antropológiai elemzés = Albert Réka – Czoch Gábor – Erdősi Péter (szerk.), Nemzeti látószögek a 19. századi Magyarországon. 19. századi magyar nemzetépítő diskurzusok, [Bp.], 2010 (Atelier könyvtár), 179–211.; Sinkó Katalin, Az Alföld és az alföldi pásztorok felfedezése a külföldi és a hazai képzőművészetben, *Ethnographia*, 100. évf. (1989), 1–4. szám, 121–153.

- 17 Párhuzamként érdemes emlékeztetni rá, hogy Jókai a *Hétköznapok*, 1846-os című regényének mottóját jelzeten Petőfi-től kölcsönözte. Erről lásd Szilágyi Márton, *A magyar romantika ikercsillagai: Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Bp., Osiris, 2021 (*Osiris irodalomtörténet. Tanulmányok*), 241, 245–247.
- 18 [Justh Zsigmond válasza a „A hét könyv kérdése” című körkérdésre], *A Hét*, 4. évf. (1893), 14. szám (ápr. 2.), 221. A szövegére Fülöp Dorottya hívta fel a figyelmemet.
- 19 Justh Zsigmond i. m. 319.
- 20 A tüdőbetegség korabeli megítéléséről, illetve Justhnak a saját betegségéhez való viszonyáról lásd Dede Franciska, *Kifinomultság és túlfinomultság: A test szerepe és megjelenítése Justh Zsigmond életében és életművében = A test a társadalomban: A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2013. évi, sümegi konferenciájának kötete*, szerk. Gyimesi Emese – Lénárt András – Takács Erzsébet, Bp., Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, 2015 (*Rendi társadalom – polgári társadalom 27.*), 52–67.
- 21 Justh Zsigmond i. m. 366.
- 22 Justh Zsigmond i. m. 369.
- 23 A dramatisztált szöveget lásd *Magyar Szalon*, 10. évf. (1893 okt. – 1894 márc.), 313–316. Az előadásáról szóló egykorú hírlapi híradás: *Pesti Hírlap*, 15. évf. (1893), 177. szám (jún. 29.), 5. A parasztszínház repertoárját lásd Gálos Magda i. m. (1988) 22.
- 24 Németh László, *A Nyugat elődei = Uő., Az én katedrám: Tanulmányok*, 3. kiadás, Bp., Magvető – Szépirodalmi, 1983 (Németh László munkái), 684.
- 25 Justh Zsigmond, *Társadalmi kérdések, vallás-keresők, agrárszocializmus és nazarénusok, Magyarország*, 1. évf. (1894), 126. szám (máj. 3.), 1–2.
- 26 Kiczénko Judit is ezen a véleményen van, s finomítja Pór Péter egyik állítását: „Bár egy későbbi cikkében, jócskán túlbecsülve a jelentőségét, akár egy jövőbeni »nemzeti vallás« lehetőségét látta benne, mégsem egészen áll Pór Péter állítása, hogy Justh e jelenséget egyoldalúan ítélte volna meg, hiszen *A puszta könyve* novelláiban még a humor forrásává is válhatott (*Az elkárhozott*), és cselekményalakító szerepe sem minden esetben egyértelműen pozitív előjelű (*Asszony szava isten szava*).” Justh Zsigmond i. m. 589.
- 27 A ciklusban ezt a szerepet tölti be *A gózoni Szűz Mária* című novella.
- 28 Justh Zsigmond i. m. 328–334.
- 29 Justh Zsigmond i. m. 334.
- 30 Justh Zsigmond i. m. 346.
- 31 Justh Zsigmond i. m. 359.
- 32 Justh Zsigmond i. m. 353–358.
- 33 Vö. Szilágyi Zsófia, „érettetése kissé érzéki”: A novellaciklus műfaja és *A jó palócok* erotikája = Uő., *A féllábú ólomkatoná: Irodalmi mű-hibák*, Pozsony, Kalligram, 2005, 136–159.; Hajdu Péter, *Csak egyet, de kétszer: A Mikszáth-próza kérdései*, Bp. – Szeged, Gondolat – Pompeji, 2005 (*deKON-KÖNYVEK 32.*), 122–190.
- 34 A szöveget lásd Justh Zsigmond i. m. 373–413.
- 35 Ennek 18. századi előzményeiről lásd Imre Mihály, *A fizikoteologizmus irodalmának hazai forrásai*, *Studia Litteraria*, 59. évf. (2020), 3–4. szám, 227–274.
- 36 Justh Zsigmond i. m. 336. Kiemelés az eredetiben.
- 37 Justh Zsigmond i. m. 325.
- 38 Bori Imre, Justh Zsigmond = Uő., *Varázslók és mákvirágok: Tanulmányok, Újvidék, Forum*, 1979, 122–266. A konkrét szöveg hely: 244.
- 39 Illyés művéről lásd a következő elemzést: Szilágyi Miklós, *A Puszta népe* társadalomnéprajzi nézőpontból = Uő., *Személyes emlékezet, élettörténet, szépirodalom: Néprajzi tanulmányok*, Bp., Kalligram, 2018, 28–38.
- 40 Németh László i. m. 684.
- 41 Borbándi Gyula, *A magyar népi mozgalom: A harmadik reformnemzedék*, Bp., Püski, 1989.
- 42 Justh Zsigmond i. m. 313–319.
- 43 Németh G. Béla i. m. 221.
- 44 Erről lásd Bednancs Gábor, *Századvégi kultúraolvasatok = Uő., A kétséges faggatása: kulturális párbeszédkísérletek*, Eger, EKf Líceum, 2012 (*Pandora könyvek*), 65–88. A Czöbel Istvánra vonatkozó rész: 71–77. Valamint: Császtvay Tünde, *Nemzeti – szalon – garnitúra: Az epreskerti Jókai-szalon és Feszty-szalon = Uő., Erő tér erő: Élet- és társadalomformáló kapcsolatok a 19. század utolsó harmadának irodalmi életében*, Bp., Ráció, 2017, 13–257. A vonatkozó rész: 217–223.
- 45 Hajdu Péter, *Sikertörténetek a századvégi novellisztikában = A magyar irodalom története 1800-tól 1919-ig*, szerk. Szegedy-Maszák Mihály – Veres András, a szerkesztők munkatársai Jeney Éva – Józán Ildikó, Bp., Gondolat, 2007 (*A magyar irodalom története II.*), 551.

Szilágyi Márton 1965-ben született Gyulán. Irodalomtörténész, az ELTE Bölcsészkarán a 18–19. századi tanszék vezetője. *„Miért én éltem, az már dúlván van”: Vörösmarty-tanulmányok* című kötete 2021-ben jelent meg a Pesti Kalligramnál.

Kódok és narratívák

Megfontolások a funkcionális differenciálódás poétikájáról*

A kultúratudományok egy dilemmából jöttek létre, amely maga is a kultúra fogalmához kötődik. A „kultúra” egyrészt a magas kultúrát jelenti. Ez a fogalom kizárja az ökonómiát, a technikát és a mindennapi világot; ugyanakkor a németben van egy antimodern és anticivilizációs felhangja, ami a szellem- és a természettudományok hosszú posztromantikus szétválásának eredménye. Ebben a jelentésben a „kultúra” a kompenzációs-megmentő kísérletek összefoglaló neve, vagy egyszerű panaszkodás a magas kultúra tradíciójának és szociológiai hordozóinak elsüllyedése miatt.

Ezzel az egyszerre exkluzív és szemmel láthatóan kisebbségi szóhasználatával szemben a „kultúra” a modernitásban egy példátlan univerzalizálódáson ment keresztül. Eredetileg a *cultura* „földművelést” jelentett, és kezdetben csak részes esetben, a cicerói *cultura animi* mintájára használták, a mezőgazdasági jelentésen túlmutatóan. Csak az újkorban, Pufendorfnál, és mindenekelőtt Herdernél válik a „kultúra” autonóm és abszolút fogalommal. (Lásd a „Kultur, Kulturphilosophie” szócikket, 1309.) Így már a szó története cáfolja azt a nézetet, hogy a kulturális tevő-

kenység lényege, hogy egy előzetesen megtalált természetet urbánussá tesz, finomítja és kiegészíti azt. Abban a mértékben, ahogy a kultúra arra törekszik, hogy *feloldja* a naturális rendet, és önmagát mint „második” természetet ennek helyébe állítsa, kilép a maga kiegészítő és ezzel együtt alsóbbrendű helyzetéből, amely a vallás, az ontológia, a kozmológia és a természetjog metafizikai primátusával szemben jött létre. A fejlődés következtében a kultúra a maga számára is eredetivé, és ezzel együtt reflexívvé válik: az ember által megalkotott önálló világ (eltűnő antinómiákkal) időközben úton van afelé, hogy az előzetesen adott természet maradványait a „szociális konstrukció” jegyében *post festum* értelemben mediatisálja. Ha a világ már csak a jeleken keresztül adott a számunkra, és ha minden jelrendszer – ahogy azt a kultúra-szemiotika már a 18. században kimondta –, és nem az isteni rendre épül, hanem kulturális artefaktumokat képvisel, akkor számunkra a világ egyedül, a mindenkori referenciakultúra kontingenciáiban és *szekunder* motivációiban, vagyis a különböző gondolati és észleleti szükségszerűségek sokaságán keresztül adott. (V.ö. Niklas Luhmann.) A kultú-

* Forrás: Dorothee Kimmich / Rolf G. Renner / Bernd Stiegler (szerk.): *Texte zur Literaturtheorie der Gegenwart*, Reclam, Stuttgart 2008. 545-558.

ra fogalma így transzcendentális rangot kap, és végső episztemológiai fogalommá válik.

Így egy reziduális és egy univerzális kultúrafogalom áll szemben egymással. Ez a kettség beépül a kultúra-tudósok hangoltságába. Miközben megöröklük a hagyományos szellemtudományok marginalizálási félelmét és apokaliptikus hangját (ezek a motívumok fűtik őket), az ellenkező oldalon vannak jelei egy episztemológiai expanzionizmusnak is: a kultúratudósok egyre inkább átnyúlnak idegen diszciplínákba, a diskurzus-analízis, vagy más eljárások révén kompetensnek érzik magukat a tudománytörténet, a matematika, a médiatechnika, laboratóriumi kommunikáció stb. kérdéseiben. És jó indokaik vannak arra, hogy az úgynevezett egzakt tudás produktumai mögé is egy kulturális horizontot állítsanak. Sikeresen alkalmaznak esztétikai-retorikai kategóriákat – a szó szűkebb értelmében – a tudás nem-kulturális formáira, és éppen ott, ahol a saját határaikat átlépve operálnak, gyakran (a hiányzó tárgyi kompetencia és spekulációkedv által fenyegetett) megismerés-nyereségre tesznek szert.

A kultúratudományok körüli vita a „kultúra” e két definíciós lehetősége körül köröz. Az angolszász *cultural studies*-ban a differenciát jól láthatóan jelzik, a „c” eltérő írásmódjával – írják kisbetűvel és nagybetűvel. Ez T. S. Eliotra vezethető vissza, aki már 1948-ban a culture-t mint magaskultúrát megkülönböztette a Culture-tól, mint a különböző életmegnyilvánulások összességétől. „*Culture* [nagy C-vel] *is the whole way of life of people, from birth to the grave, from morning to night and even in sleep.*” (Eliot 3. Idézi Müller-Funk 11.) Ez a generalizált kultúra-fogalom erősebben orientálódik a mindennapi praktikákra és ezért egy kicsit más töltete van, mint annak a jelelméletileg-episztemológiailag megalapozott koncepciónak, amely a kései 18. század német filozófiájában jött létre. De így is ugyanahhoz a kérdéshez jutunk el: hogy függ össze a kultúra speciális és általános értelmezése? Milyen összekötő út vezet a szépművé-

szetek kultúrájától és ezek artisztikus ábrázolási módjától ahhoz a kitágított értelemben vett kultúrához, amely átfogja egy egész társadalom gondolkodási és észlelési módjait, valamint életformáit? Mennyiben nyújt a magas fokú specializált esztétikai folyamatok elemzése segítséget az általában vett kulturális szemlézés megértéséhez? (Ez az utóbbi a nyelvtől és a konvencióktól függő emberi szocialitás lehetőség-feltétele.)

Hogy mit értünk kultúratudományokon, az ezeken a kérdéseken múlik. Amennyiben a szó szűkebb értelmében vett kulturális produkciókra szűkülnek le, annyiban maguk is csak átcímkezett szellemtudományok. Aki a culture-t – kis „c”-vel – alapvetően distinkciós fogalomként kezeli, az a differenciában azonnal szembe találja magát az összekötés problémájával: milyen közös fundusa van a magas és a populáris kultúrának, amelyek teljesen mégsem választhatók el egymástól? Hogyan folynak bele magaskulturális artikulációs módok a mindennapi praktikákba, és megfordítva? Milyen szimbolikus térben kerül sor a művészetek, és a művészettől távollevőnek tűnő „kemény” tudományok érintkezésére?

Aki megfordítja a culture-t – megint kis „c”-vel írva – egy szélesebb megismerési igényhez köti, annak egy receptet kell kínálnia arra, hogy egy viszonylag szűk és korlátozott specialista milió hogy lenne alkalmas generalizálható kijelentésekre a saját érvényességi körén túl is. A probléma egyik kedvelt megoldása abban áll, hogy a magaskultúrában a társadalom kulturális szerkezetére vonatkozó *önreflexió* potenciálját látjuk. Minden bizonnyal így kell értelmeznünk Eliot kettős írásmódját is: „A kultúra társadalmilag specifikusan két kultúrára van felosztva: amíg a »culture« egy elit művészi és intellektuális műve, addig a »Culture« (antropológiai értelemben) a társadalmi átlaghoz tartozik. Az elitáriánus »culture« funkciója abban áll, hogy a »Culture«-t a művészet eszközeivel megvilágítsa, és behívja a tudatba, hogy így a kultú-

ra egy magasabb sztenderdjét tudja nyújtani. (Müller-Funk, 11.) Itt egy stratifikációs modellről van szó – nem csak azért, mert a kulturális elitnek kiemelt helyzete van, hanem azért is, mert az összkultúra itt tudja elérni a maga reflexiók teljesítményének csúcát. A magaskultúra ekkor nem az egész része, hanem az egész még egyszer, és éppen ebben a kettős funkcióban nyújtja a társadalom egységét, amely pedig őt létrehozza.

Az az igény, hogy a magaskultúra képviselői valami olyasmit testesítsenek meg, mint egy magasabb megismerő szervet, azt ők sokféleképpen alá is támasztják: vagy úgy, hogy önmaguknak állítják ki a licencet, hogy viszonylag érdek nélküli és ezzel együtt elfogulatlan szemlélők is – ez egy olyan gondolati tradíció, amelynek *locus classicus*-a Karl Mannheimnek az értelmiség helyzete körül köröző tudásszociológiája. Vagy úgy, hogy a felvilágosodásra visszamenő, és a különösen a marxizmus talaján hatékony gondolati alakzatban a kritika imperatívuszára hivatkozunk – mint egy a sajtóban és a tudomány-szabadságban intézményes rangra emelkedett módusz, *egyszerre a társadalmon belül és kívül állni*. Vagy pedig úgy, hogy a tevékenységét posztmodern módon a szubeverzió fényébe állítjuk. De mindegyik esetben előfeltételezük, hogy a gondolati és az észlelési konvenciók megsértése tágítja a betekintést a gazdasági összefüggésekbe; a megismerőképesség fokozásának pedig vannak gyakorlati következményei, mert megváltoztatja a viselkedési formákat.

Ezzel az igénnyel szemben először is azt fogalmazhatjuk meg, hogy ez még mindig – bármilyen közvetített utakon is – a felvilágosodás egy filozófiai-pedagógiai impulzusát írja tovább, mivel a megismerésre képesek tudatára apellál. Másodszor pedig azt lehetne mondani, hogy a „kultúra” e szerint a gondolkodási mód szerint arra szorítkozik, hogy a társadalmi folyamatok *megfigyelésére* hozzunk létre eszközöket, miközben még nem érzük el a társadalmi *produkció* szféráját.

A kulturálisztikus impulzus itt mintegy félúton megállt; a szemantikai és nem a generikus kategóriákra irányul. Harmadszor – és végül ebben rejlik a megismerésnek egy továbbra is érvényes hierarchiája, amely a tudományok régi európai rendszerére utal vissza – a tudás minden területét egy átfogó-integráló vezérdisziplinában kell összekötni. De a modern társadalmak kidifferenciálódásával – így szólna egy kézenfekvő ellenvetés – egy ilyen meta-reflexió helye, és vele együtt a mindenre alkalmassága elvész: ami egy bizonyos kulturális elit perspektívájából egy *magasabb* tudásnak tűnik, az csak egy *másfajta* tudás lesz, ami a maga sajátos partikuláris kötődéseit és törvényeit követi, anélkül, hogy ezért autoritatív módon meg tudna kérdőjelezni más tudásformákat (amelyek mondjuk a technika / társadalomtudomány vagy a gazdaság körébe tartoznak).

II.

Amilyen univerzálisan lehet értelmezni a kultúra fogalmát, olyan kevésbé alkalmas arra, hogy átvegye a régi európai *scientis universalis* méltóságát és rangját. Egy ilyen hegemoniális igény számára a modern társadalmak decentralis szerveződési módja, és az ebből adódó polifónia nem alkalmas bázis. A kultúra egy olyan fogalmának, amely a társadalomtudományos szaktudás szintjén akar állni, összhangban kell állnia a különböző szociális rendszerek kidifferenciálódásával – nem csak topologikus, hanem episztémikus tekintetben is.

Ezért az itt következő megfontolásaimat arra a kérdésre szeretném kihegyezni, hogy milyen viszonyban áll egymással a „kultúra” és a „rendszer”; és eközben a szociológiai rendszerelméletre fogok támaszkodni, amely a modernitásnak talán a leginkább teljességre törekvő önleírasi modellje. Ennek az elméletnek a periodizálása szerint a modern társadalom küszöbe, a funkcionális differenci-

álódáshoz való átmenet révén van kijelölve. A funkcionális rendszerek kidifferenciálód-
nak, amennyiben egy saját racionalitást fej-
lesztenek ki, amely immunizálja őket a kül-
ső behatásokkal szemben. Ezt a folyamatot
Niklas Luhmann a rendszer zárásának neve-
zi. A politikai rendszer kizárólag a hatalom-
gyarapodás és a hatalomvesztés differenciája
alapján működik, míg a gazdasági rendszer
a vásárlási és a beruházási döntések egy so-
rozatából áll, amelyek megint hasonló jelle-
gű döntéseket vonnak maguk után. A világ
visszamaradó részéhez a kialakult funkcion-
ális rendszereknek csak annyiban van vi-
szonyuk, amennyiben *megkülönböztetik* ma-
gukat tőle. Luhmann ezt azzal az érveléssel tá-
masztja alá, hogy a rendszerek a kódjaik ha-
tókörén túl nem működnek, és ezért nem is
figyelnek meg, vagyis nem tudnak megkü-
lönböztetni. Másrészt azonban nem min-
den vonatkozás nélkül állnak egymás mel-
lett. Azon mechanizmus számára, amely egy
átfogó társadalmi rendszerösszefüggésbe in-
tegrálja őket, Luhmann az életművének kü-
lönöző fázisaiban egy sor fogalmat alkalmaz:
kontaktus, irritáció, támaszkodási kontextus,
szinkronia, strukturális kapcsolódás,
polikontextualitás.

A rendszerelméletben a rendszerek közötti
szféra principiálisan jelöletlen marad, mert
ez a környezethez tartozik, amelyről szigorú-
an véve semmit se lehet mondani. Ennyiben
a rendszerelmélet a társadalmi racionalitásnak
a modernitásban lejátszódó fonalát vázolja fel,
amelyet olyan szociológusok mint Claus Offe
a koordinálatlan részmodernizálások összes-
ségéként írtak le. (V.ö. Offe) És ez nem csak
az ipari modernitás ökológiai üze-
mi vakságát reprodukálja (v.ö. Dreitzel, 16.
skk.), hanem az általában vett rendszerszerű
evolúció vakfoltját is, amennyiben a rendsze-
rek strukturálisan képtelenek arra, hogy reflektálják
a saját kiinduló- és peremfeltételeiket. (V.ö. Koschorke, *Grenzen* és uő: *System*.)

De van még egy további, immanens mód-
szertani indok, amiért a rendszerelmélet csak

kelletlenül tesz kijelentéseket a kidifferenciá-
lódott funkciós szférák *közötti* érintkezéséről:
ebben a zónában ugyanis az illetékességi ha-
tárokat előbb meg kell húzni, mert a gazda-
ság, a politika, a jog, a művészet stb. közötti
illetékességi határokat (vagyis a *terms of trade*-
eket) még előbb ki kell húzni, és így még nem
alkalmazható a rendszerre vonatkoztatott bi-
naris kódolás. Rendszerszerűen csak akkor le-
het érvelni, ha a leírandó funkcionális rendek
már fennállnak és szabályosan végzik a mun-
kájukat. Bizonyos értelemben a rendszerel-
mélet már feltételezi azt, amit evolucionista
módon ki akar bontani. Az ő pillantásában
nem jelenik meg a még nem irányított moz-
gási impulzus és az előzetes szabályalkotás
„miazmája”; ez az energiának a formán való
túláradása, amiből az egyes funkcionális re-
zsimeknek ki kell emelkedniük.

Én most kísérletképpen a mellett szeretnék
érvelni, hogy ezt a kaotikus, a köztes létnek,
és a megelőzésnek ezt a változó koordinátájú
terét, amelyben a különböző racionalitás-tí-
pusok érintkeznek egymással, keresztezik egy-
másat, keverednek, megerősítik és küzdenek
egymással, a „kultúra” fogalmával jelöljük.
Ennek két előnye is lenne. Először is így le-
hetséges lenne a rendszerelmélet és szélesebb
értelemben a szociológiai funkcionális
kulturalizációja. (V.ö. Koschorke / Vismann.)
Másodszor így a *kultúrát a rendszer-racionali-
tás létrejöttének helyeként* lehet értelmezni, és
így kijönnénk abból a nosztalgikus, illetve
kompenzációs modellből, amelyben a kul-
túra vagy racionalizálódási folyamat marad-
ványa, vagy az abból adódó következmény-
károk újra-mediatizálása.

Az így értelmezett kultúra a rendszer-
szerű kódolás „forrás-alapjaként” különös
szociológiai tulajdonságokat mutat fel. Ez
az a színtér, amelyen a szétválasztatlanság és
a differenciálódás, a nem-kód és a kód diffe-
renciája kibontakozik. Drámaiban kifejezve:
ezen az előzetesen megszállt terepen a külön-
böző racionalitások érvényességi sugaráért ví-
vott szimbólikus küzdelmek zajlanak – hogy

pl. bizonyos konfliktusokat morálisan, jogilag vagy politikailag kell-e megoldani, vagy hogy hogyan kell bánni a gyakran előforduló keverékformákkal. És mindezt annak tudatában kell megtennünk, hogy itt még egyáltalán nem hajtható végre egy éles megkülönböztetés kód és operáció, játékszabály és játék között. És ez azt jelenti, hogy más, rugalmasabb leírási formákra van szükség, hogy a kulturális improvizációt az előtérbe tudjuk állítani, és a rendszereszerű kidifferenciálódás peremén be tudjuk vonni a vizsgálatba.

III.

Különösen sürgetőek azok a megfontolások, amelyek arra a kérdésre irányítják a pillantást, hogy a társadalmak hogyan vázolják fel a saját narratíváik kezdeteit, amelyekből a maguk szociális szerkezetét, a politikai rendjüket és a legitimitásukat merítik. Nincs nehezebb, mint a saját gondolati- és életvilágunk kezdetét elmesélni, mert az elbeszélésnek ugyanabban az aktusban, amelyben végbemegy, egyúttal a saját feltételeire is reflektálnia kell, vagyis *a saját kezdetre vonatkozó tudás lehetőség-feltételeiről is beszélnie kell*. Gondoljunk most az ilyen kezdet-elbeszélés legprominensebb példájára, a társadalmi szerződés újkori mítoszára: ez a legfontosabb szerződéstheoretikusok (mint Hobbes és Rousseau) tanúsága szerint nem csak egy pillanatot ragad meg a természeti és a társadalmi állapot kontinuumában, hanem ugyanakkor az ember szociális emberré válásáról is szól. De hogy lehet erről a pillanatról beszélni, anélkül, hogy felvázolnánk egy képet a társadalom *előtti* emberről, akiről szigorúan véve nem is lehet képet alkotni? Hogyan lehet beszélni a társadalom, a nyelv és az ész kialakulásáról, ha semmit sem lehet elgondolni a társadalom, a nyelv és az ész nélkül? (V.ö. Koschorke: *Gesellschaft*.)

A rendszerelmélet felől tekintve, az ilyen kezdeti elbeszélések szükségképpen parado-

xonokba torkollanak. De az elbeszélés művészetének lényege abban áll, hogy *mégis csak* elbeszélünk, mert az olyan elementáris javak, mint a jog, az állam, az alkotmány, a demokrácia ilyen fikcionális alapokon nyugszanak. Retorikai trükkök és irodalmi mű-fogalmak nélkül – amelyeket utólag általában gondosan elrejtene – a megalapozási narratívák általában nem tudnak elboldogulni. Mindenesetre a művet végig kell vinniük, *önmagukat* kell érvényre juttatniuk, hogy érvényességi alapot teremtsenek a társadalmi játékszabályoknak és intézményeknek.

A kulturális kezdet-elbeszélések következképpen csak akkor működhetnek, ha performatív módon össze tudják kötni egymással az esemény és a struktúra, az elbeszélés és az elbeszélés síkjait; és a kódolás kísérleti terepeként hatályba tudják helyezni a különböző szociális rendszerek kódjait. Ezt nem lehet leírni az egyes rendszerek eszközeivel (pl. a jog, vagy a politika rendszerének eszközeivel). De nagyon is jól le lehet írni az irodalom eszközeivel, amely a maga gazdag tapasztalataival sikeresen keveri a különböző beszédmódokat és az érvényességényeket, valamint a kulturális megfoghatatlanságokat és a fikcionális öntételezéseket.

Ez a szövegek speciális tulajdonságai és teljesítőképessége miatt van így; a szövegek a maguk polivalenciája miatt olyan szervező erővel rendelkeznek, amely fölényben van a formális rendszer-logika rigid bináris szerkezetével szemben. Ez pedig azzal függ össze, hogy a szövegek egy önmagukról szóló tudást „tartalmaznak”, anélkül, hogy ezzel már mindjárt paradox módon blokkolnák is magukat. Képesek arra, hogy a fikciót realitásként jelenítsék meg, hogy valóságot, illetve érvényességet teremtsenek, és ugyanakkor megmaradnak az olvashatóság állapotában. Tulajdonképpen egyszerre képesek jelentést adni, és jelentéstől megfosztani – a mindenkori perspektíva függvényében. Az, hogy a szövegek ilyen sokféle kód-operáció számára nyújtanak teret, talán megengedi,

hogy bizonyos összefüggésben *hiperkódokként* konceptualizáljuk őket.

Ennyiben nem tekinthető véletlennek, hogy a szóban forgó rendszer-előtti küszöbterület (amely az egyes funkció-világok kidifferenciálódása előtt helyezkedik el) a szó tárgyabb értelmében irodalmilag meg van szervezve – át van szöve egy sűrű narratív textúrával, a magalapozás, a (de)legitimáció, a kolonizáció, és az önállósodás motívumaival. Mivel minden narratíva bizonyos retorikai, nyelvi törvényszerűségeket követ, legyenek azok irodalmi természetűek vagy nem, egy irodalomtudomány természetes kompetenciájába tartozik, amely nem tehet másként, mint hogy a maga megfigyeléseit meghosszabbítsa az eddigi filológiai kánonon túl. A visszacsatolás révén aztán a poétikai művek „fantasztikuma” funkciótörténeti helyet kap. És ott hozzájárul a társadalmiság szemiológiájához, mivel a szigorú sematizmusok vagy annyira nehézkesek, vagy annyira egy-értelműek, hogy fel tudnak nőni a szituáció sokértelműségéhez – ott tehát, ahol a formalizálható folyamatok átfolyanak az informális összekapcsolódások területére, visszatérnek hozzá, vagy belőle nőnek ki.

Ahogy a kultúrafogalom, úgy az irodalmi elemzés kulcsfogalmai is oscillálnak: egy speciálisabb jelentés (amely a hagyományos filológiák eredendő kompetenciáit tartalmazza) és egy szemmel láthatóan extenzívebb kultúra-szemiológiai dimenzió között. Ez érvényes első megközelítésben az „irodalomra”, a „szövegre” és az „írásra”, amely nem csak költészet lehet, hanem a társadalmi tudás egész folyamatának is a mediális bázisa. De ez ezen túlmenően – és ez már kevésbé magától értetődő – érvényes a fogalmak egész sorozatára, amelyet eddig a szépművészeteknek tartottak fenn: a „poétikára” az összes derivatívumával, a „narratívára”, a „játékra”, a „rituáléra”, a „performanszra”, a „fikcióra” és az „imagináriusra”. Az összes szó számára be lehetne vezetni egy nagy- és kiskez-dőbetűs írást, aszerint, hogy egy funkciók

alól felszabadított esztétikai-kísérleti mezőre, vagy a *szociális aisthesis* egészére gondolunk (amely később lépésről-lépésre a kultúratudományok érdeklődésének pillantásába került).

A „fikció” egyrészt egy ellentétpár egyik része, és ekkor az ellentéte a „realitás” lenne. Másrészt azonban a fikcionalitás kritériuma semmiképpen sem korlátozódik a művészet szférájára. A valóság és a fikció semmiképpen sem külön szférákban vannak otthon, amelyek kölcsönösen kizárnák vagy redukálnák egymást. Sokkal inkább azt kell mondanunk, hogy a társadalmi realitásunk egy mély értelemben fikcionális, fikciókra *épül*. A személy és a reprezentáció teherbíró fogalma nélkül – melynek retorikai és színházi eredetét könnyen lehet igazolni – a társadalmi folyamatban nem tudnánk rögzíteni az aktorokat. Minden intézménynek szüksége van ilyen hozzárendelésekre, és ennyiben fikatív képződmények, amelyeket általában realitásként *ismerünk el*. – Ez vezet el ahhoz az első ránézésre paradox belátáshoz, hogy a kulturális döntések fikcionalitása éppen abban a mértékben *növekszik*, amelyben részt vesz a szociális realitás megalapozásában.

Ugyanezen a módon az „imaginárius” attribútuma a megszokott értelemben a „beképzeltre” fordítható le, és ennyiben a szilárd fakticitással áll szemben. De ahogy azt a régi, a retorikai képességekről szóló tanítás még tudta – ez egy olyan tudás, amely ma a pszichoanalitikus elméletek fellegváraiba menekült át –, nincs olyan kognitív folyamat, amelyben ne játszana szerepet a képzelet-erő szintézisalkotó képessége. Semmilyen entitást sem lehet észlelni az imaginárius intervenciója nélkül, amely a részeket egészébe illeszti össze. A kollektív folyamatok szintjére emelve: az ilyen imagináriusra való visszanyúlás nélkül a társadalom egyáltalán nem tudná magát megjeleníteni, és nem tudna magának egy politikai formát adni.

De nem is csak a konstitúció kérdései, hanem „normális üzemben” az egyes funkcioná-

lis rendszerek logikájának kulturális váltóállítási is egyre inkább átláthatatlanná válnak – ezeken a helyeken léphetnek be a vágóképek a rendszer belső racionalitásába. Így a gazdasági rendszerben a keresletet (fokozott erőbedobással) először kulturálisan kell létrehozni, s ez fogja mozgásban tartani a szimbolikus javak forgalmát; a jogrendszer pedig – a nem-kodifikálható transznacionális összefonódások korában – szükségképpen olyan improvizációkra, analógiás következtetésekre, valamint magasfokú retorikai manőverekre támaszkodik, amelyeket már nem lehet levezetni a jogi normák tiszta hierarchiájából. (V.ö. Teubner.) És ugyanakkor a politikai rendszer sem támaszkodhat egy végső

oron garantált legitimitás feltevésére, aminek következtében létrejön a politikai döntési folyamatok egyre nyíltabb esztétizálása. Ugyanakkor a tudományos rendszer fejlődései (mindenekelőtt a biotechnológiában és a reprodukciós medicinában) nagyon feltűnően mutatják, hogy funkcionális tudás gyarapodása nem szűkíti le a kulturális példaképekre irányuló pillantást, hanem még ki is tágítja azt. Ezekben a szférákban mindennapi határhelyzetekről van szó, amelyekben a funkcionális rutinok hézagossá válnak, és kimondottan vagy hallgatólagosan egy olyan forrást vesznek igénybe, amelyről aligha tudnak számot adni, s ez a társadalmi imaginárius. ■ ■ ■

Fordította: Weiss János

IRODALOM

Cornelius Castoriadis: Gesellschaft als imaginäre Institution. Entwurf einer politischen Philosophie, Frankfurt am Main 1990. (Magyar fordítása: A társadalom mint képzelti intézmény, Gondolat Kiadó 2022.)

Hans Peter Dreitzel: Einleitung, in: uő. / Horst Stenger (szerk.): Ungewollte Selbsterstörung. Reflexionen über den Umgang mit katastrophalen Entwicklungen, Frankfurt am Main / New York 1990.

T. S. Eliot: Notes Toward the Definition of Culture, London 1948.

Albrecht Koschorke: Vor der Gesellschaft. Das Anfangsproblem der Anthropologie. In: Bernhard Kleeberg et al. (szerk.): Urmensch und Wissenschaftskultur (megjelenés előtt).

Albrecht Koschorke / Cornelia Vissmann (szerk.): Widerstände der Systemtheorie. Kulturtheoretische Analysen zum Werk von Niklas Luhmann, Berlin 1999.

Albrecht Koschorke: Die Grenzen des Systems und die Rhetorik der Systemtheorie. In: uő. / Cornelia Vissmann (szerk.): Widerstände der Systemtheorie. Kulturtheoretische Analysen zum Werk von Niklas Luhmann, Berlin 1999. 49–60.

Albrecht Koschorke: System. Die Ästhetik und das Anfangsproblem. In: Robert Stockhammer (szerk.): Grenzwerte des Ästhetischen, Frankfurt am Main 2002. 146–173.

Kultur, Kulturanthropologie. In: Joachim Ritter (és mások) (szerk.): Historisches Wörterbuch

der Philosophie, 4. kötet, Darmstadt / Basel 1976. 1309–24.

Niklas Luhmann: Kultur als historischer Begriff. In: uő.: Gesellschaftsstruktur und Semantik. Studien zur Wissenssoziologie der modernen Gesellschaft, 4. kötet, Frankfurt am Main 1975. 31–34.

Wolfgang Müller-Funk: Die Kultur und ihre Narrative. Eine Einführung, Wien / New York 2002.

Claus Offe: Die Utopie der Null-Option. In: Johannes Berger (szerk.): Die Moderne – Kontinuitäten und Zäsuren, Göttingen 1986. 97–117.

Gunther Teubner: Des Königs viele Leiber. Die Selbstdekonstruktion des Rechts. In: Soziale Systeme 2 (1996) 229–256.

Albrecht Koschorke 1958-ban, Kastellaunban született, tanulmányait Münchenben és Párizsban végezte, 2001. óta a modern német irodalom professzora a konstanzi egyetemen. A legnagyobb sikert „A szent család, és annak következményei” című könyve aratta (Fischer 2000); 2013-ban ő tartotta a frankfurti Adorno-előadásokat.

Weiss János, 1957-ben, Szűrben született, előbb közgazdaságtant tanult Pécsen, majd filozófiát Budapesten, Frankfurtban, Berlinben és Tübingenben. 1998 óta a Pécsi Tudományegyetem professzora, utolsó önálló könyve: „A modernség esztétikai programja”. (L`Harmattan 2020).

A történelem

Alek Popov és Horváth Viktor kvázi-történelmi prózája megkísértése

A történelmi idő a nyugati civilizáció viszonylag kései és nagyrészt mesterséges újítása. Ez kulturális, nem pedig filozófiai képzet...

F. R. Ankersmit (2001, 237)

Akortárs történelem sokkal fontosabb annál, hogy a történészekre bízunk – állapítja meg napjaink egyik kiemelkedő történésze, Shlomo Zand (2015, 78) De ki marad, ha a történészek egy ilyen határozott gesztussal kizárják magukat a játszmából? Az újságírók, a politológusok és a kultúrantropológusok? Ha Alek Popov és Horváth Viktor eddigi életművére hagyatkozunk, a válasz egyértelműen az, hogy korunk történelmét a legjobb a regényírókra bízni. Már mint a jó regényírókra, akik egyszerre újságírók, politológusok, kultúrantropológusok és, nyilván, szépírók. Meg egy kicsit történészek is, de csak annyira, hogy a történelemírás megkövesedett narratív sablonjain élézzék a pennájukat – a nagyrdemű olvasóközönség legnagyobb gyönyörűségére.

Abban már elég régóta – mondjuk úgy az 1960-as évek közepe óta – konszenzus van az elméleti hajlandóságú történe-

szek körében, hogy a történelmet mindenki a jelen szempontjai szerint írja, rosszabb esetben a jelen érdekeket szolgálja ki a saját utólagos történelmi narratívájával. Arthur Schlesinger, Jr., a kortárs történetírás mellett kiálló előadásában, már 1967-ben azzal ironizált, hogy nincs olyan történész, aki lelke legmélyén ne érezné, mennyi „műviséget” vegyít a konstrukcióiba, és nincs ember, aki ezen rajtakapná, kivéve egy másik történészt, akinek szintén legalább ennyire sérülékenyek a narratív elméletei (Schlesinger Jr. 1967: 5). Schlesinger Jr. gondolatmenete azonban nem csak emiatt vizs máig tartó frissességet az évtizedek óta tartó vitába: már abban – az amúgy szellemileg elképesztően produktív korszakban, alig valamivel Marshall McLuhan és Raymond Williams után – felismerte, hogy annyira felgyorsult korban élünk (értsd: éltek már akkor), hogy nem világos melyik ponton válnak a jelen esemé-

nyek történelemmé, a múlt pedig hirtelen múlttá: „Amit mi ’múltként’ élünk meg az időrendben, sokkal közelebb van hozzánk, mint az, amikor a változás nem napok, hanem évtizedek kérdése volt.” A digitális forradalmat (tegyük a megközelítően az ezredfordulóra) követően mindez hatványozottan érvényes lett: azóta a múlt egyre inkább egy egyidejű masszává sűrűsödött, a jelenről nem csupán azt nem tudjuk, éljük-e, de sosem lehetünk biztosak abban, nem valamiféle információs mátrixban élünk-e, a létező információs valóságok valamelyikében, és ettől a jelen és a jövő közötti határ méginkább elbizonytalanodik. Schlesinger Jr., akinek a megírás idejében még sejtelve sem lehetett a digitális forradalomról, konklúzióként látnoki tanáccsal látja el a jövő történészeit: térjenek vissza az eredeti, thuküdidészi krónikási szerephez, mert a jövő bele fog veszni a „történelemmedzsmentbe”, az információs dömpingbe és „zajba”, ezért az ő kortársi adataik és józan meglátásaik maradnak a leghitelesebb forrás a jövő nemzedékek számára, ezekből lehet majd csak fel dolgozni a kort, amelyet eredendően nem az ő illetékességük lenne leírni (Schlesinger 1967: 14).

Ez az előadás látványosan új mederbe terelte a történészek és a történelemírás szerepéről folytatott évszázados vitát, ugyanakkor, furcsa módon, a történelem és az irodalmi fikció, vagyis a történelemről, pontosabban annak apropóján alkotó íróról jóval kevesebb értékelhető megszólalás született. James Snell cambridge-i történész és szépíró szereti mostanában (pl. 2015-ben és 2022-ben is) felvetni a kérdést, irodalom-e a történelem és fordítva, de az érvelése ritkán lép túl a tényirodalmon, a memoárokon és főként azt firtatja, együtt tud-e élni a történelem az irodalmisággal (ha van ilyen). Szerinte nyilván igen, és még a tényekkel szembemenő (counterfactual) irodalomnak is pozitív szerepet tulajdonít, hiszen alkalmas arra, hogy fogós történelmi kérdéseket

vessen fel (Snell, 201). Pedig Louis O. Mink, aki Hayden White mellett korának meghatározó történetfilozófusa volt, már 1978-ban alaposan körbejárta a témát: a szerző és az olvasó viszonyából indul ki, amikor történelmi és regényszöveg azonosságáról beszél, egyfajta „egyezségről”, ami a „józan ész” jegyében jön létre. „A történelem és a fikció közötti különbség – írja – nem annyira igazság és a bizonyíték kérdése. A regényíró úgy találja ki a történetét, ahogy csak akarja, kizárólag a művészet elvárásainak kell megfelelnie. A történész viszont megtalálja a rejtett történetet, s ebben az adatok a bizonyítékok; az ő kreativitása a bemutatáshoz szükséges kutatási technikák kitalálásában rejlik, nem pedig a narratív konstrukciók megalakításában. Hogy pontosak legyünk: a múlt történetét csak kommunikálnia kell, nem pedig megalkotnia” (Mink 2001: 215). Vagyis a narratív történelem átveszi a fikciós irodalomból azt a konvenciót, amellyel megteremt a képzeletbeli terét, de a különbség az, hogy ebben a térben nincs helye más elbeszél történetnek, hiszen feltételezi, hogy egy egykor megtörtént valóságról beszél, ezzel szemben az irodalmi fikció kitalált történeteinek senki sem kéri számon az egykori valósághoz viszonyukat.

Alek Popov és Horváth Viktor regényei viszont sehogy sem férnek bele abba a képbe, ahogy a történészek a történelemről szóló fikciót elképzelik, vagy akár megtapasztalták. Nem tényirodalmat írnak a jelenről, vagy akár a közelmúltról, mint az állandó példaként felbukkanó Svetlana Alekszjevics, vagy akár joggal ünnepelt Jonathan Littell, és még ennél is kevésbé a jelennek üzenő, kvázikosztümös regényeket írnak, amint a klasszikus realista történelmi regények, nem tényekkel szembemenő történeteket kreálnak, mint például Tarantino legutóbbi filmjei, hanem a múlt apropóján újraírják a történelmet. Már előző regényeik – *A Palaveev nővérek* és a *Török tükör* – kapcsán sem merült fel senkiben, hogy számonkérje rajtuk

a történelmi hitelességet, a narratíva valóságához való viszonyát. Mindkét szerző a mindentudó történész szerepébe helyezkedik, következetesen ragaszkodik a történelmi kerethez, a kor politikai valóságához, ugyanakkor meglehetősen szabadon kezeli a múlt eseményeit, pontosabban tudatosan groteszkké, sőt, abszurdá alakítják az adott korszakokról keringő historiográfiai mintázatokat és a tankönyvi közvélekedéseket. A szereplők cselekedetei, motivációja, a „háttéresemények” tökéletesen ellentétes előjelet kaptak: a Palaveev nővérek második világháborús történetében képzeletbeli lények (pl. partizántörpék) jelennek meg, van benne partizánszex és popkultúra. A *Török tükör* cselekménye a mohácsi csata utáni Magyarországon játszódik, ahol a történelmi, közigazgatási, hadászati, vallási stb. reáliák hitelesen keretezik a fikatív történetet, mely pontos tükörképét mutatja annak, amit az olvasók a törökkorról elvárnának, csak hogy miközben a „mainstream” történetírás látványát kelti, olyan „rejtett (kvázi)történeteket” talál, melyek kihúzzák az uralkodó narratíva alól a társadalomtörténelmi alapot, amittől minden a visszajára fordul: a heroikusból komikus lesz, a példamutatóból szárnalmas, a magasztosból alantas. Nem mindig és nem minden tekintetben, persze, csak esetenként. Amolyan emberivé válik, amittől a történelem is elviselhetőbb lesz.

Sem Heyden White, sem a hozzá hasonlóan gondolkodó Louis O. Mink nem szármoltak azzal, hogy a fikció egyszerűen nem reprodukálni akarja a „történelmi diskurzust”, hanem elkezd velük kötözködni, kikezdi magát a történetírást. A *Turáni küldetés* (2021) és a *Kis reccs* (2012) című regények, bár műfajilag sokban különböznek – előbbi inkább a „kortárs történelmíráshoz” áll közelebb, a másik, bevallottan, az utópiák elemével operál – abban megegyeznek, hogy történelem két végpontja felől értelmezik a jelenet. Alek Popov történelem kezdete, a fikatív „nemzeti őstörténet” felől közelít a jelen

közép- és kelet-európai valósága felé a „krónikás történész” narrátori szerepében, míg Horváth Viktor a történelem fikatív végpontjából, a megvalósult kommunista utópia felől néz vissza mai létezésünk terére. Hátról előre, vagy előről hátra nézve, retrospektív utópia, vagy klasszikus disztópia – végső soron egyre megy, amikor ugyanazt az abszurd világot írják le. A Turáni expedíció „tudós” kutatói a bolgár őshazában keresik a máig élő bolgárokat, mint annak idején keresték a magyar utazók Julianus baráttól Vámbériig (a regény magyar vonatkozásai meglehetősen hangsúlyosak: a történet nem véletlenül indul Budapesten, ráadásul a szerző jórészt itt is írta a könyvet CEU ösztöndíjasként). Más szóval a regény azokkal a történészekkel űz csúf tréfát, akik – szándékosan, vagy épp romantikus tévképzeteiktől vezérelve – a történelmi narratíváikkal a mindenkori hatalmat legitimálják, amért, persze, a politikai hatalom napi hősei örömmel viszont támogatják őket. Korunk története tehát a fikatív történetírás termékeként jelenik meg: az író-történész, aki – Schlesinger Jr. jövődőlését beteljesítve – napjaink krónikása, aki a „post truth” kori történelemírás nyomorúságát igyekszik közvetíteni a jövő nemzedékek történészeinek. A *Kis Reccs* utópisztikus világában több fikatív történelmi réteg rakódik egymásra, amelyekben a gyerekkori élmények és szerepjátékok, a komputeres stratégiai játékok manőverei, tudományos és teológiai diskurzusok szövődnek egybe a digitális forradalom után megvalósult kommunizmus körülményei közepette (az internet, például, már beépült az emberek fejébe, így eszközök nélkül kommunikálnak egymással). A totális utópia és a „óvilág” háborújának történetében a „létező szocializmus” és a „posztoszocializmus” groteszk-abszurd valósága is markánsan jelen van a főhős (szerzői alteregó) élményein keresztül, azaz Horváth Viktor is – derék krónikásként – beszívrogatja a jelenkor történelmét a fantasztikumba. A működő kommunizmus perspektívá-

jából újraírt történelemmel folytatott játék legalább akkora geg, mint a nemzeti őstörténet jegyében elképzelt jelen. A kezdetben említett Slomo Zandot biztos megnyugtatná, hogy nincs a világon olyan történész, akit bele lehetne rángatni egy ilyen játékba. És ez így van rendjén...

A két szerző között életkorban négy év a különbség, ismerik és érdeklik egymást, mindkettőjük művei a világ számos nyelvén olvashatók. És, még mielőtt az elmélet eszmefuttatások elhomályosítanák a lényegét: mindketten nagyon szórakoztatók – szóban és írásban. ■ ■ ■

IDÉZETT SZERZŐK

F. R. Ankersmit: *Six Theses on Narrativist Philosophy of History* (Hat tézis a narrációközpontú történetfilozófiáról) In: G. Roberts (szerk.), *The History and Narrative Reader*. London és NY, Routledge, 2001.

Mink, Louis O.: *Narrative Form as a Cognitive Instrument* (A narratív forma mint kognitív eszköz) In: Geoffrey Roberts (szerk.) *The History and Narrative Reader*. London és NY: Routledge

Sand, Shlomo: *The Twilight of History*. (A történelem szürkületi zónája) Verso, NY, 2017.

Schlesinger Jr, Arthur: *On the Writing of Contemporary History*. (A jelen történelmének írása) *The Atlantic*, március, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1967/03/on-the-writing-of-contemporary-history/305731/>

Snell, James: *History is Literature. Writing history with skill and verve is not a distasteful exercise*. (A történelem irodalom. Ügyesen és lelkesen írni a történelmet nem ízléstelen vállalkozás.) <https://www.historytoday.com/history-literature> 2005.

■ **Krasztev Péter** (sz. 1965) társadalomkutató, irodalomtörténész, műfordító, jelenleg a BGE Kommunikáció Tanszékének docense. 1995-ben védte meg a közép-európai szimbolizmusról szóló doktori értekezését, azóta antropológiai, kultúrtörténeti és irodalmi tárgyú tanulmányai és kötetei több nyelven jelentek meg. 2013 óta az Európai Bizottság állandó szakértője. Legutóbbi szerkesztett kötete *The Hungarian Patient: Social Opposition to an Illiberal Democracy* a CEU Press-nél jelent meg 2015-ben.

KIVÉVE TAR...

Tar esete a zongorával

A társadalmi felemelkedés a magyar társadalom legszabadabb korszakaiban sem volt zökkenőmentes. Arany János a Magyar Tudományos Akadémia elnökeként vonulhatott nyugalomba, mégis maradt benne neheztelés és tüske (*félreálltam, / letöröltem*). A szintén egy pályázat segítségével feltűnő Tar Sándor története ehhez képest egészen kriminális. A Tar pályáját megroppantó ügynök-ügy interpretálásában mindig is nagy hangsúlyt kapott, hogy egy „alulról jött” munkás (aki tulajdonképp nem is munkás, hanem művezető) árulta el értelmiségi barátait. Az életrajz részletezésétől és benne az ügynök-ügy bemutatásától a Tar Sándorról monográfiát író Deczki Sarolta sem tekinthet el, hiszen nehéz lenne enélkül megérteni, amit „Tar Sándor jelent a magyar irodalomban” (8.)

Ám a pályáját tönkretevő besúgó-történet teljes igazságát Tar – úgy tűnik – magával vitte a sírba. Deczki Sarolta igen alapos kutatást végzett, de még így is sok részlet homályban maradt. Nem tudjuk, Tart pontosan hogyan szervezték be, hogy miért nem ugrott

Deczki Sarolta:

Tar Sándor

Osiris, Budapest, 2022.

546 old.

ki korábban (talán megtehetett volna), hogy mért jelentett a barátairól oly lelkesen, hogy mért tartotta magát áldozatnak. Megrázóak, sőt egyenesen visszataszítóak a jelentései. És tulajdonképpen érthetetlenek is. Miért gondolta Tar a demokratikus ellenzék tagjairól, hogy tehetségtelen törtézők (noha tehetséges embereket is megismert), miért nem volt képes velük valódi barátságot kialakítani (holott voltak kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolatai)? Magyarországon szokás a társadalmi kommunikáció kudarcaiért az alárendelt helyzetben lévők „komplexusait” vagy más lelki nyavalyáit okolni – mintha a társadalmi párbeszéd sikeréért kizárólag a szegények viseltethetnének felelősséggel. Ám Deczki Sarolta – jó érzéssel – nem pszichologizál, nem bocsátkozik találgatásokba.

Nemcsak a besúgó-ügy, hanem az életrajz számos más részlete is (pl. Tar bátyjának halála, Tar szexualitása) homályban marad. Nyilván minden monográfia-szerző is szem-

besül, hogy egyetlen ember élete sem „tisztázható” teljes mértékben. Nincsen tökéletesen áttetsző élet. Ennek a jelképe lehetne Tar NDK-ból hazahozott pianínója. Netán zongorázni akart a „megalázzottak és megszorítottak” jövőendő írója? Semmi nyoma később ennek a pianínónak, vagy hogy Tar zongorázott volna. Ez a fura tárgy is jelképezi, hogy milyen nehéz bárkit szakértőn „feltérképezni”.

Tar alkatilag is hajlamos lehetett a titkolózásra. Talán ez is közrejátszott abban, hogy első értelmiségi barátai közül többen szociográfia írásra buzdították. Nyilván nem tudták „feltérképezni” Tar írói küldetésének mélységét és alapos irodalmi tájékozottságát. (Ez utóbbiról Tar régi olvasói is csak a monográfia elolvasása során alkothatnak képet.) Persze nem kevés alulról jött szerző (köztük a sorok írója is) hajlamos arra, hogy túlhangsúlyozza népi gyökereit, a nagyvárosi értelmiségtől való távolságát – de Tar még ebben is egészen utolérhetetlen volt: nagyon is tudatosan próbálta a róla alkotott képet alakítani, interjúiban már-már hivalkodott az ágrólszakadt, műveletlen, proli író imázsával. Temperamentumunk szerint tarthatjuk mindezt jellemhibának (sunnyiságnak is akár), a mindenkori „okosokat” megvezető vagabund kópéságnak vagy egy félénk lélek szemérmes tartózkodásának.

Én egyik magyarázatot sem tudnám csípőből elutasítani.

Tar esete a posztmodernnel

A monográfia szerzőjének az egyik legnehezebb feladata, hogy értelmezze azt a különös paradoxont, hogy a „Tar-féle próza, mely a realizmus, a dokumentarizmus, a szociográfia sajátos keverékét alkotja, posztmodern, szürrealista, groteszk és abszurd jegyekkel, a korabeli világirodalomban korszerűbb volt, mint a kilencvenes évekbeli magyar irodalom.” (118.) Tar írásmódját a kilencvenes években tényleg régimódinak tartották, és noha talán túlzás, hogy Tar kihullott a kánonból, de amolyan kivételként kanonizálódott.

A monográfia egyik legérdekesebb és legalaposabb fejezete „A Tar-próza esete a posztmodernnel”, ahol a szerző éppen a *kivételt*, a realizmushoz, a referencialitáshoz oly sok szálon kötődő Tart fókuszba állítva vizsgálja a kilencvenes és a kétezres évek irodalmi történéseit. Számos – Tar Sándor értékelésén túlmutató – kérdés artikulálódhat bennünk a fejezetet olvasva. Miért is depolitizálódtak nálunk a posztmodern kritikai elméletek? Hogyan vezettek ezek az elméletek nálunk az irodalmi tér, az irodalomról való beszéd homogenizálódásához? Hogyan vesztette el az irodalomkritika az olvasók bizalmát? Elvesztette-e egyáltalán? A besúgó-ügy nyilvánosságra kerülése után Tar egészen új szerepben, „bűnősként”, „besúgóként” került az irodalomról való nyilvános beszéd fókuszába. Mindez

Tar életét nyilvánvalóan tönkretette, de az olvasóit nem tántorította el.

Deczki Sarolta hajlamos Tar ma is tapasztalható példátlan népszerűségét (a Tar-prózának az ún. szövegirodalom fölött aratott szimbolikus győzelmét) társadalmi okokkal magyarázni. Hiszen nyilván egészen abszurd elvárás volt a rendszerváltásba belerokkant százazektól azt kérni, hogy nyitott szívvel engedjék át magukat a posztmodern „derűs bizonytalanságának” (Bónus Tibor kifejezése.) Ráadásul a minket körülvevő társadalmi valóság is évről évre egyre „tarszerűbbnek” tűnik. Ilyen viszonyok között a referencialitás nyilvánvalóan sok olvasónak kapaszkodót jelent.

Mindez persze hozzájárulhatott Tar népszerűségéhez, de nem magyaráz mindent. Ha a referencialitás a siker kizárólagos kulcsa, akkor miért nem jöttek újra divatba Fejes Endre, Kertész Ákos vagy akár Moldova művei? Vagy a jelenkor mai, a társadalombrázoláshoz (vissza)forduló írói körül mért nem alakult ki Tar Sándoréhoz hasonló kultusz?

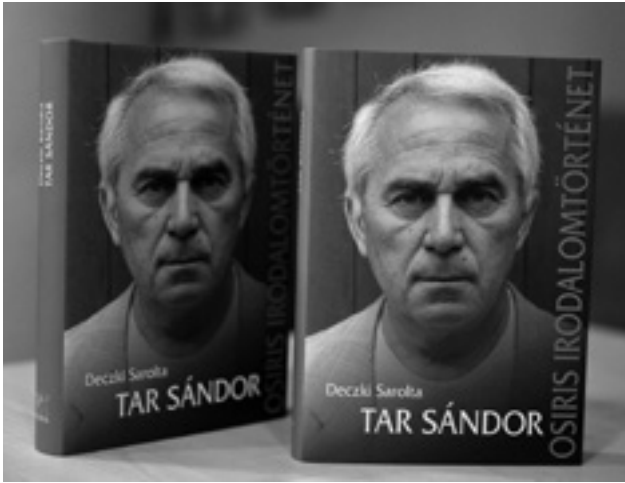
Tar esete a realizmussal

Tar realizmusa roppant „rafinált” – nagy kihívások elé állítja szinte minden elemzőjét. És mintha a Tar-próza a megszokott, időrendi tárgyalásnak is ellenállna, hiszen nincsenek az életműben jól megkülönböztethető korszakok, nagy

változások. (Hacsak ide nem soroljuk a költő Tar prózaíróvá válását. A monográfia igazi csemegéje Tar – igen figyelemreméltó, alapos irodalmi tájékozottságról tanúskodó – avantgárd ihletésű verseinek az elemzése.)

Mivel a prózai életműben nincsenek éles cezúrák, ezért Deczki Sarolta – szerintem nagyon helyesen – le is mond arról, hogy hagyományos pályáívet rajzoljon, hogy különféle mesterkelten elkülönített „korszakhatárok” alapján, időrend szerint tárgyalja a kései Tar-köteteket. Az egyes novellatípusainak számbavétele után a Tar-univerzumban található helyek, „peremek” alapján értelmezi a novellákat.

Tar terei (vonat, tanya, utca, pszichiátria, gyár) különösen érdekesek. De azok a terek is különlegesekek, melyek ellentétezzik a fentiek sivárságát. Csak egy monográfia-szerű feldolgozásból derül fény a tenger motívumának jelentésére és jelentőségére. (Talán ehhez hasonló lehetne – bár erre Deczki külön nem tér ki – az erdő is.) Engem meglep, hogy a szociografikus irodalom kitüntetett helyszíne, a falu (ld. például Nagy Lajos: *Kiskunhalom*) mennyire hiányzik Tar világából. Azt mondhatnánk erre, hogy a falu egy összetett életformát jelképez, nem azonosítható teljes egészében a perifériával vagy valamiféle peremléttel. De a *Szürke galambban* Tar egy falunál is összetettebb településtípust, egy vidéki nagyvárost mutat be változatos osztályhelyzetű

szereplőkkel és nagyon eltérő helyszínekkel.

A hagyományos realizmus-fogalom elégtelenségét mutatja be szerintem *A mi utcánk* novellafüzér értelmezése. Itt az elbeszélő külön is hangsúlyozza, hogy mennyire hasonló sorsot járnak be a novellafüzér szereplői: a szegényparaszti világból való elrugaszkodást pár év kétségbeesett vergődés, megkapaszkodási kísérlet követ, majd jön a törvényszerű aláhullás, a „hazatérés” a Görbe utcába. De a mindentudó (vagy mindentudást színlelő) elbeszélő félrevezet minket, hisz nem vesz az összes szereplőről tudomást: a Görbe utca nemcsak a (szegény)paraszti sorból való kitorrés lehetetlenségéről szól, hanem a roma asszimiláció kudarcáról is. Ocsenás és Rozika egy egészen másféle előtörténet után lelnek „otthonra” a Görbe utcában, Sóvágó Lajos életútja pedig a „rendescigány”-szerep totális kudarcát példázza. (Érdeemes lenne az egész Tar-univerzum roma sorskép-

leteit egy külön tanulmányban feldolgozni.)

Teljesen igaz, amit Deczki Sarolta megállapít *A mi utcánk* hőseiről: kiszolgáltatottak, beszűkültek, reflektálatlanok, életükből hiányoznak a stabil identitásaik. Igen, igen, ez mind igaz – de akkor mitől olyan igézetesek és varázslatosak? Talán mert ráismerünk bennük a saját életünk valóságára? Az ország egészen más szegletében nevelkedve nekem ezek a figurák nem ismerősek. Talán valamiféle archetípusok lennének? Nem hinném (bár Rozika és a Vida-fiú kapcsán azért ezt sem vetném el egészen.) Interakcióik gazdagsága és spontenitása nyűgöz le? Ez az, ami a szemünkben oly különössé és elevenné teszi őket? *A mi utcánk* hőseinek tényleg a legfőbb és az italon kívül talán az egyetlen szóalkotója, hogy egymást figyelik. Meglehet, a narrátori pozíció elasztikussága révén képes Tar ilyen figurákat végig mozgásban tartani. Mert nemcsak sor-

sot és nyelvet ad a szegényeknek, hanem arcokat – egymást fürkésző-méricskélő, eleven tekinteteket. A sorsokat nemcsak felvonultatja, hanem hálózatba rendezi, mintha a szemünk láttára elevenítenék meg egymást a mű szereplői. De a Tar-féle realizmus (vagy minek nevezzük) még nagyon sok titkot tartogat.

Nyilván ennek a prózának a belső törvényszerűségeivel, sajátos, mindig idézőjelbe teendő realizmusával függ össze, hogy színpadi és filmes feldolgozásokért „kiált”. Nehéz felsorolni a Tar-művekből készült színházi feldolgozásokat, a Tar-művek inspirálta filmek sokaságát. (Mindennek talán életrajzi oka is van: Tar az elsigetelődése idején a filmeseknél keresett „menedéket”.) Deczki Sarolta hihetetlenül alapos és sokszempontú monográfiája ezekre is kitér, bár én úgy vélem, Tar és a film kapcsolata külön tanulmányt is megérdemelne.

És reméljük, ezután a monográfia után az életmű-kiadás sem várat magára sokáig.

■ **Bánki Éva** (1966, Nagykanizsa) Szépirodalmi Figyelő- és Szépirodalom-díjas író, költő, irodalomtörténész. Művei: *Ésőváros* (Magvető, 2004), *Aranyhírmés* (Magvető, 2005), *Magyar Dekameron* (Magvető, 2007), *Fordított idő* (Jelenkor, 2015), *Elso-dort idő* (Jelenkor, 2017), *Összetört idő* (Jelenkor, 2019), *Telihold Vencében* (Jelenkor, 2020), *Ésőváros* (II. kiadás. Jelenkor, 2021.), *Át, versek* (Napkút, 2022), *Petőfi-vírus* (Kolibri, 2023)

„Naponta tanulunk bele”

Naponta tanulunk bele abba, hogyan kell olvasni, hogyan kell értelmezni, hogyan kell kritikát írni, hogyan kell egyáltalán írni. Naponta tanulunk bele, ezért is nehéz, amikor egy olyan kötet kínál fel az iróniát, amelynek metapoetikája és tétje megköveteli a perspektíva-váltást a kritikai szemléletben is. Kustos Júlia kötete a cixous-i értelemben kísérletet tesz arra, hogy megírja saját, női nyelvét, azáltal, hogy testet kínál neki.

A kötet nem rendeződik ciklusokba, a versek egymás utáni citálása sűríti a könyvet, ugyanakkor a borító folytonossá teszi, hiszen maga a kötet címe áthajlik a nyitó vers címtelenségébe. A záró vers (*Jelöletlen forrásból*) az idézés eszközeivel áthajlik egy másik, esetleg következő kötetbe. Ez a fajta tudatosság előre vetíti azt, hogy tulajdonképpen nincs is szükség semmiféle ciklusokra, a versek pontosan és logikusnak vannak egymás után rendezve.

A hullámtörő mint szó jelentése az a képződmény, ami megállítja a kikötőkbe beáramló nagyobb hullámmásokat, annak érdekében, hogy a kikötőben ne tegyen kárt, ezek lehetnek természetes

Kustos Júlia:

Hullámtörő

Jelenkor, Budapest, 2022.,
47 old.

vagy mesterséges képződmények. A hullámtörő tehát egy paradox határ: az egyik oldalról nyugalmat biztosít, míg a másik oldalról pedig feltartja a pusztító erőket. A kötet címe is ezt a határhelyzetet tárja elénk, a női megszólalásmódok lehetőségeit, szerepverseken, alanyi költészetben, képversen, archaizálásba hajló szövegeken keresztül. A *Hullámtörő* nyitóversében az a tét körvonalazódik, „naponta tanulunk bele / törődni hogy nem tudunk / semmit se mér nem tudunk / kimondani mit is mondhatnánk” (7.), hogy a költői megszólalások nyelve valójában milyen középpontból érzékelhető, ha egyáltalán érzékelhető, hogy valójában reflektálunk rá vagy csak megtanultuk használni és érteni. A vers metapoetikai és ars poetikus megszólalásmódja mellett erősen implikálja a feminista olvasatot, másszóval a *prise de la parole*-t, a nyelvhasználatának kérdését. A testből kiinduló halk képek végül a temporalitás lehetetlenségébe hajszolják a jelentést, amely

a visszhangot imitáló, refrénes zárlatban kibomlik. A „hangja a hang egy hang / vízben elterített hajó” (7.) sorban megkérdőjelezi azt az irodalmi hagyományt, amiből a versnyelv születik, a hajó képével pedig legitimálja a kötet által kínált, hullámtörő szerepet, miszerint a nyelvi reflektáltság már nem elég önmagában ars poeticának, a nyelvet létre kell hozni. Erre a záró sorra és a kötet címére játszik rá a *Virágot a virágnak!* című vers: „Bocsánat, de nem szeretnénk megköszönni a helyet az asztalnál,” (39.). A versbeszélő egy közösségi identitásból szólal meg, és olyan prototipikus, sztereotipikus viselkedési mintákat sorakoztat fel, amelyek a patriarchális társadalom lenyomatai – ez már a vers ironizáló címében is tetten érhető. Ugyanakkor ezeket nemcsak megkérdőjelezi, hanem tovább megy, és a manhandling jelenségre helyezi a hangsúlyt, ami itt nem egyoldalú férfi attribútum lesz, hanem egy *vica versa* helyzet. Az első versszakban a férfiak által leuralt tevékenység metaforájában kijelöli saját pozícióját, azt, ami ebben igenis „bűnrészes”. Ez pedig a második versszak tipikus női gondoskodás motívumában jelenik meg. A „Mi most kihajózunk” (39.) sorban a hullámtörő így elmozdulni látszik, vagyis statikussága önmaga irányítása felé fordul. A hajó-koporsó párhuzam, noha első olvasatra kissé klisésnek tűnik, a vers ironikus nyelvezete leépíti azt. A *Virágot a virágnak!* című verstől fi-

gyelhető meg a kötet címe és nyitó verse által kínált fordulat.

Az *Egyformán szeret* című képvers a kötet legnagyobb vállalása, egyrészt a formája, másrészt a témája miatt. A képvers legnagyobb csapdája, ha a kép önmagában nem mutat túl a vers értelmezési keretén, másszóval csupán csak vizuális játékot kínál. Kustos szövegében több ponton is inkább építi a textus, mint nem, hiszen a vers képe egyszerre lehet egy kehely, illetve egy borospohár. A kehely szimbóluma a méh képét jeleníti meg, ami így a vers központi elemét hozza működésbe, a borospohár pedig szakrális tárgyként kapcsolódhat a vers megszólítottjához. Ezen kívül a vizuális megformálását tűpontosan követik a szabályos sortörések, illetve a kehely / pohár nyakánál az „ölni bűn” és a „szétfeszítik lábaim” szó szerkezet szétmorzsolása paralel tükröt nyújt az értelmezésben. A szöveg nemcsak képvers, hanem szerepvers is, hiszen a női lét egyik legegységesebb problematikáját mutatja be, a test szuverenitását és az andropocén világ kapcsolatát.

A *Közelpép* című, egymás mögé rendezett versek, nemcsak a víz szimbólum által kapcsolódnak a kötet címéhez, hanem ezekben fogalmazódik meg a kifejezhetőség problematikája. Kustos szövegeiben nem a posztmodernség utáni értelemben vett nyelvi deficit formájában mutatkozik meg, hanem a női megszólalásmódok lehetőségei szerint. Másszóval, a versek nem a nyelv általános determináló

jellegét kéri számon a szövegeken, hanem a női hang megszólalásmódjainak tapogatózását keresik benne. A *Szájról olvasók* és a *Nyelv* című versekben a nyelv mint tanult, imitált reflex, illetve mint leuraló gyakorlat jelenik meg. A *szájról* olvasás motívuma a hangtalan utánzás képként, a kő szimbólum pedig a beszédet akadályozó gátként tárja fel tulajdonképpen azt, hogy a megszólalásmód nem nyelvi hiány, hanem tanult tehetetlenség. Mert ez a tehetetlenség a test kontúrvesztéséből fakad, „nem bír a tenyér” (41.), „szájából a párnára bő patakként nyál / és vér csorgott” (42.), másrészt a test korlátozásából, „Kavicsal nyelve alatt él” (43.).

A kötet másik tematikus egysége a Bildung-versek. A bildung mint fogalom egyszerre jelöli a neveléstudományi és filozófiai fogalomkör, melynek lényege az önképzés, a belső tanulási folyamatok, melyek hatással vannak a társadalomra, s egyszerre jelöli a német nőnemű képzés szót, ami szintén az előző fogalomhoz szervesen kapcsolódik. A Bildung-versek az időtapasztalat halk képeit tárja elénk. A legtöbb versben az idő múlása és az öregedés jelenik meg erősen női tapasztalatként. A *Serdülő*, a *Név nélkül* és az *Invokáció Dekórum* című versekben a női lét tapasztalat nemcsak expliciten mutatkozik szövegszinten, hanem a korporelitás megtapasztalásaként is. Az „Azóta a hetek csípőként szélesülnek” (28.), a „szégyent a bő-

rén / csak leánykori nevével viselheti.” (30.) és a „köldökömből indák fussanak erős férfiak derekáig” (31.) sorok a női időtapasztalat egyik eszenciális pillanatát ragadják meg, a nővé válás folyamatát. A versben a test átalakulásának megtapasztalása nem mint az identitás, a szubjektum metamorfózisaként jelenik meg, hanem az idő és az időt befolyásoló andropocén világ tárgyaként. A perceket a természetesség felől kell számolni, a születés nem női princípium, hanem a férfiak felé tartó temporális mozgás. A Bildung-versekben a természet, az évszak-toposz elhasznált klisévé váló képei izgalmas, halk trópusokban jelennek meg. Ismerős téma, ismerős érzések, mégis olyan nyelvi és képi bravúrral, amelyhez szintén kapcsolható az, hogy Kustos kísérletet tett arra, hogyan lehet nem az andropocén hagyományban alternatívákat kínálni az ismert, már-már közheles képekre. A kötet egyik legszebb képe *A határ* című versben olvasható: „az ízek ritmusa / téli fahéjról / augusztusi szilvára / vált.” A kiemelt idézetben megjelenő szinesztézia összekapcsolja a világ mikro érzeit, amelyekben megtapasztalható az idő múlása, s a tördelés nemcsak fonetikailag pontos, hanem az ige leválasztásával kimerevedik a két ízvilág által teremtetett temporális váltás.

A kötetben megtalálhatóak szerepversek, illetve pszeudo szerepversek is. A *Róza dala* című vers az előbbi kategóriába tartozik, hiszen egyes szám el-

ső személyben helyezkedik egy időse nő pozíciójába. A vers egy utolsó vallomásszerű helyzetből szólal meg, amely az erőteljes asszociációk révén jeleníti meg a leépülés, az életnosztalgia végső szakaszait. A versben az ismétlések egyszerre nyújtják meg ezt az életút visszajátszást, teszik akadozóvá, s gyermekivé, játékosá. A vers tétjében a szubjektum megkérdőjeleződik, de az emlékek hitelessége nem. Az idősekor nem pusztán az elmúlás és a halál felől közelíthető meg, hanem az egyén kontúrvesztése felől. Másszóval, itt nemcsak az a kérdés, hogy a szubjektum alanyiságát annak neve s bizonyossága adja-e, hanem az általa vélt valóság hitelessége mennyiben működik egy meghatározható éndefinícióként. Pseudo szerepversnek azt nevezem, amely beszélői pozíciójában megbontja a személyes nézőpontot, és felszólító szerepbe lép. A versek megszólalásaiban izgalmas játék, hogy a versbeszélő egyszerre a megképzett szerep terének része, s annak irányítója, tehát a vers fókuszát kiszolgáltatott helyzetbe teszi, vagy éppen az ironia eszközével külső nézőpont imitációjaként olvassa magára. A *Látogatás az udvarban* című vers egy lovagkori jelenetet tár elénk, ahol nemcsak narratív szinten jelenik meg az alá-fölé rendeltség, hanem a versben megjelenő „Úrnő” viszonylatában is. A kiemelt női hatalmi pozíció zord térbeli mozgással érzékelteti a megszólított hierarchikus elhelyezkedését. A látogatás

céltalan, ahogy a prototipikus lakoma kép is maradék. A vers protokollja (mely egyben ironia) a megszólított létezését minimalizálja, utasításai kivitelezhetetlenek. A vers szűk terében a kötet további verseiben ez a kibomló szorongás tapasztalata vetítődik előre. A vers egyik központi verse, az *Ismeretlen mester műve*, szintén definiálható szerepversként. A vers azért helyezhető centrumba, mert a borító ekfázisaként is értelmezhető. A borítón a Wilton-diptichon hátulsó oldalán lévő szarvas látható, amely II. Richard jelképeként értelmezhető. Jelen írásban nem áll szándékomban a történelmi hátterét és pár-

huzamát kibontani, noha az is érdekes szempont lehet, hogy miért pont ezt a történelmi alapot helyezi a kötet középpontjába (itt gondolok a királyságának történeti megítélésére vagy akár a Shakespeare szöveg intertextusára is). Az *Ismeretlen mester műve* című szövegben a versbeszélő maga a festő, a diptichon készítője. A versben a társművészeti és szakrális kapcsolódási pontok kitágítják az alkotás terét, így nemcsak ars poeticaként értelmezhető, hanem az egész művészet érvényességének problematikáját járja körül. A versben a rétegek egymásra rakódnak: a szakrális tárgy egy társadalmi hierarchia szimbólumát hordozza,

s mindezt egy társadalmilag periférián lévő ember alkotja. A vers a kulturális és vallásos kódot az alkotó felől olvasva, azonosítja az egyes képi elemeket a mester személyes terével, öccsével, halott fiával, sőt, a szarvast saját magával. (Ez az azonosítás visszautal a *Rügy* című vers, szintén ars poétikus öz képére.) S mit jelent szarvasnak lenni? Mit jelent más önkéntelen szimbólumává válni? A mester szerepéből megszólaló beszélő nemcsak felveszi annak mentális terét, hanem kiszól belőle, létértelmező problémafelvetése eltávolítja egyrészt a valódi megszólalótól, másrészt önreflektív folyamatként is felfogható. A hierarchiából kitörni, alkotásának „nyelvét” bénító kulturális kódokból kiszakadni képtelen beszélő jól összecseng azzal a feminista irányelvvel, amelyet a szövegek erősen sugallnak. Csakhogy a beszélő férfi. Vajon felróható-e a kötetnek az, ha a kritikus által vélt kompozíciós szándék a centrumából értelmezhetetlen? A vers olyan lényegi problémákat vet fel az alkotó-alkotás-kultúra függvényében, ami termékenyen simulna bele a feminista olvasat megkonstruálásában. Innentől kezdve két lehetséges opció lehet: (1) a szerző vagy tudatosan helyezett – az egyébként feminista, női hangkompozíciót implikáló – a kötet középpontjába egy szerepverset, amely férfi szemszögből szólal meg, ezzel az általa megteremtett női hang kötetvilágába, amely ironikus motívumként bitorolja el a férfi hangot;

(2) a szerző nem tudatosan illesztette bele a férfi hagyományhoz szorosan kapcsolódó ekfrázist, s értékét a vers irodalmi és kulturális hagyományműködésével emelte a központi elemévé. Mert az kétségtelen, hogy a vers nemcsak társművészeti rétegeket mozgat, hanem irodalmi szöveghagyományokat, emellett a képi világa nagyon kidolgozott. A kötet szempontjából mindkét opció termékeny lehet, az olvasat és a kritikai megközelítés felől nem.

A kötetben megjelenő gazdag intertextus és szöveghagyomány állományát termékenyen lehetne tovább vizsgálni. Izgalmas játék az Ofélia-versek, amelyek nemcsak Shakespeare drámájának nőalakja felől közelíthető meg, hanem a közéleti költészet oldaláról is. Az első Ofélia-vers datálása 2014, s nem véletlen a datálás, ekkor zárt be a budapesti élet egyik kultikus kulturális bázisa a Pepita Ofélia. Emiatt talán kisérekesztő ez a három szöveg, nehéz kapcsolódni hozzá, ha nem végzünk feltáró háttérkutatót. Emellett az egyik versben megjelenik Odüsszeusz alakja, a vers ironizáló hangneme hozzákapcsolódik a kötet által kínált tengerhajó motívumhoz, ugyanakkor tematikáját és kidolgozottságát tekintve inkább hat ismétlőnek, mint egy új perspektívának. Izgalmas vállalkozás a *Kirtimukha öt kérdése* című vers, amely a keresztény kulturális hagyományoktól ellép, s a hinduizmus egyik szimbólumát mutatja be, amely sa-

ját testét falja fel. Ez a motívum szervesen kapcsolódik a feminista test-írás dilemmájához, ironikusan tematizálja ars poetika létét és egyben hiányát. Ahogy a kirtimukha, úgy a női hang is saját magát emészt fel? A retorikai kérdések felelősségre vonó, feszült tördelése mégis kidomborítja a szimbólum másik jelentésrétegét: az arc mindig megmarad, – s ezzel összefüggésbe lehet hozni az *Ismeretlen mester műve* angyal arcát – és tulajdonképpen isteni szimbólumként működik. A vers zárósora visszalöki az egész identitáspusztítás sziszüphoszi jelenségét, megkérdőjelezi a felemésztés aktusának végrehajtóját: ki a kígyó, mit pusztít el valójában? A hang meghatározása nem a megformálással kezdődik, hanem az éndefiniálással.

Kustos Júlia kötete önbeteljesítő, hiszen pontos kompozíciója, a versek precíz kimunkálása nemcsak az olvasói vázrakozást müljál felül, hanem folyamatosan játékban tartják azt. Szóval ideje beletanulni abba, hogyan kell nem mechanikusan köteteket olvasni, értelmezni, hangot képezni és hullámot törni. ■ ■ ■

■ **Martzy Réka**, 1997-ben született Budapesten. Az ELTE magyar és történelem tanári mesterszakán végzett. A Napkút Kiadó szerkesztője, költő, tanár. Verseit a *Nincs online*, *SZIFONline*, *KULTer*, *Irodalmi Szemle* közölte.